SLOVENSKÁ REČ

časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pre výskum slovenského jazyka

HLAVNÝ REDAKTOR
Štefan Peciar
VÝKONNÝ REDAKTOR
Ladislav Dvonč
REDAKČNÁ RADA
Ferdinand Buffa, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Mária Ivanová-Šalingová, Eugen Jóna, Ján Kačala, Jozef Mistrík, Jozef Mlacek, Pavel Ondrus, Štefan Peciar, Jozef Ružička
REDAKCIA
Bratislava, Nálepkova 26

OBSAH

Š. Peciar, KSČ a rozvoj slovakistiky . . . 65
J. Sabol, Pomer jednotlivých typov konsonantických skupín 71
M. Marsinová, Nominatív plurálu v type *sudca* 79
J. Kačala, Slová *radok* a *zákos* v Slovníku slovenského jazyka 85
M. Hajčíková, Niekoľko poznámok k zemepisným názvom v Slovníku slovenského jazyka 89
M. Šalingová, Jeden typ zemepisných názvov prebraných z nemčiny 93
J. Findra, O jazyku Slovenského Peňažníka . 98

DISKUSIE

J. Jacko, Pravopis a skloňovanie niektorých mexických miestnych mien 108

SPRÁVY A POSUDKY

Päťdesiat rokov Jozefa Mistríka. J. Horecký 112
Súpis prác Jozefa Mistríka. L. Dvonč . . . 113
Za profesorom Brunom Meriggim (1927—1970). J. Ružička 124
Vedecká konferencia o diele Martina Hattalu. J. Kačala 125

ROZLIČNOSTI

„Kostýmkový" oblek? M. Marsinová . . 128

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 36 — 1971
ČÍSLO 2

Štefan Peciar

KSČ A ROZVOJ SLOVAKISTIKY

Vo vývine slovakistiky — obdobne ako vo vývine slovenského jazyka — za posledných päťdesiat rokov môžeme rozlíšiť dve obdobia: prvé obdobie od vzniku Československej republiky do skončenia vlády buržoázie a druhé obdobie od víťazstva robotníckej triedy v r. 1948 po súčasnosť. Obe obdobia sa vnútorne členia v súlade s ekonomickými, politickými a kultúrnymi podmienkami v našom národe a s národnostnými pomermi u nás.

Prevažná časť prvého obdobia je poznačená zápasmi o uznanie samobytnosti slovenského národa a slovenského jazyka. Prvá generácia slovenských jazykovedcov, odchovaná na československých vysokých školách českými profesormi, sa nezmierila s oficiálnou tézou vládnúcej buržoázie o jednotnom československom národe a československom jazyku, zakotvenou aj v ústave prvej Československej republiky. Jednotliví príslušníci tejto generácie začali skôr alebo neskôr proti tejto ideológii vystupovať. Českí jazykovedci, ktorí sa zaoberali aj výskumom slovenčiny, vychádzali zasa z tejto ideológie. A tak značná časť slovakistickej literatúry z obdobia prvej ČSR má polemický charakter. Známe sú vášnivé polemiky okolo prvého vydania *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 1931, ktorých autor Václav Vážný, aplikujúc na spisovnú slovenčinu tézu o československom jazyku („s dvoma spisovnými zneniami"), a v snahe priblížiť spisovnú slovenčinu češtine vo viacerých citlivých bodoch porušil tzv. martinský úzus, ktorý mal už dosť pevnú tradíciu v spisovnej slovenčine. V takejto situácii sa zrodil prvý slovenský jazykovedný časopis — *Slovenská reč,* „mesačník pre záujmy spisovného jazyka", pochopiteľne orientovaný puristicky.

Komunistická strana Československa, ako je známe, sa stavala odmietavo k ideológii jednotného československého národa, vyhlasovala ju za politický podvod a odsudzovala oficiálnu politiku nerovnoprávnosti národov v buržoáznej ČSR.

V nových pomeroch sa riešili vzťahy Čechov a Slovákov na zásade rovný

s rovným v Košickom vládnom programe, ktorý vypracovala Komunistická strana Československa, a napokon zákonom o československej federácii v r. 1968.

Pravda, aj pri presadzovaní nevedeckej a chybnej politickej ideológie Československá republika svojím buržoáznodemokratickým zriadením priniesla prebudenie národného života Slovákov a s ním i prudký rozvoj slovenského národného jazyka. A s rozvojom spisovnej slovenčiny narastali aj úlohy slovakistiky. Ale možnosti vedeckého výskumu slovenského jazyka v prvej republike boli veľmi obmedzené vzhľadom na skromnú sieť vedeckých pracovísk a mizivý počet profesionálnych jazykovedcov.

V období tzv. slovenského štátu sa pomery v slovakistike zmenili v tom zmysle, že sa nebolo treba bojiť s ideou jednotného československého národa a jazyka. Pozitívne sa to prejavilo vo vydaní *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 1940, pokiaľ sa nimi reštauroval martinský úzus. Nepodarilo sa však presadiť ani minimálnu pravopisnú úpravu na priblíženie pravopisu výslovnosti. Negatívne zasiahli do vývinu spisovnej slovenčiny niektoré puristické výstrelky.

Značný význam pre ďalší vývin slovenskej jazykovedy mala skutočnosť, že sa neprerušili kontakty s pokrokovou českou jazykovedou a že naďalej pôsobili metodologické impulzy Pražskej školy, ktorá sa v tridsiatych rokoch dostala na čelné miesto vo vývine svetovej jazykovedy. Kladnú úlohu pritom zohrala Slovenská jazykovedná spoločnosť organizovaním pravidelných prednášok a diskusií.

Podstatnú zmenu v organizácii vedeckého výskumu na Slovensku malo priniesť založenie Slovenskej akadémie vied a umení v r. 1943. Ale vojnové pomery, reakčný režim slovenského štátu a kríženie inštitučných a osobných záujmov nedovolili rozvíjať vedecký výskum vo väčšom rozsahu. Produkcia v odbore slovakistiky z tohto obdobia je pomerne chudobná. Osobné spory zapríčinili aj pokles úrovne časopisu Slovenská reč. Ťažkosti boli s vydávaním matičného *Jazykovedného zborníka* i nového jazykovedného orgánu Slovenskej učenej spoločnosti *Linguistica Slovaca* (I.—II. roč. za roky 1939/1940, III. roč. za rok 1941; až po vojne vyšiel IV.—VI. roč. za roky 1946—1948), hoci tento časopis bol na dobrej teoretickej úrovni.

Oživenie záujmu o problémy súčasného spisovného jazyka nastalo po oslobodení našej vlasti Sovietskou armádou a najmä po definitívnom víťazstve robotníckej triedy nad buržoáziou, ktoré spôsobilo veľké zmeny v spoločenských pomeroch a utvorilo priaznivé podmienky pre ďalší rozvoj spisovnej slovenčiny. Predovšetkým sa rozšírili spoločenské úlohy spisovného jazyka a rýchle sa zvýšil počet jeho aktívnych používateľov.

Uplatnenie spisovnej slovenčiny vo všetkých odvetviach súčasnej vedy

a techniky, z ktorých mnohé sa predtým na Slovensku nepestovali, vyvolalo potrebu dotvoriť a v niektorých nových odboroch od základov vypracovať slovenskú odbornú terminológiu. Dobrou organizáciou práce v terminologických komisiách, ktoré sa začali utvárať pri Jazykovednom ústave SAVU koncom štyridsiatych rokov, podarilo sa túto zodpovednú a rozsiahlu úlohu zvládnuť v pomerne krátkom čase. Z činnosti spomenutých komisií vzniklo vyše 30 terminologických slovníkov z rozličných vedných a technických odborov, takže dnes máme v podstate dobudovanú slovenskú terminológiu. Táto práca by nebola bývala úspešná bez náležitej teoretickej prípravy. Pričinila sa o ňu malá skupinka jazykovedcov pod vedením J. Horeckého. Výsledky teoretického výskumu slovenskej odbornej terminológie sú publikované najmä v časopisoch *Slovo a tvar* (3. a 4. ročník), *Slovenské odborné názvoslovie* (10 ročníkov), *Československý terminologický časopis* (5 ročníkov), v menšej miere aj v novom časopise *Kultúra slova* (dosiaľ 4 ročníky) a inde. J. Horecký zhrnul svoje teoretické poznatky a praktické skúsenosti z výskumu odbornej terminológie aj v knižnej monografii *Základy slovenskej terminológie* (1956).

V súlade s vyjadrovacími potrebami používateľov spisovného jazyka rozvíja sa nielen odborná terminológia, ale aj iné vrstvy slovnej zásoby. Prevažná väčšina nových výrazových prostriedkov sa utvorila na základe vlastných slovotvorných možností slovenského jazyka. Ale niektoré potrebné výrazy, najmä termíny, spisovná slovenčina prevzala z blízkych i vzdialenejších jazykov, pravda, prispôsobila ich viac alebo menej svojim fonetickým a slovotvorným zákonitostiam.

Slovná zásoba spisovnej slovenčiny sa zveľaďuje nielen kvantitatívne, ale aj kvalitatívne, a to dvojakým spôsobom: 1. mnohé slová sa obohacujú o nové významy a významové odtienky a 2. výrazové prostriedky sa diferencujú funkčne a štylisticky. Postupne sa kryštalizujú funkčné štýly spisovného jazyka, najmä vedecký, publicistický a hovorový. Rozvíjajú sa aj umelecké štýly. Charakteristickou črtou súčasnej spisovnej slovenčiny je teda štýlová a funkčná diferenciácia výrazových prostriedkov. Táto skutočnosť kladie zvýšené nároky na prácu jazykovedcov v oblasti jazykovej kultúry a kodifikácie spisovného jazyka. Už nevystačíme so strohým puristickým členením jazykových prostriedkov na správne a nesprávne. Jazykové prostriedky treba skúmať najmä z hľadiska ich spisovnosti, ústrojnosti a štýlovej primeranosti. Moderná lexikografia, predovšetkým sovietska, vypracovala celú škálu hodnotiacich charakteristík výrazových prostriedkov.

S rozvojom slovnej zásoby spisovného jazyka veľmi stúpa vedecký a kultúrnospoločenský význam lexikografie. Súčasné generácie slovenských jazykovedcov dali našej spoločnosti nielen prvý úplný výkladový

slovník súčasnej spisovnej slovenčiny — *Slovník slovenského jazyka I—VI* (1959—1968, hlavný redaktor Š. Peciar), ale aj viaceré prekladové slovníky a pripravujú ďalšie lexikografické diela.

Rozvoj slovnej zásoby spisovnej slovenčiny prebudil u slovenských jazykovedcov, najmä u terminológov a lexikografov, záujem aj o problémy tvorenia slov a o problémy semaziológie.

V poslednom desaťročí pozoruhodne rastie do šírky i do hĺbky štylistický výskum spisovnej slovenčiny.

Gramatická stavba spisovnej slovenčiny neprešla za posledné desaťročia takým búrlivým vývojom ako slovná zásoba, hoci ani v nej nechýbal pohyb. V hlavných črtách sa gramatická stavba spisovnej slovenčiny ustálila už v minulých obdobiach a novšie kodifikácie iba spresňovali alebo dopĺňali predchádzajúcu gramatickú kodifikáciu v jednotlivých bodoch, opierajúc sa o súčasný vývin jazyka a o hlbšie poznanie spisovnej normy. Súčasnú spisovnú normu v oblasti hláskoslovia a morfológie v základných črtách kodifikovali *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1953 a novšie vydania Pravidiel. Najpodrobnejší vedecký opis morfologickej stavby súčasnej spisovnej slovenčiny podáva akademická *Morfológia slovenského jazyka* (1966), vypracovaná skupinou jazykovedcov pod vedením J. Ružičku. Na podobnej úrovni sa pripravuje *Syntax slovenského jazyka. Slovenská gramatika* E. Paulinyho — J. Ružičku — J. Štolca slúži najmä ako vysokoškolská učebnica.

Fonológiu spisovnej slovenčiny spracoval vo forme vysokoškolskej učebnice E. Pauliny. V posledných rokoch vyšli dve významné práce z fonetiky slovenčiny: Isačenkova *Spektrografická analýza slovenských hlások* a *Atlas slovenských hlások* od J. Dvončovej — G. Jenču — A. Kráľa.

Kodifikáciou z r. 1953 sa zjednodušil slovenský pravopis v niektorých citlivých bodoch, a to v súvislosti s požiadavkou demokratizácie a racionalizácie školského vzdelania. Ten istý cieľ sledovalo aj odstránenie niekoľkých pravopisných výnimiek r. 1968. Touto kodifikáciou sa ustálila písomná podoba spisovnej slovenčiny na dlhší čas a utvorili sa priaznivejšie predpoklady pre zvyšovanie jazykovej kultúry v škole i mimo nej.

Problémom jazykovej kultúry venujú slovenskí jazykovedci veľa pracovnej energie. V praxi sa osvedčili najmä rozličné formy jazykovej poradne v rozhlase, v dennej tlači, v odpovediach na dotazy a i. Tlačou vyšlo dosiaľ päť zväzkov z výberu rozhlasových jazykových päťminútoviek. Na osvetlenie teoretických problémov spisovnej normy a jazykovej kultúry usporiadali slovenskí jazykovedci tri vedecké konferencie (v r. 1955, 1962 a 1967).

Hoci sa v najnovšom období najviac síl a prostriedkov, ktoré má slovenská jazykoveda k dispozícii, sústreďuje na výskum súčasnej spisovnej slo-

venčiny, to neznačí, že výskum iných oblastí a foriem národného jazyka stagnuje. Naopak. Významné výsledky dosiahla aj naša dialektológia v monografickom výskume jednotlivých nárečí, ale najmä zozbieraním a spracovaním cenného jazykového materiálu pre *Atlas slovenského jazyka* (I. diel vyšiel r. 1968, II. diel je pripravený do tlače; práce vedie J. Štolc).

Úspešne sa rozvíja aj výskum vývinu slovenského jazyka v starších i v novších obdobiach. Spomenieme aspoň rozsiahle dielo J. Stanislava *Dejiny slovenského jazyka* I—III (Syntax je v tlači) a priebojnú prácu E. Paulinyho *Fonologický vývin slovenčiny*. V posledných rokoch sa veľmi intenzívne a s pozoruhodnými výsledkami pracuje vo výskume vlastných mien, najmä zásluhou V. Blanára.

Neporovnateľne sa rozšírila vedeckovýskumná základňa a znásobil sa počet vedeckých pracovníkov, ktorí sa profesionálne zaoberajú vedeckým výskumom slovenského jazyka.

Nie je naším cieľom podať hoci len torzovitý prehľad jazykovednej produkcie v odbore slovakistiky. Hodnotiace prehľady za posledné desaťročia publikovali naše jazykovedné časopisy pri rozličných jubileách (pozri SR 35, 1970, 195 n.). Najnovší podrobný prehľad z pera J. Ružičku uverejní Jazykovedný časopis v 1. č. roč. 1971.

Náš zámer bol dokumentovať niekoľkými konkrétnymi faktami prudký rozmach vo vedeckom výskume slovenského jazyka v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch a spätosť tohto výskumu s narastajúcimi kultúrnymi potrebami spoločnosti pri výstavbe socializmu. Z toho vyplýva záver, že hlavnú zásluhu na mohutnom rozvoji slovenskej jazykovedy a najmä slovakistiky v najnovšom období má vedúca sila našej spoločnosti, robotnícka trieda a jej predvoj, Komunistická strana Československa. Nikdy v minulosti sa nevenovalo na výskum nášho národného jazyka toľko síl a prostriedkov, ako vynakladá naša súčasná spoločnosť.

Svedectvom rozvoja vedy nie je však iba kvantitatívny rast. Na prvé miesto treba klásť kvalitatívne ukazovatele. Pravdaže, aj v tomto zmysle možno vo vývine slovenskej jazykovedy za posledné dve desaťročia zaznamenať viditeľný pokrok. Vidíme ho predovšetkým v rozvíjaní nových metodologických postupov a smerov a v zdokonaľovaní tzv. tradičných výskumných metód, v prekonávaní ich jednostrannosti. Plodné sú napríklad pokusy o kombináciu historicko-porovnávacej metódy a štrukturálnej metódy pri výskume dejín slovenčiny. Oproti jednej zo štrukturalistických téz o bezčasovosti a bezpriestorovosti staticky chápaného jazykového systému sa zdôrazňuje dynamickosť a stály pohyb medzi jednotlivými prvkami, čiastkovými systémami a jednotlivými rovinami jazykovej stavby.

Pod vplyvom dialektického a historického materializmu čoraz viac pre-

niká do vedomia našich jazykovedcov chápanie jazyka ako spoločenského javu, ktorý sa vyvíja v tesnej spätosti so životom a potrebami danej spoločnosti. Rodí sa nová disciplína — sociológia jazyka, zbavená omylov a chýb vulgárneho sociologizmu. Pravda, v tomto smere je naša jazykoveda ešte len v začiatkoch. Pevnou súčasťou metodológie marxistickej jazykovedy je téza klasikov marxizmu-leninizmu o vzťahu jazyka a myslenia. Preto sa stále väčšia pozornosť venuje významovej stránke jazykových jednotiek, a to nielen v lexikológii, ale aj v gramatike.

Nové aspekty a nové možnosti prináša konfrontačné štúdium slovenčiny s inými jazykmi, resp. výskum cudzích jazykov v konfrontácii so slovenčinou. Táto metóda sa dosiaľ uplatňuje najviac v našej rusistike. Je pochopiteľné, že konfrontačnú metódu možno a treba u nás rozvíjať najmä pri vedeckom výskume jazykov tých národov a národností, ktoré žijú v našej republike, t. j. slovenčiny a češtiny, slovenčiny a maďarčiny, slovenčiny a ukrajinčiny.

Súčasná jazykoveda hľadá nové výboje v aplikácii matematických a logických metód na jazykový materiál. Istými výsledkami v tomto smere sa môže pochváliť aj naša slovakistika.

Vo výskume slovenčiny, najmä syntaxe, v posledných rokoch pevne zakotvil aj tzv. generatívny prístup vo vedeckom výklade jazyka. Jednotliví naši jazykovedci používajú tzv. transformačnú metódu.

Možno teda konštatovať, že súčasná slovenská jazykoveda je na dobrej úrovni a neveľmi zaostáva za vývinom metodológie v svetovej jazykovede.

Záverom sa nám prichodí zamyslieť nad tým, v čom vidíme záruku, resp. predpoklady ďalšieho rozvoja jazykovedného výskumu u nás. Bude treba ešte sústavnejšie a pohotovejšie sledovať vývin a metodologické výboje súčasnej svetovej jazykovedy a pritom dobre rozlišovať skutočný pokrok od módy. To sa nám bude dariť iba vtedy, ak sa budeme pridržať základných princípov marxizmu-leninizmu. V tomto smere nám môže byť dobrým kompasom pokroková sovietska jazykoveda.

Marxistická jazykoveda predstavuje súhrn výsledkov jazykovedného myslenia klasických a súčasných smerov a škôl, interpretovaných z hľadiska marxistickej filozofie. V marxistickej jazykovede možno využiť akýkoľvek osvedčený i nový metodický prístup, ak je adekvátny predmetu výskumu a zodpovedá cieľu, ktorý jazykovedec sleduje. Nemožno niektorý metodický postup vyhlasovať a priori za marxistický a iný za nemarxistický. Správny je taký metodický postup, ktorý vedie k cieľu, a ten je — poznanie skutočnosti a jej zákonitostí. Konkrétny metodický postup nám umožňuje poznať spravidla iba niektorú stránku skutočnosti. Preto sa v marxistickej vede často zdôrazňuje zásada komplexnosti.

V organizácii vedeckého výskumu bude treba zintenzívniť spoluprácu jednotlivých pracovísk, prekonať izoláciu a uzavretosť pracovísk; na plnenie konkrétnych kolektívnych úloh vytvárať skupiny pracovníkov z akademických a univerzitných pracovísk. Pri budovaní jazykovedných pracovísk treba zabezpečiť proporcionálny rast počtu vedeckých, odborných a technických síl a klásť väčší dôraz na zvyšovanie odbornej kvalifikácie pracovníkov ako na kvantitatívne narastanie pracovísk. Hlavné sily a prostriedky treba sústrediť na plnenie spoločensky významných kolektívnych úloh, ale pamätať pritom aj na regeneráciu duševných síl a individuálnych tvorivých schopností pracovníkov. Je nevyhnutné modernizovať technické vybavenie hlavných pracovísk. Sú to všetko známe zásady a požiadavky. Opakujeme ich preto, lebo sa dosiaľ realizujú neuspokojivo.

Napokon je dôležitý aj subjektívny faktor: osobná spokojnosť a pracovný pokoj každého jednotlivca. O túto stránku vedeckej práce sa musí starať celý kolektív. Treba si navzájom v práci pomáhať, nájsť ku každému spolupracovníkovi ľudský a priateľský prístup, nepreceňovať svoje vlastné schopnosti a nepodceňovať schopnosti iných. Nepokladať plnenie úloh vyplývajúcich z pracovnej zmluvy za nutné zlo, ale za morálnu povinnosť občana socialistického štátu. K úspechu našej práce prispeje aj vedomie, že ju vykonávame pre uspokojenie potrieb našej spoločnosti, ktorá pod vedením Komunistickej strany Československa buduje lepší zajtrajšok pre nás a pre budúce pokolenia.

Ján Sabol

POMER JEDNOTLIVÝCH TYPOV KONSONANTICKÝCH SKUPÍN

1. Ako sme už ukázali v štúdiách o konkrétnych konsonantických kombináciách v spisovnej slovenčine,[1] výskum spoluhláskových skupín na pozadí frekvenčných, kombinačných a distribučných zistení odkrýva niektoré základné foneticko-fonologické (typologické) zákonitosti príslušného jazyka. Tieto zistenia — pretože sa uskutočňujú v jednotlivých pozíciách

[1] *Štvorčlenné konsonantické skupiny v slovenčine*, SR 34, 1969, 30—33; *Kombinácie dvoch sonór v slovenčine*, SR 34, 1969, 326—331; *Frekvencia trojčlenných konsonantických skupín v spisovnej slovenčine*, AFPh UŠP, Jazykovedný zborník 2, 1969, 129—149; *Kombinácie šumovej a sonórnej spoluhlásky v slovenčine*, JČ 21, 1970, 139—153; *Combinations of Two Non-Sonorous Consonants in Literary Slovak*, AFPh UŠP, Prešov Studies in Linguistics, Jazykovedný zborník 3, 1971 (v tlači).

slová ako jednotky rytmicko-sémantickej (#$C_1 \ldots C_nV$-, -$VC_1 \ldots C_nV$- a -$VC_1 \ldots C_n$#) — prinášajú cenné informácie i pre teóriu slabiky.

2. V tomto príspevku uvedieme niektoré zo základných charakteristík jednotlivých typov[2] konsonantických skupín, ako aj variácií[3] týchto typov, daných troma základnými pozíciami v rámci slova (porov. bod 1).[4]

3. Výsledky nášho výskumu, zachytené pomocou základných veličín teórie informácie,[5] sú nasledujúce:

3.1. Frekvencia variácií jednotlivých typov konsonantických skupín v 2-slabičných až 7-slabičných slovách *(tabuľky 2—7)* jednoznačne potvrdzuje dominantnosť 2-člennej konsonantickej skupiny v intersonantickej pozícii (-VC_1C_2V-). Túto skutočnosť zákonite zachytáva aj sumujúca frekvencia *(tabuľka 8).* Pri jednoslabičných slovách, v ktorých — prirodzene — chýba intersonantická pozícia, je vedúcim prvkom dvojčlenná spoluhlásková skupina v pozícii #C_1C_2V- *(tabuľka 1).*

3.2. Hodnoty entropie a redundancie variácií jednotlivých typov konsonantických skupín ukazujú, že s rastom slabičnosti slov sa zvyšuje frekvenčný rozptyl jednotlivých uvedených prvkov (pri 2-slabičných slovách h = 0,5055, R = 0,4945 — *tabuľka 2;* pri 3-slabičných slovách h = 0,4689, R = 0,5311 — *tabuľka 3;* pri 4-slabičných slovách h = 0,4361, R = 0,5639 — *tabuľka 4;* pri 5-slabičných slovách h = 0,3387, R = 0,6613 — *tabuľka 5*). Inými slovami: Čím má slovo vyššiu slabikovú dĺžku, tým dominantnejšie postavenie má v ňom intersonantická pozícia konsonantickej skupiny (túto skutočnosť signalizujú nižšie hodnoty relatívnej entropie a vyššia redundancia); to znamená, že konsonantické skupiny na absolútnom začiatku a na absolútnom konci slova sa vyskytujú predovšetkým v menejslabičných slovách. Toto zistenie má isté dôsledky aj pre komponovanie umelec-

---

[2] Za typ konsonantickej skupiny pokladáme množinu, do ktorej patria spoluhláskové skupiny s rovnakým počtom prvkov (2-členná, 3-členná, 4-členná spoluhlásková skupina atď.).

[3] Za variáciu typu konsonantickej skupiny pokladáme podmnožinu, ktorej prvky sú dané pozíciou v slove (pri 2-členných konsonantických skupinách: #C_1C_2V—, —VC_1C_2V—, —VC_1C_2#; pri 3-členných konsonantických skupinách: #$C_1C_2C_3V$—, —$VC_1C_2C_3V$—, —$VC_1C_2C_3$# atď.).

[4] Výskum sme robili na tom istom excerpčnom materiáli ako v našej štúdii *Konsonanticko-vokalické zloženie slovenských slov,* SR 33, 1968, 281—289.
Celkový počet skúmaných konsonantických skupín je 17 558.

[5] Ide o hodnoty maximálnej, reálnej a relatívnej entropie a redundancie. O ich interpretácii porov. napr. v našej štúdii *K metodologickému využitiu entropie pri jazykovednom výskume,* JČ 19, 1968, 76—83. Tam aj ďalšia literatúra.

kého textu: Vo viazanom verši (nižšia priemerná slabiková dĺžka slova) možno zákonite očakávať viac konsonantických skupín (s možnosťou napr. eufonického využitia) na začiatku a na konci slov a menej v intersonantickej pozícii než vo voľnom verši, resp. v próze (vyššia priemerná slabiková dĺžka slova).[6]

3.2.1. Variácie spoluhláskových skupín v jednoslabičných slovách sa uvedenej zákonitosti klesania entropie pri raste slabičnosti slov vymykajú, pretože im chýba intersonantická pozícia (preto sú tu hodnoty entropie nižšie a redundancia vyššia ako pri 2-slabičných až 7-slabičných slovách — *tabuľka 1*).

Pri 6-slabičných slovách sú hodnoty relatívnej entropie síce vyššie a redundancia nižšia (h = 0,4305, R = 0,5695 — *tabuľka 6*) ako pri 5-slabičných slovách, avšak už v porovnaní so 4-slabičnými slovami majú entropiu nižšiu a redundanciu vyššiu; hoci ich frekvencia je podstatne nižšia ako pri menejslabičných slovách, predsa zapadajú do uvedených zistení. Pri 7-slabičných slovách, ktoré majú zanedbateľnú frekvenciu, sme našli len dve variácie (preto sú tu hodnoty relatívnej entropie najvyššie a redundancia najnižšia: h = 0,8113, R = 0,1887 — *tabuľka 7*).

3.3. Frekvencia jednotlivých typov konsonantických skupín vôbec *(tabuľka 9)*, rovnako ako v skúmaných troch pozíciách slova (ich jednotlivých variácií — *tabuľky 10—12*), potvrdzuje jednoznačnú prevahu najnižšej, 2-člennej konsonantickej skupiny (pozri aj *graf 1*). V porovnaní s 2-člennými a 3-člennými konsonantickými skupinami v tom istom texte majú 4-členné spoluhláskové skupiny veľmi nízku, štatisticky takmer zanedbateľnú frekvenciu.

Uvedené konštatovanie potvrdzujú aj veľmi nízke hodnoty entropie a vysoká redundancia (sú symptómom vysokej pravdepodobnosti istého prvku — v našom prípade 2-členných spoluhláskových skupín — v skúmanom súbore): pozícia $\#C_1 \ldots C_nV$- má hodnotu relatívnej entropie 0,2448 a redundancie 0,7552 *(tabuľka 10);* pozícia $-VC_1 \ldots C_nV$- 0,2200 a 0,7800 *(tabuľka 11)* a pozícia $-VC_1 \ldots C_n\#$ 0,2647 a 0,7353 *(tabuľka 12).* Ukazuje sa teda jednoznačne, že pri konsonantických skupinách — vo všetkých troch skúmaných pozíciách slova — má najvyššiu prediktabilitu (a teda nízku informačnú hodnotu) 2-členná konsonantická skupina. V texte spisovnej slovenčiny je v priemere približne každá 9.—10. konsonantická sku-

[6] O priemernej slabikovej dĺžke slova vo viazanom verši, voľnom verši a v próze pozri v štúdii F. Štraus — J. Sabol, *Voľný verš v súčasnej slovenskej poézii,* Rytmus a metrum, Litteraria XI, 1968, 81—198.

pina iná než 2-členná (a zase s vysokou prediktabilitou oná iná skupina je 3-členná).

Absolútna frekvenčná prevaha 2-členných konsonantických skupín v porovnaní s 3-člennými a 4-člennými skupinami spoluhlások badateľne stúpa od pozície na absolútnom začiatku slova (p = 0,924, σ = 0,31 %) cez intersonantickú pozíciu (p = 0,939, σ = 0,24 %) po pozíciu na absolútnom konci slova (p = 0,955, σ = 1,18 %) — porov. *tabuľky 10—12* a *graf 1.*

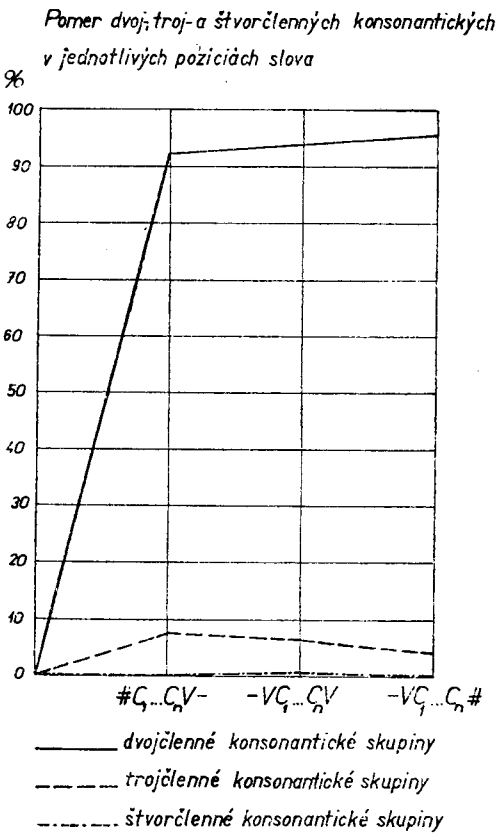

3.4. Dominantnosť intersonantickej pozície, ktorá sa nám ukázala už pri parciálnom výskume konkrétnych konsonantických skupín,[7] sa jednoznačne potvrdzuje aj pri skúmaní jednotlivých typov konsonantických skupín *(tabuľky 13—15),* ale aj všetkých analyzovaných typov spolu *(tabuľka 16).* Túto skutočnosť signalizujú aj značne nízke hodnoty entropie a vysoká redundancia. Výsledky tohto výskumu „skresľujú" zase jedno-

[7] Pozri v štúdiách uvedených v pozn. 1.

slabičné slová, pretože — ako sme uviedli — nemôže sa v nich vyskytnúť práve spoluhlásková skupina medzi dvoma sonantami.

4. V štúdii sme uviedli daktoré nové zistenia o zákonitostiach konsonantických kombinácií v spisovnej slovenčine. Výsledky našich pozorovaní bude treba preveriť aj rozborom frekvencie a výskytu konsonantických skupín v hovorenej reči, v ktorej sa často zjednodušujú[8] (to je jedna z dôležitých úloh slovenskej experimentálnej fonetiky). Vzájomný frekvenčný vzťah typov spoluhláskových skupín v jednotlivých pozíciách slova — najmä vzhľadom na 3-členné a 4-členné konsonantické skupiny — bude treba ešte doplniť výskumom na rozsiahlejšom materiáli.

Tabuľka 1

Frekvencia konsonantických skupín v jednoslabičných slovách

	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
$\#C_1C_2V-$	0,851	0,1981	0,80
$-VC_1C_2\#$	0,088	0,3086	0,64
$\#C_1C_2C_3V-$	0,054	0,2274	0,51
$-VC_1C_2C_3\#$	0,007	0,0501	0,19
$H_0 = 2{,}0000$	$h = 0{,}3921$		
$H_1 = 0{,}7842$	$R = 0{,}6079$		

Tabuľka 2

Frekvencia konsonantických skupín v dvojslabičných slovách

	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
$-VC_1C_2V-$	0,486	0,5059	0,53
$\#C_1C_2V-$	0,438	0,5217	0,53
$\#C_1C_2C_3V-$	0,041	0,1889	0,21
$-VC_1C_2C_3V-$	0,026	0,1369	0,17
$-VC_1C_2\#$	0,008	0,0557	0,10
$-VC_1C_2C_3C_4V-$	0,001	0,0100	0,03
$\#C_1C_2C_3C_4V-$	0,000	——	0,00
$H_0 = 2{,}8074$	$h = 0{,}5055$		
$H_1 = 1{,}4191$	$R = 0{,}4945$		

Tabuľka 3

Frekvencia konsonantických skupín v trojslabičných slovách

	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
$-VC_1C_2V-$	0,697	0,3430	0,69
$\#C_1C_2V-$	0,232	0,4890	0,63

[8] K tejto úlohe pristupuje aj výskum percepcie konsonantických skupín, aby sa zistil stupeň kompromisu medzi dvoma tendenciami pôsobiacimi v reči: snahou hovoriaceho o najmenšiu námahu pri artikulácii a snahou počúvajúceho o najmenšiu námahu pri vnímaní. — K tomu porov. S. Saporta, *Frequency of Consonant Clusters*, Language 31, 1955, 25.

$-VC_1C_2C_3V-$	**0,044**	0,1983	**0,31**
$\#C_1C_2C_3V-$	**0,017**	0,0999	**0,19**
$-VC_1C_2\#$	**0,007**	0,0501	0,13
$-VC_1C_2C_3C_4V-$	**0,004**	0,0319	0,10

$H_0 = 2{,}5850$ $h = 0{,}4689$
$H_1 = 1{,}2122$ $R = 0{,}5311$

Tabuľka 4

Frekvencia konsonantických skupín v štvorslabičných slovách

	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
$-VC_1C_2V-$	0,754	0,3071	0,99
$\#C_1C_2V-$	**0,161**	0,4242	0,84
$-VC_1C_2C_3V-$	**0,066**	0,2588	0,57
$\#C_1C_2C_3V-$	**0,011**	0,0716	0,24
$-VC_1C_2\#$	**0,008**	0,0557	0,20
$-VC_1C_2C_3C_4V-$	0,001	0,0100	**0,07**

$H_0 = 2{,}5850$ $h = 0{,}4361$
$H_1 = 1{,}1274$ $R = 0{,}5639$

Tabuľka 5

Frekvencia konsonantických skupín v päťslabičných slovách

	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
$-VC_1C_2V-$	**0,852**	0,1969	2,19
$\#C_1C_2V-$	**0,102**	0,3359	1,86
$-VC_1C_2C_3V-$	**0,034**	0,1659	1,12
$-VC_1C_2C_3C_4V-$	**0,008**	0,0557	0,55
$\#C_1C_2C_3V-$	0,004	0,0319	**0,39**

$H_0 = 2{,}3219$ $h = 0{,}3387$
$H_1 = 0{,}7863$ $R = 0{,}6613$

Tabuľka 6

Frekvencia konsonantických skupín v šesťslabičných slovách

	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
$-VC_1C_2V-$	**0,861**	0,1859	**5,77**
$\#C_1C_2V-$	**0,111**	0,3520	**5,24**
$-VC_1C_2C_3V-$	**0,028**	0,1444	**2,75**

$H_0 = 1{,}5850$ $h = 0{,}4305$
$H_1 = 0{,}6823$ $R = 0{,}5695$

Tabuľka 7

Frekvencia konsonantických skupín v sedemslabičných slovách

	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
$-VC_1C_2V-$	**0,750**	0,3113	**21,7**
$\#C_1C_2V-$	**0,250**	0,5000	**21,7**

$H_0 = 1{,}0000$ $R = 0{,}1887$
H_1 (h) $= 0{,}8113$

Tabuľka 8

Frekvencia konsonantických skupín v 1-slabičných — n-slabičných slovách

	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
$-VC_1C_2V-$	0,519	0,4911	0,38
$\#C_1C_2V-$	0,397	0,5291	0,37
$\#C_1C_2C_3V-$	0,033	0,1624	0,14
$-VC_1C_2C_3V-$	0,032	0,1589	0,13
$-VC_1C_2\#$	0,017	0,0999	0,10
$-VC_1C_2C_3C_4V-$	0,002	0,0179	0,03
$-VC_1C_2C_3\#$	0,001	0,0100	0,02
$\#C_1C_2C_3C_4V-$	0,000	——	0,00

$H_0 = 3{,}0000$ $h = 0{,}4898$
$H_1 = 1{,}4693$ $R = 0{,}5102$

Tabuľka 9

Frekvencia jednotlivých typov konsonantických skupín v pozíciách $\#C_1 \ldots C_nV-$, $-VC_1 \ldots C_nV-$ a $-VC_1 \ldots C_n\#$

	$\#C_1 \ldots C_nV-$	$-VC_1 \ldots C_nV-$	$-VC_1 \ldots C_n\#$	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
2-čl. sk.	+	+	+	0,933	0,0933	0,19
3-čl. sk.	+	+	+	0,066	0,2588	0,19
4-čl. sk.	+	+	−	0,002	0,0179	0,03

$H_0 = 1{,}5850$ $h = 0{,}2334$
$H_1 = 0{,}3700$ $R = 0{,}7666$

Tabuľka 10

Frekvencia jednotlivých typov konsonantických skupín v pozícii $\#C_1 \ldots C_nV-$

	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
$\#C_1C_2V-$	0,924	0,1054	0,31
$\#C_1C_2C_3V-$	0,076	0,2826	0,31
$\#C_1C_2C_3C_4V-$	0,000	—	0,00

$H_0 = 1{,}5850$ $h = 0{,}2448$
$H_1 = 0{,}3880$ $R = 0{,}7552$

Tabuľka 11

Frekvencia jednotlivých typov konsonantických skupín v pozícii $-VC_1 \ldots C_nV-$

	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
$-VC_1C_2V-$	0,939	0,0853	0,24
$-VC_1C_2C_3V-$	0,058	0,2383	0,24
$-VC_1C_2C_3C_4V-$	0,003	0,0251	0,06

$H_0 = 1{,}5850$ $h = 0{,}2200$
$H_1 = 0{,}3487$ $R = 0{,}7800$

Tabuľka 12

Frekvencia jednotlivých typov konsonantických skupín v pozícii $-VC_1 \ldots C_n\#$

	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
$-VC_1C_2\#$	0,955	0,0634	1,18
$-VC_1C_2C_3\#$	0,045	0,2013	1,18
$H_0 = 1,0000$	H_1 (h) = 0,2647		R = 0,7353

Tabuľka 13

Frekvencia dvojčlenných konsonantických skupín v jednotlivých pozíciách slova

	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
$\#C_1C_2V-$	0,425	0,5246	0,39
$-VC_1C_2V-$	0,557	0,4702	0,39
$-VC_1C_2\#$	0,018	0,1043	0,10
$H_0 = 1,5850$	h = 0,6934		
$H_1 = 1,0991$	R = 0,3066		

Tabuľka 14

Frekvencia trojčlenných konsonantických skupín v jednotlivých pozíciách slova

	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
$\#C_1C_2C_3V-$	0,496	0,5017	1,47
$-VC_1C_2C_3V-$	0,492	0,5034	1,47
$-VC_1C_2C_3\#$	0,012	0,0766	0,32
$H_0 = 1,5850$	h = 0,6825		
$H_1 = 1,0817$	R = 0,3175		

Tabuľka 15

Frekvencia štvorčlenných konsonantických skupín v jednotlivých pozíciách slova

	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
$\#C_1C_2C_3C_4V-$	0,071	0,2709	4,85
$-VC_1C_2C_3C_4V-$	0,929	0,0987	4,85
$H_0 = 1,0000$	H_1 (h) = 0,3696		R = 0,6304

Tabuľka 16

Frekvencia konsonantických skupín v jednotlivých pozíciách slova

	p	$-p \log_2 p$	σ (%)
$\#C_1 \ldots C_nV-$	0,429	0,5238	0,37
$-VC_1 \ldots C_nV-$	0,553	0,4726	0,38
$-VC_1 \ldots C_n\#$	0,018	0,1043	0,10
$H_0 = 1,5850$	h = 0,6945		
$H_1 = 1,1007$	R = 0,3055		

Marta Marsinová

NOMINATÍV PLURÁLU V TYPE *sudca*

Za charakteristický znak slovenskej morfológie sa pokladá jej výrazná jednoduchosť a pravidelnosť.[1] V akademickej *Morfológii slovenského jazyka*[2] sa takýto stav ukazuje na mnohých morfologických javoch. S touto pravidelnosťou však nie sú v súlade dve výnimky v tvare nom. pl. mužských substantív vychodiacich na *-ca*. Ide nám o túto poučku: „Pri podstatných menách s príponou *-ca* je v N. pl. pádová prípona *-i* popri prípone *-ovia* iba pri slovách *výherca — výhercovia/výherci* a *záujemca — záujemcovia/záujemci*. Pri ostatných slovách na *-ca* je pádová prípona *-ovia* (nie „-i"); napr. *darca — darcovia, výpravca — výpravcovia, dôchodca — dôchodcovia*" (MSJ, 87).

Pokiaľ sa nám podarilo zistiť, MSJ prevzala tieto výnimky z *Pravidiel slovenského pravopisu* (= PSP) z r. 1953, kde sa uviedli ako nóvum proti vydaniu Pravidiel z r. 1940. Hoci sa o zmenách a doplnkoch do Pravidiel z r. 1953 hodne diskutovalo najmä na stránkach Slovenskej reči,[3] zmienku o tejto otázke sme nenašli ani osobitne, ani tam, kde sa zaujímali rozdielne stanoviská k dvojtvarom.[4]

V PSP z r. 1940 v § 49, kde sa rozoberá skloňovanie podstatných mien podľa vzoru „sluha", je v bode 2 poučka: „Okrem slov na *-ista* a *-ita* množný nominatív má koncovku *-ovia*, napr. *zástupcovia* (nie zástupci"), *nástupcovia* (nie „nástupci") a pod." (str. 81). Hoci podrobnejší gramatický výskum neskôr ukázal, že formulácia začiatku citovanej poučky nebola dosť presná,[5] podľa jej druhej časti sa jednoznačne vyžadovala prípona *-ovia* pri všetkých substantívach typu *sudca*. Tak bolo jednoznačne odlíšené skloňovanie činiteľských a iných mien na *-ca* od skloňovania maskulín na *-ec* (s pohyblivým *-e-*) najrozličnejšieho pôvodu, a to v gen.-ak. sg. a v nom. pl.:

---

[1] O tom v *Morfológii slovenského jazyka* (Bratislava 1966): „Slovenská morfológia je v porovnaní s najbližšími jazykmi jednoduchá a má malý počet dvojtvarov" (str. 27). Pravidelnosť morfológie spisovnej slovenčiny sa zas zdôrazňuje v c. d. na str. 60. — Týmito otázkami sa zaoberá aj Ľ. Novák. Pozri napr. *Konvergentný vývin slovenských osobných zámen a slovies*, SR 33, 1968, 201 n., najmä str. 202, kde sú aj odkazy na iné štúdie a miesta o týchto otázkach.

[2] *Morfológia slovenského jazyka* (= MSJ) ako v pozn. č. 1.

[3] Porov. napr. Š. Peciar, *K jednotlivým bodom novej pravopisnej úpravy*, SR 17, 1951/2, 278—298; ďalej štúdie a články v 18. ročníku SR.

[4] Porov. v SR 18, 1952/3 stanoviská F. Hečku (str. 345), V. Blanára (str. 350), Z. Jesenskej (str. 354) a iných.

[5] Š. Peciar na základe materiálu zhromaždeného L. Dvončom konštatoval v časopise Slovo a tvar (4, 1950, 17), že pri vzore „sluha" majú v nom. pl. príponu *-i* všetky maskulína cudzieho pôvodu, ktoré majú pred koncovým *-a* spoluhlásku *-t-*. Touto poučkou sa rozmnožil počet dovtedy uvádzaných prípadov.

	sudc*a*	strelec
gen.-ak. sg.	sudc*u*	strelc*a*
nom. pl.	sudc*ovia*	strelc*i*

Pri type *strelec* boli výnimkou len nominatívne tvary *otcovia* a *ujcovia*, analogické podľa tvarov iných slov, ktoré označujú príbuzenský pomer.[6] Naproti tomu všetky činiteľské mená, ktoré sú v súčasnom jazyku produktívnym typom, majú pravidelnú nominatívnu príponu *-i: plavec — plavci, borec — borci, letec — letci, bežec — bežci* atď. Proti tejto jednoznačnej pravidelnosti pri type *strelec* pozorujeme v nom. pl. podst. mien typu *sudca*, ktorý je v slovenčine pomerne mladým slovotvorným typom,[7] rozkolísanosť. Uvedenie dvoch výnimiek neodstránilo túto rozkolísanosť ani v praxi, ani ju nevyriešilo pre teóriu v jazykových príručkách. Lebo hoci je v PSP z r. 1953 v § 71 na str. 64 v zátvorke poznámka „ostatné tvary na *-ci* (rozumie sa okrem pripustených tvarov *záujemci* a *výherci* — pozn. M. M.) ako „obranci", „správci" a pod. sú nesprávne", a napr. Zaunerova *Praktická príručka slovenského pravopisu*[8] takmer pri všetkých slovách tohto typu nezabúda hviezdičkou označovať chybnú príponu v nom. pl. *-i*, do *Slovníka slovenského jazyka* dostali sa ďalšie nominatívy na *-i: záchranca*, mn. č. *-ovia/-ci* (SSJ V, 437) a *platca*, mn. č. *-tci/-tcovia* (SSJ III, 82), v tomto druhom prípade dokonca s príponou *-i* na prvom mieste. Aj keď si uvedením týchto dokladov nerobíme nárok na úplnosť, lebo sme ich zistili len skusmo — celý materiál bude možné zrevidovať, až keď vyjde retrográdny slovník spracovaný na základe materiálu zo SSJ —, predsa nás tieto doklady presviedčajú, že Pravidlami uvádzané výnimky nijako neprispeli k vyriešeniu veci, ba práve viac otvorili dvere nežiadúcej rozkolísanosti.

Keď L. Dvonč v r. 1958 uverejňoval kapitoly pod názvom *Zo štúdia slo-*

---

[6] Porov. MSJ, 80.

[7] A. Bernolák vo svojej *Etymológii* vôbec neuznáva výskyt prípony *-ca* pri slovenských činiteľských menách. Uvádza len slová typu *obráňec, ochráňec, ráďec, správec*, ktorým v češtine zodpovedajú slová na *-ce: obránce, ochránce, rádce, správce*. (Porov. *Etymologia vocum slavicarum*, Tyrnaviae 1791; cit. podľa reedície SAV *Gramatické dielo A. Bernolákа*, Bratislava 1964, 460). Deriváty tohto typu nenájdeme ani v oveľa neskôr vydanom *Slowári slowensko-česko-ňemecko-latinsko-uherskom* (Budae 1825—1827). Tam popri typoch *darec, obraňec, ochraňec, obhagec* (všetky s krátkosťou v koreni na rozdiel od podôb v cit. Etymológii) a ďalších nájdeme činiteľské mená na *-tel (naprawitel, poraditel, sprawovatel* = syn. *správec, strogitel* = syn. *strogec* atď.), na *-ač (odhadač* = taxator, *prigímač* = syn. *prígmec, zastáwač*), na *-ík (powodňík* = syn. *powodec; zwodňík* = syn. *zwodec* a pod.). Aj v slovníku Š. Jančoviča (*Slovensko-maďarski szlovňík*, 1863) nájdeme typy ako *darec, ochraňec, obhajovatel, poradiťel, odporník*, ale už i *sudca, vodca, zástupca, zákonodarca*).

[8] A. Zauner, *Praktická príručka slovenského pravopisu*, 3. vyd., Bratislava 1966.

venského tvaroslovia,[9] nemohol obísť ani skloňovanie mien činiteľského významu na *-ca* (c. d., 79—81). Zniesol množstvo príkladov z dennej tlače, z týždenníkov a iných periodík, z krásnej a odbornej literatúry, dokonca jazykovednej (doklady sú z rokov 1949—1957), na nedodržiavanie citovanej poučky z PSP z r. 1940 a 1953. Uvádza ich ako doklady na mienku tradovanú už pred ním, „že vzory ‚chlap' a ‚hrdina' postupne splývajú". Produktívnosť tvarov na *-i* odôvodňuje L. Dvonč dvoma momentami: 1. formálnou blízkosťou k slovám na *-ec* a 2. vplyvom českej spisovnej normy, v ktorej sú tvary *obránci, zachránci.* Záverom L. Dvonč konštatuje, že „v normatívnych príručkách spisovnej slovenčiny bude potrebné v budúcnosti rátať s ďalším rozšírením tvarov nom. plur. na *-i* (c. m., 81). Ako sme už ukázali, základná normatívna príručka slovenskej morfológie, ktorá vyšla v r. 1966, t. j. Morfológia slovenského jazyka, nepokročila vo formulovaní príslušnej poučky ďalej od PSP z r. 1953. Pretože sa však pripravuje Krátky normatívny slovník spisovnej slovenčiny, nebolo by dobre, keby táto otázka zostala otvorená. Všimneme si predovšetkým vývin kodifikácie.

Hoci A. Bernolák nepripúšťa pre slovenčinu výskyt činiteľských mien na *-ca,*[10] v jeho *Gramatike* sa stretáme so vzorom „sudce",[11] pri ktorom je nom. pl. *sudci* ako pri vzore „sluha" — *sluhi.* V prípone *-i,* ktorú odporúča aj v type *učiteľi, kazateľi, kresťaňi, braťi,* vidí Bernolák výrazný slovenský prvok.[12] Ako vývin ukázal, Bernolákova poučka sa nedala mechanicky aplikovať na slovenčinu. Dnes sú živé podoby *učitelia, kazatelia, kresťania, bratia, sluhovia, sudcovia.*

Ale od Štúrovej *Náuky*[13] počnúc, dávala sa v type *sudca* v slovenčine prednosť nominatívom na *-ovia.* Štúr na prvom mieste uvádza tvary *zradcovja, ochrancovja,* ale popri nich pripúšťa i *zradci, ochranci.*[14]

M. Hattala má v *Krátkej mluvnici slovenskej* len príklad *sudcovia,*[15] ale v *Mluvnici jazyka slovenského* jednoznačne píše, že „pri menách na *-a* s predchádzajúcou mäkkou spoluhláskou, ako sú *sudca, zradca, bača, Hodža,* je v nom. pl. *-ovia* ako pri tvrdom skloňovaní".[16] V gramatike Fr.

---

[9] L. Dvonč, *Zo štúdia slovenského tvaroslovia,* zb. Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury II, Praha 1958, 65—95, najmä kapitola na str. 79—81.
[10] Porov. pozn. 7.
[11] *Grammatica Slavica,* Posonii 1790. Citujeme podľa vyd. SAV (ako v pozn. 7), str. 155—6.
[12] Porov. cit. *Gramatika,* 163.
[13] Ľ. Štúr, *Nauka reči slovenskej,* Prešporok 1846, 139—140.
[14] Z materiálu zo štúrovského, resp. matičného obdobia máme skutočne striedavé doklady, napr. *ochrancovja* (SNN 1845 i Orol 1870), *obhajci* (Letopis MS 1869), *obranci* (Orol tatránski 1845 i SNN 1847).
[15] *Krátka mluvnica slovenská,* Prešporok 1852, 14 (bez udania autora).
[16] M. Hattala, *Mluvnica jazyka slovenského,* Pešť 1864, 70.

Mráza[17] je len doklad *sudcovia* bez komentára. Hattalovo stanovisko skrátene prevzal S. Czambel do *Rukoväti*[18] i Damborský.[19] Vážneho *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1931 majú v úvodnej časti poučku kratšiu ako Czambel a v heslári niet slov *záujemca* a *výherca*. Do PSP sa tieto heslá aj s príslušnými dvojtvarmi dostali až v r. 1953. Hattalovo stanovisko sa uplatnilo aj v PSP z r. 1940 i v *Gramatike slovenského jazyka* od B. Letza (Bratislava 1950) i v *Slovenskej gramatike* od E. Paulinyho — J. Ružičku — J. Štolca (Bratislava 1952, str. 96). Naproti tomu všetky ďalšie vydania tejto gramatiky automaticky prevzali poučku PSP z r. 1953.

Ak hľadáme v materiáli excerpovanom v JÚĽŠ SAV pre SSJ a všímame si pre danú otázku najmä lístky, ktoré boli v JÚ prístupné už v čase príprav na nové vydanie PSP z r. 1953, nenájdeme ani jediný doklad na nominatívnu podobu *výherci*, ale zato štyri doklady na podobu *záujemci* (Janšák, Slovensko v dobe uhorského feudalizmu 1932; Mošať, Právna príručka 1940; čas. Hasičské listy 1942; čas. Slovenský učiteľ 1943/44).

V tomto materiáli sa však vyskytujú doklady na nominatív s príponou *-i* aj pri iných slovách ako *záujemca*, napr.:

Za túto jeho činnosť ho jeho *chlebodarci* odmeňovali vždy sumou 50 mariek (Pravda 1952). — Tak robí Shakespeare, L. Tolstoj, Dostojevskij a všetci veľkí *mravokárci* (Vajanský 1936). — Tohoto spôsobu používali už od počiatku všetci *opravci* (Rapant 1931). — „Tak je to, páni moji, páni *porotci* a slávny porotný súd," zahovoril poslanec (Jesenský 1948). — *Zákonodarci* postrehli totiž labilnosť a neurčitosť takejto daňovej základne (Janšák 1932). — ... aby budúci *zákonodarci*, alebo aspoň *zákonoochranci* i z poslednej lavice mohli vidieť (Vajanský 1931). — ... vystupovať ako *žalobci* (Slov. zákonník 1942) a pod.

Z uvedeného vychodí, že podoby *záujemci* a *výherci*, ktoré PSP z r. 1953 uvádzajú ako prípustné výnimky, nie sú vlastne osihotenými podobami. Pravda, to nás privádza k otázke, ako a prečo sa v Pravidlách uviedli ako výnimky.

Podoba *záujemci* sa dostala do slovenčiny vplyvom češtiny, lebo hoci česká gramatická norma pripúšťa v nom. pl. typu *sudca* dvojtvar pre všetky sem prislúchajúce slová,[20] na prvom mieste sa uvádza v nom. pl. *-i*. I slovo

---

[17] F. Mráz, *Krátka slovenská mluvnica*, Viedeň 1864.

[18] Porov. S. Czambel, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, Turč. Sv. Martin 1902.

[19] J. Damborský, *Slovenská mluvnica*, Nitra 1930, I. diel, 180.

[20] F. Trávníček (*Mluvnice spisovné češtiny* I, Praha 1951) uvádza vzor *dárce* (str. 495 n.) a pri ňom nom. pl. *dárci/dárcové*. Pritom má na str. 496 v bode 51 poznámku: „obecná jména na *-ce* tvoří většinou tvar na *-i: dozorci, obhájci, výrobci, zástupci, zákonodarci* ...; některá pak, hlavně dvojslabičná, též na *-ové: rádcové, soudcové, strážcové*". Podoby s príponou *-ové* uprednostňovali staršie gramatiky (porov. napr. Gebauerova *Krátká mluvnice česká*, 11. vyd., Praha 1928, str. 78, bod 11). Novšia česká gramatika (B. Havránek — A. Jedlička, *Česká mluvnice*, Praha 1951 i ďalšie vydanie 1963) neuvádza danú problematiku tak podrobne.

záujemca ako lexikálny prvok prevzala slovenčina z češtiny, čo môžeme podoprieť jednak odmietavým stanoviskom *Slovenskej reči* k tomuto slovu, jednak jestvovaním zastaraného synonyma *záujemník.* V SR (7, 1938/39, 303) argumentuje pravdepodobne A. Jánošík ako redaktor v drobnostiach pripomienkami J. Škultétyho, že slovo *záujemca* je v porovnaní s inými činiteľskými menami v slovenčine neorganicky utvorené a navrhuje podobu *zaujímač* alebo *zaujímateľ.* Podobu *záujemník* uvádza zasa SSJ V (str. 551) ako zastarané synonymum slova *záujemca.* Ani jeden z uvedených návrhov sa neujal, slovo *záujemca* sa v slovenčine udomácnilo, ale — ako sme už spomenuli — aj s tvarom nom. pl. O úplnom udomácnení tohto slova v slovenčine svedčí však to, že sa vyskytuje i nominatívna podoba *záujemcovia.*[21]

Nazdávame sa, že v prospech tvaru *záujemci* nemožno argumentovať dĺžkou slova, štvorslabičnosťou, lebo také dlhé je napr. aj slovo *obžalobca* a rovnako dlhé sú aj kompozitá *chlebodarca, mravokárca, zákonodarca* a pod., ale treba tu poukázať najmä na vplyv inzerátov z českých novín, kde sú pravidelné podoby s príponou *-i: zájemci.*[22]

Pri ďalšej výnimke *výherci* sa nedá dôvodiť počtom slabík, lebo rovnaký počet slabík má väčšina slov patriacich k typu *sudca,* teda *záchranca, zástupca, zástanca, nástupca, prepravca, príjemca* a pod. a tie sa v PSP ani v MSJ neuvádzajú ako výnimky; možno len pripustiť vplyv nominatívu *herci,* ale pritom nové excerpty z tlače nám ukazujú, že tvar *výhercovia* je aj dnes v slovenčine živý:

Výhercovia sú vekove mladí priekopníci (Roľnícke noviny 1959). — V Maďarsku *výhercovia* podliehajú zdaneniu (Pravda na víkend 1970). — Vedenia loterijných(!) podnikov by veľmi privítali, keby im *výhercovia* robili v rozhlase a televízii reklamu (Pravda na víkend).[23]

Z uvedených dôvodov by sa v type *sudca* ako výnimka dala vysvetliť podoba *záujemci,* ale uvádzanie výnimky *výherci* je zbytočné. Lebo potom — ako vyplýva z dokladov, ktoré sme uviedli zo slovníkového materiálu a môžeme ich vymenovať aj z cit. Dvončovej štúdie *(záchranci, zástanci, vládci, zástupci, dozorci, spravodajci, príkazci, výrobci)* — by bolo treba uvádzať ako výnimky aj tieto výrazy, ktoré sú všetky viac ráz doložené.

Aj keď naše excerpty zo súčasného jazyka za niekoľko posledných me-

---

[21] Podobu *záujemcovia* má B. Letz v cit. *Gramatike* a uvádza ju aj *Jazyková poradňa IV,* Bratislava 1966, 264—5.

[22] Vypísali sme si doklady z Rudého práva (18. 7. 1970): *Zájemci, hlaste se* (str. 6) i z Lidovej demokracie (22. 5. 1970): *Zájemci z Prahy, hlaste se* (str. 3).

[23] Z cit. Rudého práva máme naproti tomu: *výherci textu, výherci křížovky* (str. 14), z cit. Lid. demokracie: *výherci budou vylosováni do 15. července.*

siacov ukazujú prevahu dokladov na *-ovia,*[24] vypísali sme si z tých istých prameňov aj rozličné doklady na nom. pl. s *-i*:

Únosci mu však dovolili počúvať rozhlas (Sloboda, 10. 7. 1970, str. 2). — *Únosci* spresnili podmienky (Práca, 16. 9. 1970, str. 1). — Ako dôvod sa uvádza, že *porotci* neboli dostatočne inštruovaní (Sloboda, 19. 6. 1970, str. 2). — Bdelí *strážci* našich hraníc (Titulok v Slobode z 10. 7. 1970, str. 3). — *Záujemci,* hláste sa na vyššie uvedenú adresu (Pravda na víkend, 19. 6. 1970, str. 22). — *Záujemci,* hláste sa na osobnom oddelení (Večerník, 20. 7. 1970, str. 6). — Títo *zradci,* ktorí za každú cenu chcú získavať peniaze pre svoje osobné ciele... (Sloboda, 29. 5. 1970, str. 2).

Pri podobách s príponou *-i* teda nejde o tendencie, ktoré sú v rámci slovenskej morfológie,[25] ale ide tu o vplyv češtiny. Dá sa to vidieť aj z tejto skutočnosti:

Slovenčina má v menách odvodených príponou *-ca* veľmi často odlišnú kvantitu od češtiny, napr.: *sudca — soudce, zradca — zrádce, ochranca — ochránce, obranca — obránce, darca — dárce, chlebodarca — chlebodárce, obhajca — obhájce, zástanca — zastánce.* Zhodné v kvantite sú oproti tomu *strážca — strážce, vládca — vládce, mravokárca — mravokárce* a iné.

Ak sa v slovenskom texte stretneme s nominatívom na *-i,* veľmi často býva v slove aj chybná kvantita:

A strašlivá epizóda s chlapcom, ktorého jeho *chlebodárci* mučia hladom (KŽ 1958). — ...monopolistickí *chlebodárci* pre americké vojnové plány (Pravda 1949).

Podobne z Dvončových dokladov: *Obránci* ľudu vystupujú vždy rozhodnejšie. (Obrana ľudu 1950) — Veľmi dobrí boli obaja *obránci.* (Šport 1949)[26]

Aký záver sa dá urobiť z tohto rozboru? Predovšetkým z poučky v Pravidlách slovenského pravopisu i v Morfológii slovenského jazyka treba odstrániť dve neopodstatnené výnimky. Keďže doklady ukazujú, že počet slabík v slove je viac-menej irelevantným činiteľom (nielen pri viac ako dvojslabičných slovách sa vyskytujú nominatívy na *-i;* pri dvojslabičných, pravda, zriedkavejšie[27]), zostávajú dve možnosti: Alebo na rozdiel od typu

---

[24] Doklady sú z tlače (Pravda, Pravda na víkend, Sloboda, Smena, Večerník a Expres). Vymenujeme ich bez kontextu v abecednom poradí: *dozorcovia, dôchodcovia, obhajcovia, odporcovia, ochrancovia, rozhodcovia, strážcovia, tvorcovia, vládcovia, vodcovia, výhercovia, výrobcovia, zástupcovia.* Popri podobách *únosci* v tých istých novinách máme aj prevahu dokladov na správnu podobu *únoscovia* (Pravda na víkend, Sloboda, Večerník).

[25] Porov. cit. Jazyková poradňa IV (pozn. 21), str. 264.

[26] Posledný doklad aj L. Dvonč — ako uvádza — prevzal zo SR (15, 1949/50, 189), kde S. Mazúr v drobnosti *Obránec — obranec? Obranci — obráncovia* pre tvary nom. pl. zostáva na stanovisku PSP z r. 1940.

[27] Porov. L. Dvonč, c. d., 81.

strelec — strelci pripustíme pri type *sudca* len nominatív na *-ovia,* ako to bolo v norme od čias Hattalových, alebo musíme pripustiť pre všetky prípady v nom. pl. dvojtvary, ale s príponami v opačnom poradí ako v češtine, teda *ochrancovia/ochranci, záchrancovia/záchranci,* a potom aj *platcovia/platci* (na rozdiel od stavu, ako ho zachytáva SSJ). Pravda, táto druhá alternatíva znamená ústup nie celkom ustálenému úzu. Ak je však úlohou jazykovedy úzus podľa poznaných skutočností usmerňovať, treba v duchu domácich normatívnych tradícií kodifikovať ako základné tvary nom. pl. podoby s príponou *-ovia;* tvary s príponou *-i* hodnotiť ako periférne, do spisovného jazyka nepatriace.

Ján Kačala

SLOVÁ *radok* A *zákos* V SLOVNÍKU SLOVENSKÉHO JAZYKA

V tejto poznámke sústredíme pozornosť na spracovanie hesiel *radok* a *zákos* v *Slovníku slovenského jazyka* (SSJ),[1] a to najmä so zreteľom na výklad ich významovej náplne (osobitne sa to týka hesla *zákos*), a potom so zreteľom na ich vzájomnú súvislosť (vychádzame z toho, že slová *radok* a *zákos* sú v spisovnej slovenčine synonymá) a na charakteristiku slova *radok* z hľadiska spisovnosti, resp. nespisovnosti. Najprv si všimneme spracovanie uvedených hesiel v SSJ, potom poukážeme na vzájomné vzťahy obidvoch slov.

Slovo *radok* sa v SSJ charakterizuje ako krajové a vysvetľuje sa ako „pás pokoseného obilia, trávy ap. v šírke jedného záberu kosy, rad". Za výkladom sa uvádzajú typické spojenia, resp. doklady od M. Figuli, Kukučína (dva), Tajovského a Chrobáka. Výklad významovej náplne slova *radok* je v prvej časti (pás pokoseného obilia, trávy ap.) správny. Druhá časť výkladu (v šírke jedného záberu kosy) nie je celkom jasná a podľa nášho názoru je zbytočná. Námietky — pokiaľ ide o výkladovú časť hesla — vzbudzuje aj to, že sa ako synonymum výrazu *radok* uvádza slovo *rad.* Ak by to v spisovnom jazyku bolo naozaj tak, potom by bolo bývalo treba v Slovníku slovenského jazyka v rámci hesla *rad* uviesť aj význam „pás (riadok) skosenej trávy, obilia ap." a synonymum *radok.* To by však odporovalo jazykovej skutočnosti. Pravda, to zároveň svedčí o tom, že slovo

[1] Heslo *radok* p. v *Slovníku slovenského jazyka III,* Bratislava 1963, 686, heslo *zákos* v *Slovníku slovenského jazyka V,* Bratislava 1965, 459.

rad nie je synonymom výrazu *radok;* slovo *rad* totiž má jednak bohatšiu významovú štruktúru a jednak sú jeho významy napospol všeobecnejšie, resp. abstraktnejšie.

Druhú námietku v tomto okruhu vyvoláva to, že sa ako synonymum výrazu *radok* neuvádza slovo *zákos,* ktoré by tam skutočne patrilo, lebo jeho základný význam je totožný s významom slova *radok.*

Za hlavný nedostatok spracovania tejto lexikálnej jednotky v SSJ však pokladáme to, že sa slovo *radok* charakterizuje ako krajový, to značí nespisovný prvok slovnej zásoby slovenského jazyka. Ťažko povedať, čím je táto charakteristika podložená, lebo slovo *radok* nemá nijaký znak, ktorý by ho vylučoval zo slovnej zásoby slovenského spisovného jazyka.[2] Jeho používanie nie je obmedzené na nejakú úzku oblasť slovenského jazykového územia, naopak, je známe takmer na celom strednom Slovensku[3] a ani v povedomí používateľov spisovnej slovenčiny sa nepociťuje ako nespisovný prvok. O tom napokon svedčí aj to, že v lexikálnom archíve Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV máme naň dovedna dvadsaťpäť dokladov. Polovica z nich je od Tajovského a Kukučína (od Tajovského je šesť, od Kukučína sedem dokladov), ostatné sú od Hviezdoslava (tri), Chrobáka, M. Figuli, Rázusovej-Martákovej, Urbana, Hronského, Lazarovej, Gabaja, Lenku a z tlače. Nazdávame sa, že tieto fakty sú dostatočným argumentom proti tomu, aby sa slovo *radok* označovalo za krajový, t. j. nespisovný prvok slovnej zásoby slovenčiny. Toto konštatovanie môžeme napokon oprieť aj o našu základnú normatívnu príručku — o *Pravidlá slovenského pravopisu,* ktoré slovo *radok* (s vymedzením, že ide o radok trávy) uvádzajú bez hocijakých obmedzovacích poznámok alebo značiek.[4]

---

[2] V koreni tejto odvodenej podoby *(rad-ok)* by sme síce zo systémového hľadiska čakali vystriedanie samohlásky *a* dvojhláskou *ia,* ale — ako vieme — systémové zákonitosti sa v jazyku neuplatňujú bez obmedzenia a bez ohľadu na širšie súvislosti a rozličné tendencie (jedným z najdôležitejších činiteľov obmedzujúcich systémové zákonitosti v jazyku je norma). V danom prípade forma *radok* s konkrétnym a jedinečným významom vznikla na diferenciáciu od formy *riadok,* ktorá má všeobecnejší, menej konkrétny význam. J. M i h á l (p. *Riadok — radok,* Rozhlas a televízia 13, 1957, č. 37, str. 13) konštatuje, že obidve formy majú rovnaký základ, ale „významová zmena si vyžiadala hneď od prvopočiatku i zmenu tvarovú". Slovo *riadok* je podľa J. Mihála utvorené od základu *rad* podobne, ako je *kvietok* odvodené od *kvet, hlások* od *hlas* atď., je teda zdrobneninou slova *rad,* kým „slovo *radok* nie je zdrobneninou slova *rad,* ale slovom s pomknutým novým obsahom".

[3] Overili sme si to i zbežným prieskumom u pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Podobné konštatovanie uvádza aj J. J a n e k (p. jeho poznámku *Zabúdate rozlišovať radky a riadky?* Kultúra slova 2, 1968, 353—354).

[4] *Pravidlá slovenského pravopisu,* 9., zrevidované vyd., Bratislava 1967, 308. V tejto súvislosti možno upozorniť ešte na jeden rozdiel medzi prístupom Pravidiel slovenského pravopisu a Slovníka slovenského jazyka k slovu *radok.* Kým Pravidlá pri tomto hesle uvádzajú gen. sg. iba na *-a (radka),* SSJ zaznačuje dvojtvar *-a/-u (radka/radku).* Podľa nášho názoru táto úprava Pravidiel Slovníkom slovenského jazyka nebola nevyhnutná. Naostatok možno si tu položiť otázku, ktorá z uvedených dvoch príručiek je pre morfologickú (ale nielen pre tú) normu spisovnej slovenčiny záväzná.

Pri hesle *zákos* o problém spisovnosti nejde: heslo sa v súlade s Pravidlami slovenského pravopisu[5] spracúva ako jednotka slovnej zásoby spisovného jazyka. Nemožno však súhlasiť so spracovaním jeho sémantickej stránky. Aby sme mohli názornejšie konfrontovať svoje poznámky so Slovníkom slovenského jazyka, uvedieme tu celé heslo *zákos*: zákos, -u *m.* záber kosou: Veľkými zákosmi ráňal ďatelinu. (Skal.) Obkosil dvoma zákosmi tablu. (Min.)

Slovu *zákos* sa tu pripisuje iba jeden význam, a to „záber kosou". Tomu však protirečí hneď druhý doklad, uvádzaný na ilustráciu tohto významu: dvoma zákosmi (t. j. zábermi kosou), ani najmohutnejšími, nemožno obkosiť tablu, aj keby bola hocijako malá. Je zjavné, že slovo *zákos* v tomto doklade nemá význam „záber kosou", lež ten istý význam, čo sme spomínali pri slove *radok:* „pás (riadok) skosenej trávy alebo obilia". Tento význam je zreteľný napr. zo spojení *roztriasať zákosy, rozhŕňať zákosy, zhrabávať zákosy, obracať zákosy, nechať trávu v zákosoch, sušiť seno v zákosoch, tráva leží v zákosoch, nedokončiť ani jeden zákos; veľké (hrubé) zákosy, slabé (malé) zákosy, obschnuté zákosy, zmočené zákosy* a pod. Na tento význam máme v slovníkovej kartotéke Jazykovedného ústavu štyri doklady od týchto autorov: Mináč, Kukučín, Hviezdoslav, Gerlach a tri doklady z tlače, teda dovedna sedem dokladov.[6] Okrem citovaného dokladu od Mináča možno význam „radok" dobre zistiť z týchto citátov: *Nuž čo s otcom? Riecť mu snáď: pšeničného kláska že niet v žite stojacom — v* zákose *je predsi?* (Hviezdoslav) — *Slama padá na strnisko, pekne na rad ako riadny* zákos. (tlač) — *Na roli poobracala s Pavlom ďatelinu, aby preschla na druhom boku, ale keď sa na konci* zákosu *mala obrátiť, bolo jej, ako keby sa dostala na koniec života.* (Gerlach). Keďže sa tento význam v SSJ nezaznačuje, je samozrejmé, že sa tu neuvádza ani synonymum *radok.*

Význam „zatiahnutie, záber kosou, zakosenie", ktorý sa uvádza v SSJ ako jediný, dobre ilustrujú napr. spojenia *široký zákos, úzky zákos,* ďalej v SSJ citovaná veta zo Skalku a tento doklad od Hviezdoslava: *Hí, chvost ešte!... utnem* zákosy *ho troma!* Okrem týchto dokladov máme na druhý

---

[5] *Pravidlá slovenského pravopisu,* cit. vyd., 390.

[6] Slovo *zákos* v tomto význame zaznačuje už M. Kálal v svojom *Slovenskom slovníku z literatúry aj nárečí* (Banská Bystrica 1924): na str. 830 má heslo *zákos* s výkladom *pokos* a ako pramene udáva Sborník slovenských národných piesní, povestí, prísloví z r. 1870, ďalej T. Vansovú a východoslovenské nárečia (tu sa opiera o Czambelovu prácu Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov, Turčiansky Sv. Martin 1906, v ktorej sa na str. 617 slovo *zákos* dokladá z obce Kľuknava). V tejto súvislosti hodno spomenúť, že aj autori *Slovensko-českého slovníka* (Praha 1967) Ž. Gašparíková a A. Kamiš na str. 739 svojej práce spracúvajú heslo *zákos* ako slovo s dvoma významami: „1. záběr kosou 2. pokos (pokosený řádek)".

význam v lístkovom materiáli Jazykovedného ústavu ešte tri doklady od Hviezdoslava a jeden od Kukučína. Druhý význam máme teda doložený dovedna šiestimi excerptami.

Ako vidieť, na základe rozboru materiálu sme pri slove *zákos* konštatovali dva významy: 1. význam „pás (rad) skosenej trávy, obilia a pod." a 2. význam „zatiahnutie, záber kosou, zakosenie". Logicky sa vynára otázka, ktorý z nich je základný. Už naším doterajším postupom sme riešenie tejto otázky naznačili: za základný[6a] pokladáme význam „radok", t. j. ten význam, ktorý sa v SSJ nezaznačil. Tento záver opierame jednak o jazykové povedomie súčasných používateľov spisovného jazyka, jednak o frekvenciu najbežnejších spojení so slovom *zákos* v prvom význame v pomere k druhému významu. Konkrétny, „materiálny" význam je tu častejší a bežnejší ako abstraktný význam.

Ako sme ukázali, slová *radok* a *zákos* sú v spisovnej slovenčine synonymá, no táto skutočnosť sa v Slovníku slovenského jazyka v rámci príslušných hesiel neodráža. Vzájomná súvislosť týchto dvoch slov v spisovnom jazyku je podobného charakteru ako pri slovách *mládza* a *otava*,[7] *oblok* a *okno*, *jazvec* a *borsuk* atď.[8] Synonymný vzťah týchto výrazov v spisovnom jazyku je totiž podmienený tým, že uvedené dvojice výrazov sa do spisovného jazyka dostali z dvoch (prípadne aj z troch) rozličných oblastí slovenského jazykového územia,[9] napr. jeden výraz je zo strednej časti Slovenska a druhý z východnej a západnej časti Slovenska alebo jedno slovo sa používa na východnej polovici Slovenska, druhé v západnej a pod.[10] V prípade výrazov *radok* a *zákos* je to tak, že *radok* (ako sme už spomenuli) je známy na strednom Slovensku a *zákos* je bežný v bývalej Gemerskej stolici a v priľahlej časti východného Slovenska. Na západnom Slovensku sa používa výraz *rad* alebo jeho odvodeniny na *-ok(-ek)*.

[6a] Termín *základný* chápeme tu nie v genetickom zmysle, lež v zmysle jazykového povedomia používateľov súčasného spisovného jazyka.

[7] P. E. Jóna, *Mládza, otava, kosienok*, Slovenská reč 26, 1961, 180—181, ten istý, *Mládza a otava*, Jazyková poradňa 5, Bratislava 1968, 44—45.

[8] Nejde však pri nich o taký stav, že by tieto synonymá boli vecne viazané na isté územie, ako to v prípade západoslovenských kopaníc a stredoslovenských lazov konštatuje E. Kučerová v cit. Jazykovej poradni 5, 65.

[9] O tomto spôsobe utvárania synonymných dvojíc, resp. synonymných radov v spisovnom jazyku p. v prácach J. Filipec, *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie* (Praha 1961, 293, 309) a A. M. Iskozová — A. F. Lenkovová, *Deutsche Lexikologie* (Leningrad 1963, 214—215, 224, 247—248).

[10] Slová s tým istým významom, ale vyskytujúce sa v rozličných oblastiach istého jazykového územia sa volajú aj tautonymá (p. E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika*, 5., zrevidované a čiastočne doplnené vyd., Bratislava 1968, 129). V cit. Filipcovej práci o českých synonymách sa vec interpretuje skôr tak, že tautonymami sa rozumejú významove totožné alebo blízke výrazy používané v rozličných nárečových oblastiach istého jazykového územia, t. j. výrazy, ktoré zväčša neprešli do spisovného jazyka (p. c. d., 36, 290 n.).

Napokon možno pripomenúť, že popri týchto dvoch základných výrazoch sa v spisovnej slovenčine používa vo význame „pás (riadok) skosenej trávy, zbožia a pod." aj slovo *pokos*. Zaznačujú ho aj Pravidlá slovenského pravopisu[11] a Slovník slovenského jazyka,[12] v ktorom sa význam slova *pokos* dokladá spojeniami *sušiť seno na pokose, nechať obilie na pokose.* Tak ako pri slovách *radok* a *zákos* neuvádza sa ani pri výraze *pokos* v rámci výkladu niektoré z jeho synoným. Pri tomto hesle by to však bolo bývalo osobitne potrebné, keďže tu podľa nášho názoru v spisovnom jazyku ide o prostriedok s príznakom zriedkavosti.[13]

Naše poznámky môžeme zhrnúť tak, že slová *radok* a *zákos* patria do spisovného jazyka ako rovnocenné synonymné výrazy. Táto skutočnosť mala v Slovníku slovenského jazyka nájsť plnšie uplatnenie.

Marta Hajčíková

NIEKOĽKO POZNÁMOK K ZEMEPISNÝM NÁZVOM V SLOVNÍKU SLOVENSKÉHO JAZYKA

Zaradenie zemepisných názvov do VI. dielu *Slovníka slovenského jazyka* bolo dobrou myšlienkou a iste prispeje k ustáleniu ich správneho a jednotného písania. Rozsah slovníka síce nedovolil bohatší výber názvov mimo územia Slovenska, no aj tak ich zoznam zapĺňa medzeru v doterajších jazykových príručkách.

Je len samozrejmé, že sa pri tejto práci vyskytli aj drobnejšie nedostatky, či už ide o výber hesla, jeho hodnotenie, tlačové chyby alebo iné nepresnosti. Tieto chyby sa však dajú opraviť tak, že sa názvy uvedú v naj-

---

[11] *Pravidlá slovenského pravopisu,* cit. vyd., 281.

[12] P. heslo *pokos*[1] v Slovníku slovenského jazyka III, 195. Okrem SSJ zaznačuje slovo *pokos* aj M. Kálal v cit. *Slovenskom slovníku z literatúry aj náreči:* v Doplnkoch na str. 947 uvádza heslo *pokos* s výkladom „pokosené obilí" a ako prameň udáva Hviezdoslava. P. Tvrdý na str. 370 svojho *Slovenského frazeologického slovníka* (Trnava 1931) tiež uvádza heslo *pokos,* a to v takejto podobe: *pokos, -u = pokosenie.* Ako vidno, Tvrdého ekvivalent výrazu *pokos* je dosť vágny, pričom sa neuvádza ani nijaký doklad. V 2., doplnenom vyd. *Slovenského frazeologického slovníka* (Praha—Prešov 1933, 440) sa k spomínanému výkladu *pokosenie* pridáva po bodkočiarke aj spojenie *pokosené obilie.*

[13] V slovníkovej kartotéke máme na slovo *pokos* vedno štyri doklady: dva sú z tlače, jeden od Hviezdoslava a jeden od Tatarku. Časovo posledný doklad je z r. 1954. Podoba *pokos* (resp. variant *pokosaj*) sa používa na veľkej časti východného Slovenska. Z Dlhej Lúky dokladá F. Buffa (p. jeho *Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese,* Bratislava 1953, 207) podobu *pulkos.*

bližšom vydaní *Pravidiel slovenského pravopisu* alebo v jazykovedných časopisoch.

Na niektoré nepresnosti, ako napr. *Lichtenšteinsko — Lichtenštajnsko* upozornil už L. Dvonč v Pravde na víkend. Na starý spôsob písania názvov *Nicaragua* a *Portorico* namiesto *Nikaragua* a *Portoriko* poukázal zasa I. Ripka.[1] Pre názvy štátov a krajín sa slovenské podoby utvárajú skôr ako pre ostatné skupiny názvov, a preto niet dôvodu, aby sa v názvoch *Portoriko* a *Nikaragua* písalo *c*, keď všetky ostatné štáty Strednej a Južnej Ameriky píšeme foneticky, napr. *Kostarika* (Costa Rica), *Kuba* (Cuba), *Kolumbia* (Columbia), *Mexiko* (México), *Jamajka* (Jamaica).

Keď sme už v tejto latinskoamerickej oblasti, zastavme sa ešte pri názve štátu *Salvador*. Bolo by správnejšie písať ho s dlhým *á*, teda *Salvádor*. Veď SSJ VI uvádza podobný názov *Ecuádor* s dĺžkou. Za písanie s dlhým *á* sa prihovára aj osobné meno *Salvátor*, ktoré má tú istú etymológiu. Úradný názov mesta *San Salvador* sa bude písať, pravdaže, s krátkym *a*.

Isté výhrady možno mať aj proti názvu štátu *Guayana*. V čase koloniálneho rozdelenia sveta sme poznali Britskú, Holandskú i Francúzsku Guayanu. Holandská Guayana sa teraz volá *Surinam*, Britská Guayana po získaní nezávislosti prijala úradný názov *Guyana* a forma *Guayana* zostáva už len v názve kolónie *Francúzska Guayana*. Nezávislý štát, ktorý vznikol z bývalej Britskej Guayany, by sa mal aj v SSJ uvádzať ako *Guyana*, podobne ako SSJ rešpektuje dnešný stav pri iných nezávislých štátoch, ktoré vznikli z bývalých kolónií a zmenili si pritom názov, napr. *Mali* (Francúzsky Sudán), *Botswana* (Bečuánsko), *Burundi* (Urundi), *Ghana* (Zlatonosné pobrežie), *Lesotho* (Basutsko), *Malawi* (Njasko), *Rwanda* (Ruanda), *Stredoafrická republika* (Ubangi-Šari), *Zambia* (Severná Rodézia).

SSJ VI uvádza rovnaký názov *Singapur* pre štát i mesto. Ako názov štátu by sa mala používať podoba *Singapúr* (s kvantitou). Ak SSJ použil tento vžitý názov aj pre mesto, bolo potrebné uviesť v hesle i úradný názov mesta *(Singapore)*, keďže pri iných vžitých názvoch miest SSJ VI uvádza i úradný názov, napr. *Paríž (Paris), Rím (Roma), Londýn (London)*. Úradný názov popri vžitom slovenskom sa mal uviesť i pri hesle *Astrachán (Astrachaň)*. Namiesto hesla *Brussel* bolo treba použiť vžitý názov *Brusel* a uviesť pri ňom úradné názvy *Brussel* i *Bruxelles*.

Niektoré názvy miest SSJ uvádza nesprávne, napr. *Bathhurst* (správne *Bathurst*), *Brizbane* (má byť *Brisbane*), *Usumbura* (teraz *Bujumbura*). Pri hesle *Usumbura* vznikla aj vecná chyba: mesto neleží v Kongu, ako uvá-

---

[1] Slovenská reč 35, 1970, 118—123.

dza SSJ, ale v Burundi a volá sa *Bujumbura*. Pod písmenom B sa názov i jeho lokalizácia uvádza v SSJ VI správne.

Pri niektorých iných názvoch sú tlačové chyby, napr. *Jeferson City* (správne *Jefferson City*), *Kapské Mesto* i *Kapské mesto* (správne *Kapské Mesto*), *Mumbaí* i *Mumbai* (správne *Mumbaí*), *Norimberg* i *Norimberk* (správne *Norimberg*), *Malawi* i *Malavi* (správne *Malawi*).

Posledný príklad *(Malawi)* upozorňuje na skupinu názvov nových afrických štátov, v ktorých sa vyskytuje cudzia graféma *w*, napr. *Rwanda, Ngwane, Malawi, Botswana*. Tu by sa v budúcnosti mohlo uvažovať o prispôsobení slovenčine. Vývoj dospeje zaiste k typom *Rvanda, Ngvane, Malavi, Botsvana*, podobne ako sa vžili názvy *Saravak* a bývalé *Svazijsko* z anglických foriem *Sarawak* a *Swaziland*.

S Afrikou súvisí aj ďalší jazykový a pravopisný problém v materiáli SSJ VI. Mnohé africké názvy prešli do nášho jazykového povedomia cez anglickú podobu, a tak sa utvorili nesprávne slovenské formy typu *Njasko, jazero Njasa, Kénia* (i *Kenja)* a *jazero Tanganjika* z anglických *Nyasaland, Lake Nyasa, Kenya, Tanganyika*. V týchto anglických názvoch sa písmeno *y* používa len na označenie mäkkej výslovnosti predchádzajúcej spoluhlásky *n*. Správna slovenská podoba týchto názvov má teda byť *Ňasko, jazero Malawi (Ňasa), Keňa, jazero Tanganika*. Z týchto príkladov uvádza SSJ VI iba názov *Keňa* správne, názov *jazero Njasa* je uvedený chybne a *jazero Tanganika* sa neuvádza vôbec.

Z iných omylov treba spomenúť chybne utvorený názov *Egatské ostrovy* (ležia blízko Sicílie). Na všetkých doteraz vydaných slovenských mapách sa uvádzala vždy forma *Egadské ostrovy*. Taliansky názov týchto ostrovov *Isole Égadi* to len dosvedčuje, práve tak ako inojazyčné pomenovania *Egadi Islands, Îles Aegades* či *Ägadische Inseln*.

Iste len nedopatrením sa v SSJ VI objavil názov *Ligurské more* s krátkym *u*, keď v predchádzajúcom hesle *Ligúria* sa uvádza prídavné meno *ligúrsky*. Kvantita musí byť i v názve *Ligúrske more*.

Krokom späť oproti doterajšej jazykovej praxi je uvedenie dublety v názve mesta *Théby* (úradne *Thévai*) namiesto zaužívanej podoby *Téby*, ktorá je už niekoľko desaťročí bežná na mapách i v odbornej literatúre. Mesto je z histórie dostatočne známe, preto sa v ňom cudzia hláska *th* môže nahradiť domácim *t*, podobne ako to autori SSJ VI rešpektovali pri názvoch *Atény (Athénai), Tesália (Thesalia), Trácia (Thrakia), Korint (Korinthos)*. Táto hlásková úprava slov preberaných z gréčtiny sa týka, pravdaže, len známych názvov. V ostatných zachovávame pôvodný pravopis: *Théra, Kythéra, Zakynthos, Thasos, Samothraké, Xanthé* atď.

O výbere zemepisných názvov by sa dalo diskutovať dlhšie, spomenieme však len dve námietky. Namiesto hesla *Velký Javorník* sa mal uviesť

radšej rovnomenný slovenský názov *Veľký Javorník*, ktorý je najvyšším vrchom pohoria Javorníky, zatiaľ čo *Velký Javorník* je len jednou z menej významných kót v Moravskosliezskych Beskydách. Bolo by tiež vhodné, keby SSJ bol uviedol názvy všetkých slovenských pohorí. Chýbajú napríklad také pomenovania ako *Bukovské vrchy* (bývalá *Užská hornatina*), *Cerová vrchovina, Chočské vrchy* (SSJ uvádza len vrch *Choč*), *Kremnické vrchy, Krupinská vrchovina, Kysucké vrchy, Muránska planina, Myjavská pahorkatina, Pieniny, Pohronský Inovec, Skorušina, Slovenský kras, Slovenský raj, Šarišská vrchovina, Štiavnické vrchy.* Pri heslách *Čerchov* a *Poľana* zasa chýba označenie, že ide o vrchy aj o pohoria.

Niektoré dvojtvary v SSJ sú azda zbytočné: *Amazon* i *Amazonka, Senegal* i *Senegalsko.* Pravidlá slovenského pravopisu pre rieku *Amazonas* v Južnej Amerike určujú názov *Amazon.* Forma *Amazonka* sa používa len na českých mapách a atlasoch. Názov *Senegal* ako pomenovanie štátu je zasa v praxi už dostatočne ustálený a mala by sa mu dať prednosť. Je síce pravda, že niektoré názvy štátov s pôvodnou formou podstatného mena mužského rodu prešli k neutrám priberaním prípony *-sko,* napr. *Alžír — Alžírsko, Tunis — Tunisko, Thaj — Thajsko,* no ťažko by sa už vžívali takéto prípony pri názvoch ako *Laos, Vietnam, Libanon, Izrael, Irak* alebo i *Senegal.*

Iný zbytočný dvojtvar je v prípade afrického jazera *Bangweulu* (i *Bangweolu*) v Zambii. Jazero leží celé v jednom štáte a jeho domáci názov je *Bangweulu.* Naproti tomu SSJ VI správne uvádza dve podoby napr. pri rieke *Zambezi,* pretože preteká cez viaceré štáty. Na portugalských územiach v Angole a v Mozambiku sa nazýva *Zambeze,* v Zambii *Zambezi.* Takisto je náležitý dvojtvar pri názve rieky *Orange* i *Oranje,* keďže v Juhoafrickej republike sú úradnou rečou angličtina i afrikánčina.

Niektoré dvojtvary sa uvádzajú preto, lebo na starších mapách sa dlho používali iné názvy ako na dnešných, napr. známe iránske pohorie sme nazývali *Elburz* i *Elborz.* V posledných rokoch sa už jednoznačne ustálilo písanie *Elborz,* ktoré zodpovedá domácemu pomenovaniu tohto pohoria v perzštine. Pri tomto hesle je i vecná chyba: pohorie sa nerozkladá v ZSSR, ale je celé v Iráne. Omyl vznikol asi z podobného názvu *Elbrus* (vrch v ZSSR).

Správny prepis názvu najvyššieho vrchu na svete je *Čo-mu-lang-ma (Mount Everest).* Leží na hranici medzi Nepálom a Čínou, a pretože pohorie Himaláje sa rozkladá takmer celé na území Číny, aj pre názov ich najvyššieho vrchu sa na najnovších mapách používa čínska podoba. Forma *Čomolungma,* ktorú uvádza SSJ, je nepálskym názvom tohto vrchu. Mohli by sa prípadne uviesť obe formy.

Názov anglického pohoria *Grampiany* by bolo azda správnejšie písať

ako *Grampiány*, veď SSJ VI na inom mieste uvádza podobný typ *Mariány*.

Napokon ešte niekoľko pripomienok k názvom slovenských pohorí. Formám *Liptovské Tatry, Strážovská hornatina, Slanské pohorie* alebo *Levočské pohorie* sa isteže nedá nič vyčítať z jazykovej alebo pravopisnej stránky, no chybou je, že už neplatia. Slovenská názvoslovná komisia a príslušné geografické inštitúcie na Slovensku už v r. 1963 zaviedli názvy *Západné Tatry, Strážovské vrchy, Slanské vrchy* a *Levočské vrchy*.

Iným vecným nedostatkom je, že pri hesle *Poloninské Karpaty* SSJ uvádza výskyt tohto pohoria na území ČSSR a Poľska. Ono sa však takmer celé rozkladá v Zakarpatskej Ukrajine (ZSSR), len južné výbežky zasahujú do Rumunska. Najnovšie sa používa názov *Ukrajinské Karpaty* s dubletou *Poloniny*.

Spomenuté nedostatky však nijako neznižujú záslužný čin zostavovateľov Slovníka slovenského jazyka. Škoda len, že výber zemepisných názvov nebol bohatší.

Mária Ivanová-Šalingová

JEDEN TYP ZEMEPISNÝCH NÁZVOV PREBERANÝCH Z NEMČINY

Problematika okolo preberaných zemepisných názvov je veľmi rozsiahla, bohatá a neraz veľmi komplikovaná. Popri problémoch výslovnosti mien a názvov cudzieho pôvodu stretávame sa často s kolísaním pri písaní názvov, so slovotvornou problematikou si neraz nevedia rady v publicistickej praxi, nedostatočne sa využívajú aj slovotvorné varianty, štylistické varianty, ak pravda, jestvujú atď.[1]

Hoci sa jednotlivým problémom z tejto oblasti v časopise SR príležitostne venuje pozornosť, nemožno povedať, že by všetky otázky boli jasné a že by sa doteraz bola celá problematika sústavnejšie spracovala.[2]

[1] V každodennej praxi spôsobujú ťažkosti aj gramatický rod, príslušnosť ku skloňovaciemu typu, najmä ak sú tu rozdiely medzi slovenčinou a češtinou, napr. slov. *ten Astrachán*, čes. *tá Astracháň*, slov. *ten Paríž*, čes. *tá Paříž*, slov. *ten Neapol*, čes. *a Neapol*, slov. *ten Postupim*, čes. *tá Postupim*. atď.

[2] Porov. napr. L. Dvonč: *Honkong — honkonský, Honkončan*, SR 34, 1969, 315, *Štrasburg — Strasbourg*, c. m., 316, *Kodaň — Kopenhagen*, c. m., 256, *Kniežatstvo Lichtenštajnské — Lichtenštajnské kniežatstvo*, c. m., 190—191, *Reykjavik, či Reykjavík?*, c. m., 386—387, Kinshasa — Kinshasan, c. m., 388, *Nicosia — Nikózia, Celovec — Klagenfurt*, Pravda na víkend, 3. 11. 1970, str. 6.

Na jednom príklade, resp. na jednom type zemepisných názvov preberaných z nemčiny (vlastne na dvoch slovenských podtypoch) ukážeme, že by bolo veľmi užitočné pozrieť sa na danú problematiku komplexne, prípadne aspoň postupne spracúvať jednotlivé typy vlastných mien a názvov.

Podnetom pre naše uvažovanie o jednom type nemeckých zemepisných názvov prevzatých do slovenčiny bol článok *Výmarské postrehy* (z pera L. Fialu, Večerník XV, 31. 7. 70, str. 2). V článku sa často spomína meno nemeckého mesta *Weimar* v podobe „Výmar" a používajú sa príslušné odvodeniny od základu „Výmar", teda „výmarský" ap.

Uvedieme aspoň jeden doklad: „Niet hádam Nemca, ktorý nepociťuje posvätnú úctu voči Výmaru."

Mesto Weimar je našej kultúrnej verejnosti dobre známe ako staré kultúrne centrum v NDR, kedysi pôsobisko Herdera, Goetheho i Schillera.

I.

Pomenovanie *Weimar* (čítaj *vajmar*) tvorí teda prvý podtyp prevzatých nemeckých zemepisných názvov, ktoré majú v koreni slova dvojhlásku *-ei-* (vyslov *-aj-*) v pôvodnom jazyku. Tieto názvy sa preberajú obyčajne v pôvodnej podobe, ak ide o názvy menej známych a menej bežných miest, oblastí, riek a pod. No, ako sme videli pri názve mesta *Weimar*, zachováva sa pôvodné znenie aj pri pomerne dosť známych a slávnych kultúrnych a iných strediskách, mestách. Iným takým príkladom je mesto *Meissen* (po česky Míšeň[3]), známe svojím chýrnym porcelánom — teda „majsenským" — písané *meissenským* porcelánom.

Mnohé názvy tohto typu uvádza aj *Slovník slovenského jazyka VI* (Bratislava 1968) na príslušných miestach. Tak napr. znenie *Weimar* (vyslov *vaj-*) so zachovaním nemeckej výslovnosti i pravopisu uvádza na str. 303, kde sú zaznačené v hesle aj odvodeniny, a to obyvateľské mená *Weimarčan, Weimarčanka* a príd. meno *weimarský.*

Preto treba pokladať za chybu autora i redakcie denníka, že sa nerešpektovala zaužívaná a správna podoba názvu mesta *Weimar*, keď je v slovníku výslovne uvedená. Iná situácia je v takých prípadoch, keď SSJ z úsporných dôvodov zemepisné názvy neuvádza.

Pravidla českého pravopisu (Praha 1957, 430) uvádzajú názov *Výmar*, príd. meno *výmarský* a spojenie *výmarská republika.* V slovenčine sa za-

---

[3] Porov. *Pravidla českého pravopisu*, Praha 1957, 234: *Míšeň* ž.; *míšeňský* i *míšenský* (porcelán).

SSJ VI, Bratislava 1968, 282: *Meissen* (vysl. *majsen*), -u m. mesto (NDR); *Meissenčan*, -a, mn. č. -ia m.; *Meissenčanka*, -y, -niek ž.; *meissenský* príd.

užívala iná podoba (pôvodná, nemecká) názvu mesta *Weimar*, kým v češtine je všeobecne známa počeštená podoba *Výmar*.

Zo známejších zemepisných názvov patria do tejto skupiny nemecké názvy typu *Heidelberg* (mesto v NSR, ktoré sa v SSJ VI uvádza na str. 271), *Eisenach* (SSJ VI, 267), *Eisleben* (SSJ VI, 267). Slovník pri týchto názvoch upozorňuje na správnu výslovnosť, keď uvádza v zátvorke výslovnosť tých hlások, ktoré sa inak píšu a inak vyslovujú, napr. *hei-* vyslov *haj-*, *eis-* vyslov *ajz-*.

Pri názve *Heidelberg* by však popri znení „hajdelberg" bolo možno uviesť aj výslovnostný variant, ktorý je u nás známy, a to „hajdlberg".[3a]

Iný prípad tvorí názov mesta *Mainz* (vyslov *majnc*), kde sa píše *ai*. O rozlíšení variantov *Mainz — Mohuč* písala nedávno M. Marsinová.[4]

Tie typy zemepisných názvov, pri ktorých sa v našom jazyku zachováva pôvodný pravopis i výslovnosť, možno považovať za málo zdomácnené alebo vôbec nie zdomácnené, málo známe a pod. No máme aj výnimky, ako ukazujú veľmi dobre známe mená *Weimar* a *Heidelberg*.

Typy nezdomácnených zemepisných názvov ostro konstrastujú so zdomácnenými, poslovenčenými názvami miest, krajín, štátov ap. Stačí uviesť ako príklady: *Kodaň — København/Kopenhagen, Lipsko — Leipzig, Budyšín — Bautzen, Viedeň — Wien, Celovec — Klagenfurt* atď.[5]

Pravda, o tom, ktoré z radu pomenovaní v konkrétnom kontexte treba použiť, rozhodujú často mimojazykové okolnosti, napr. na liste často píšeme obe podoby: *Viedeň — Wien, Paris — Paríž, Francúzsko — France, Rakúsko — Austria* ap.[6]

Dakedy treba uviesť obe podoby kvôli jednoznačnosti, príp. aj krajinu, štát, v ktorej sa mesto nachádza. Aktuálne je to pri takých označeniach zemepisných sídlisk, miest, ktoré sa vyskytujú vo viacerých štátoch, na viacerých kontinentoch (napr. mená *Paris, London, York, Warszawa* a i. nájdeme nielen v Európe, ale aj v Amerike a inde).

Ako zaujímavosť treba spomenúť, že hoci nemecké názvy, ktoré majú v koreni slova dvojhlásku *ei-* (vyslov *aj*), preberá slovenčina v nezmenenej podobe (čo do výslovnosti), výnimku tvorí označenie rieky *Rhein — Rýn*. V tomto prípade — pravdepodobne vplyvom češtiny — zovšeobecnela podoba „rín", nie „rajn", ako by sa podľa analógie dalo očakávať.

Slovník slovenského jazyka VI na strane 293 uvádza pri písmene R heslo *Rýn*, -a m., *Rhein* (vysl. *rajn*) rieka (NSR); *rýnsky* príd. Ide o starý

[3a] Túto otázku treba riešiť komplexne, a to v súvislosti s výslovnosťou nemeckých názvov obsahujúcich hláskové skupiny *-el-*, *-er-*, *-en-*.

[4] Porov. M. Marsinová, *Meinz, Mainz,* či *Mohuč?* SR 34, 1969, 122—124.

[5] Pozri o tom aj *Pravidlá slovenského pravopisu*, 9. vyd., Bratislava 1967, § 47.

[6] Pozri *Pravidlá slovenského pravopisu*, c. m.

prípad prevzatia, dávno v tejto podobe rozšírený názov (aj medzi ľudom: porov. napr. riekanku *kolo-kolo mlynské za štyri* rýnske — t. j. za rýnske zlatky). Popri pomenovaní *rýnsky (rýnska zlatka)* sa používala aj hovorová podoba *rynštiak* (SSJ III, Bratislava 1963, 900).

Obidva varianty názvu rieky *Rýn* sú v slovenčine dobre známe a používajú sa podľa vhodnosti, situácie, podľa charakteru kontextu, podľa druhu adresáta atď. Bežnejšia je však poslovenčená podoba *Rýn*. Ustálené je aj písanie slova s ypsilonom (s dlhým tvrdým *ý*).

II.

Druhý podtyp nemeckých zemepisných názvov, ktoré majú v pôvodnom jazyku dvojhlásku *-ei-* v koreni, sú názvy typu *Schweiz — Švajčiarsko*. V tomto type sa pri prepise uplatňujú pravopisné zásady nášho pravopisu, teda dvojhláska *ei* sa píše podľa výslovnosti *aj*. Poslovenčené znenie *Švajčiarsko* sme prevzali nemeckým prostredníctvom a zovšeobecnela u nás podoba, ktorá sa opiera o nemecké znenie názvu štátu — t. j. *Schweiz* — (vyslov *švajc*) — *Švajčiarsko*.[7] Francúzska podoba znie *Suisse* (vyslov *süis*), talianska *Svizzera* (vyslov *svicera*), pravda, úradný názov krajiny je odlišný: (nem.) *Schweizerische Eidgenossenschaft*, (franc.) *Confédération Suisse*, (tal.) *Confederazione Svizzera* a všeobecne známy je aj medzinárodný latinský názov tejto krajiny, a to *Confoederatio Helvetica* (zachovaný v značke áut v podobe iniciálok CH). Na poštových známkach je názov *Helvetia*.

U nás je známe aj poslovenčené znenie latinského mena tejto konfederácie, a to *Helvécia*. Túto podobu uvádza SSJ I na strane 468 ako zastaranú, čo zodpovedá skutočnosti, pretože dnes u nás všeobecne známy je názov *Švajčiarsko*. No bolo by možné kvalifikovať tento názov aj ako historické pomenovanie — tak ho označuje napr. Slovník cudzích slov.[8]

Azda iba chybou krásy je, že sa v SSJ v šiestom zväzku medzi zemepisnými názvami *Helvécia* vôbec nespomína, hoci v iných podobných prípadoch sa spomínajú aj viaceré varianty. Okrem toho je značne nepraktické hľadať slová rovnakého charakteru (zemepisné názvy) na rozličných miestach v slovníku (napr. v prvom a šiestom zväzku). Do tejto skupiny pomenovaní — do tohto podtypu nemeckých názvov patria aj ďalšie mená, napr. *Kniežatstvo Lichtenštajnské — Lichtenštajnské kniežatstvo — Lichtenštajnsko*[9] (nem. *Fürstentum Liechtenstein*, SSJ VI, 280), *Štajersko*

[7] Pozri SSJ VI, 298.
[8] Pozri *Slovník cudzích slov* (S. Šaling — M. Šalingová — O. Peter), 3. vyd., Bratislava 1970, 426.
[9] Pozri príspevok L. Dvonča, cit. v našej poznámke č. 2.

(*Steiermark*, územie v Rakúsku a časť Slovinska — označovaná v slovinčine tiež ako *Štajersko*), *Štajerský Hradec* (mesto *Graz* v Rakúsku, SSJ VI, 297) atď.

Ako ukazujú spomenuté príklady, zemepisné názvy, ktoré majú v koreni slov alebo v zložení nemecké slovo *Stei-/-stein*, preberajú sa do slovenčiny vo fonetickej podobe a píšu sa podľa zásad nášho pravopisného systému. Netýka sa to názvu mesta *Graz*, ktorý sa používa jednak v pôvodnom nemeckom znení (číta sa *grác*), jednak v podobe bežnej vo viacerých slovanských jazykoch, pravda, upravenej podľa hláskových zákonov príslušných národných jazykov: čes. *Štýrský Hradec*, slov. *Štajerský Hradec*, slovin. *Štajerski Gradec* atď.

Názov rakúskeho kraja *Štajersko* sa v SSJ nachádza na dvoch miestach, a to v SSJ IV (Bratislava 1964, 447) a v šiestom zväzku (Bratislava 1968) na str. 297. Pri písmene Š vo štvrtom zväzku sa uvádza preto, že máme pomerne hodne spojení s príslušným príd. menom *štajerský*, napr. *štajerská oceľ, štajerský kôň, štajerský pes, štajerský klobúk, štajerské plemeno koní* (skrátené pomenovanie *štajerák* — so štylistickým príznakom hovorovosti).

Ako sme už na viacerých miestach konštatovali, preberajú sa nemecké zemepisné názvy v inej podobe do spisovnej slovenčiny a v inej do spisovnej češtiny. Uviedli sme názvy: *Weimar* — slov. *Weimar*, čes. *Výmar; Steiermark* — slov. *Štajersko*, čes. *Štýrsko* (pozri *Pravidla českého pravopisu*, školní vydání, Praha 1968, 314: *Štýrsko*, stř.; *štýrský; Štýrský Hradec*), *Schweiz* — slov. *Švajčiarsko*, čes. *Švýcarsko* i *Švýcary, Švýcar* — m. pomn. (Pravidla čes. pravopisu, cit. vyd., str. 314 — tu sa uvádzajú aj odvodeniny *Švýcar, švýcarský* a *švýcar* — šafář při dobytku, čo v slovenčine vôbec nejestvuje). Porovnanie základných podôb pomenovaní spomenutého typu zemepisných názvov a celej rodiny príslušných odvodenín v slovenčine a v češtine ukazuje, že rozličné typy cudzích mien sa v rozdielnych historických, národných, geografických a jazykových podmienkach preberali odlišne.

Vychádzajúc z odlišnej jazykovej a kultúrnej tradície, nazdávame sa, že zaužívané odlišné podoby prevzatých názvov treba rešpektovať rovnako v slovenčine i v češtine. Nemožno preto odrazu bezdôvodne písať v slovenskom kontexte o „Výmare", keď poznáme a používame oddávna *Weimar*. Hovoríme *Meissen* [majs-], kým v češtine funguje zdomácnená, počeštená podoba názvu tohto mesta, a to *Míšeň* (pozri Pravidla českého pravopisu, cit. vyd., str. 188). Prirodzene, že v slovenčine sa zhodne so základným znením názvu tvoria aj príslušné odvodeniny, napr. príd. meno *meissenský:* svetoznámy *meissenský* (majs-) *porcelán* (po česky *míšeňský porcelán*) atď.

Rovnaké postupy hláskového a pravopisného prispôsobovania sa uplatňujú aj pri všeobecných pomenovaniach, pri konkrétach, pri slovesách (atď.) nemeckého pôvodu. Mnohé z nich majú výrazný príznak hovorovosti, iné zasa príznak odbornosti. Spomenieme aspoň zopár príkladov: hovor. *eidam* (čítaj *ajdam*) — druh syra; stav. slang *glajcha* (z nem. základu *gleich-*); hovor. *zglajchšaltovať* (z nem. základu *gleich-*); *einsteinium* (čítaj *ajnštajnium* — podľa fyzika Einsteina), lit. *leitmotív* (čítaj *lajt-*) (z nem. *Leitmotiv*) atď.

Tieto príklady svedčia o tom, že jazykový postup, ktorý sa uplatňuje pri preberaní zemepisných názvov (typy sme spomenuli vyššie), nie je ani osihotený, ani výnimočný, pretože má oporu v celom rade apelatív.

Záverom možno konštatovať, že ide o postup, ktorý vyhovuje slovenčine, že sa tu utvoril istý systémový typ, odlišný od českého čo do výslovnosti i čo do spôsobu písania. Stačí porovnať slovenské a české dvojice: (Weimar —) *Weimar — Výmar,* (Steiermark —) *Štajersko — Štýrsko,* (Schweiz —) *Švajčiarsko — Švýcary* atď.

Nebolo by vari od veci pouvažovať o doplnení osobitného paragrafu do úvodnej časti Pravidiel slovenského pravopisu, v ktorom by sa spracoval tento značne pravidelný typ prevzatých nemeckých názvov.

Ján Findra

O JAZYKU SLOVENSKÉHO PEŇAŽNÍKA

Ak chceme zistiť úroveň jazyka v danom období, musíme skúmať, ako sa jazyk používal v jednotlivých oblastiach jazykovej praxe. Z tohto hľadiska je dôležitým prameňom slovenské časopisectvo. V starších obdobiach vývinu spisovnej slovenčiny to bola jedna z mála možností, kde sa uplatňovala slovenčina v písanej podobe. Preto iste netreba osobitne rozvádzať, že rozbor časopisov z jazykovej stránky má svoje opodstatnenie.

V tomto príspevku budeme analyzovať jazyk časopisu *Slovenský Peňažník,** ktorý vychádzal od r. 1908 najprv vo Zvolene a potom v Liptovskom Mikuláši. V r. 1914 prestal vychádzať a jeho vydávanie obnovili po r. 1918. Časopis redigoval Viliam Pauliny, účtovník Zvolenskej ľudovej banky.

---

* Tu i v názvoch iných časopisov zachovávame vtedajší pravopisný úzus. Rovnako ho zachovávame aj v ostatných citátoch.

Časopis Slovenský Peňažník sme si vybrali z dvoch príčin. Po prvé preto, že začal vychádzať v čase, keď sa najmä vďaka Škultétyho redaktorskej práci v Martine už bol utvoril relatívne pevný spisovný úzus.[1] Výsledky Czambelovej kodifikačnej práce sa teda uplatňovali predovšetkým v Martine,[2] kde sa sústreďovali slovenské kultúrne úsilia. Okrem toho sme si Slovenského Peňazníka vybrali aj preto, lebo tento časopis vychádzal vo Zvolene, a tak nám môže poslúžiť ako prameň pre poznanie jazykovej situácie v regionálnej tlači.[3] Môžeme v ňom teda zisťovať aj to, či a do akej miery znalosť vtedajšej kodifikácie presahovala oblasť Martina.

Analýze podrobíme prvé dva ročníky Slovenského Peňažníka (1909, 1910). Prvý ročník tlačil Kníhtlačiarsky účastinársky spolok v Turčianskom Sv. Martine, druhý Ján Párička v Ružomberku. Pri analýze jazykovej stránky časopisu si budeme všímať všetky druhy príspevkov,[4] pričom budeme postupovať podľa rovín jazykového systému. Kritériom hodnotenia nám bude Czambelova *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*[5] a cyklus článkov, ktoré S. Czambel uverejnil v Slovenských Pohľadoch.[6] V nich rozviedol zásady, podľa ktorých postupoval pri spracúvaní svojej Rukoväti.

Analýza ukázala, že v Slovenskom Peňažníku sa pomerne dôsledne dodržiavali vtedy platné pravopisné zásady. Nejde pritom len o jednotné písanie v jednotlivých číslach a ročníkoch, ale predovšetkým o solídne uplatňovanie súčasnej pravopisnej normy. Niet tu ani stopy po pravo-

---

[1] Eugen Pauliny, *Dejiny spisovnej slovenčiny,* Slovenská vlastiveda, diel V, Bratislava 1948, 408.

[2] Pozri E. Jóna, *Samo Czambel (1856—1909) a spisovná slovenčina,* Slovenská reč 24, 1959, 321 n.

[3] Pojem „regionálny" tu používame ako pomocný. Ťažko by sme mu mohli pre ten čas prisudzovať dnešnú obsahovú náplň. Hoci totiž Martin bol ešte začiatkom 20. stor. kultúrnym centrom, spravidla si aj časopisy vychádzajúce v iných mestách robili nárok na celoslovenskú platnosť. Platí to aj o *Slovenskom Peňažníku,* ktorý chcel byť časopisom slovenského úradníctva pracujúceho v slovenských peňažných ústavoch (pozri úvodný článok *Náš program,* Slovenský Peňažník 1, 1909, č. 1, 1—4). O tom svedčí aj redakčná výzva, aby sa prihlásili ďalší predplatitelia časopisu: „Z viacerých miest so sídlami našich peňažných ústavov, ako napr. Žilina, Trenčín, Hlohovec, D. Kubín atď., nemá Slovenský Peňažník ani jedného predplatiteľa." Slov. Peň. 1, 1909, č. 4)

[4] V podstate možno v *Slovenskom Peňažníku* hovoriť o týchto skupinách príspevkov (rubrikách): a) článková časť — tu sú uverejnené úvahy o aktuálnych otázkach peňažníctva a hospodárskeho života vôbec; b) peňažníctvo — rubrika, ktorá prináša drobné správy zo života slovenských bánk; c) obchod, priemysel, premávka — drobné správy z týchto oblastí; d) správy — stručné informácie a osobné správy; e) obzor — správy o peňažníctve vo svete, politické správy; f) súvahy zisku a straty v bankách a účastinárskych spolkoch.

[5] Dr. S. Czambel, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej,* Turčiansky Sv. Martin, 1902.

[6] S. Czambel, *O spisovnej reči slovenskej,* Slovenské Pohľady 21, 1901, 300—310, 345—348, 439—450, 503—515.

pisnej a hláskoslovnej rozkolísanosti, ktorá bola typická pre poslednú tretinu 19. stor.[7]

Samohlásky *i, í; y, ý* sa píšu v takom rozsahu, ako to predpokladá Czambelova Rukoväť,[8] a to tak v koreni slova, ako aj v ohýbacích príponách, napr.:

Akí sú jednotlivci, taký je národ. Bohatí, mravne dokonalí jednotlivci, bohatý, mravne dokonalý národ. — Čože má slovenský národ z takých, trebárs zvučných mien jednotlivcov, ktorí v krčmách potrundžení deň čo deň rečnia, akí sú oni verní, ideálni Slováci, pri tom ale pripravujú sa o zdravie, trovia po rodičoch zdedené imanie, prípadne všetek zarobený, konečne i napožičiavaný groš a tak sa ženú do mravnej a hmotnej spustlosti?

To isté platí aj o samohláske *ä*, ktorá sa píše po perných spoluhláskach v zásade v tých pozíciách ako dnes, napr. *zväčšovanie, zapamätať si, pamäť, opäť, päťatridsať.* Ojedinele sa *ä* píše aj v cudzích slovách (v zhode s Czambelom): *präcísnejšie, ärár.*

Dôslednosť v dodržiavaní súčasnej pravopisnej normy pozorujeme i v písaní *d, t, n, l — ď, ť, ň, ľ.* Našli sme však aj podobu „haňba", hoci Czambel výslovne žiada písať *hanba* (cit. Rukoväť, 20). Písanie *ľ — l* je veľmi blízke dnešnému stavu. Nemáme doklady na zámenu tvrdého *l* a mäkkého *ľ.*

Ani pri používaní predložiek *s, so, z, zo* niet výkyvov. V genitíve sa podľa vtedajšej normy náležite používa jednak predložka *s, so,* napr. so *stanoviska právnického,* a jednak *z, zo,* napr. *vláda soberie vraj vklady z peňažných ústavov na potreby vojenské; chyby našich predchodcov pri výchove nášho ľudu nemôžem vychvaľovať už* zo *samej piety.*

Odlišne od dnešných pomerov, ale v súlade s vtedy platnou normou sa používala vokalizovaná predložka *ku* aj v takých pozíciách, kde sa dnes bežne používa predložka *k,* napr. *ku nám, ku ťažkej práci, ku priemyslu, ku vedeniu domácnosti, ku vykonaniu.* Predpony *s-, so-, z-* sa tiež píšu podľa vtedajšej kodifikácie. Píše sa teda *ztrata, zpomedzi, zpod,* ale *svolala, sriadiť, smýšľať, združenie, shromažďovať, sostaviť, soberie.*

Príslovky *osamote, kvôli, vpred* sa píšu *o samote, k vôli, v pred.*

V Slovenskom Peňažníku ako v odbornom časopise majú veľkú frekvenciu cudzie slová. Aj v ich pravopise pozorujeme ustálenosť. Oproti dnešným zásadám pri písaní cudzích slov je však hodne odlišností. Slová, v ktorých sa podľa dnešnej normy píše *z,* píšu sa v Slovenskom Peňažníku so *s* (taký bol vtedajší úzus)[9], napr. *reservný, persekúcia, šovinismus, or-*

[7] E. Pauliny, c. d., 403 n.
[8] S. Czambel, c. d., 7 n.
[9] Otázke písania cudzích slov venoval Czambel osobitnú pozornosť. Ale podobne ako v iných prípadoch aj v tomto prípade postupoval kompromisne: „Ja som bol kázal písať (v Slovenskom Pravopise): *prósa, materialismus* atp., a toto písanie za-

ganisujme, krísa, inserát, provísia. Pravda, v slovách, v ktorých dnes píšeme *s*, nachádzame podľa etymológie zdvojené *ss*, napr. *progressivita, interessovať, adressovať.* V cudzích slovách sa bežne vyskytujú aj iné zdvojené spoluhlásky, napr. *brillantné, territorium, konkurrenčný, intelligencia, applikovať.* V slovách ako *thema, methoda, hypothekárny* sa píše *th* podľa staršieho úzu, hoci Czambel v Abecednom ukazovateli radí v tomto type písať neaspirovanú spoluhlásku *t.* V písaní *th* však časopis nie je celkom dôsledný, lebo píše aj *hypotekárny.* Podobnú nedôslednosť zisťujeme aj pri písaní slova *prax,* píše sa *praks* i *prax* (Czambel *prax*).

Rozbor pravopisu v Slovenskom Peňažníku nás oprávňuje vysloviť domnienku, že redaktor V. Pauliny zrejme poznal Czambelovu Rukoväť a vo svojej redaktorskej praxi jej zásady vcelku zachovával. Nepriamo by o tom svedčili aj tvary zámen *tie, tieto,* ktoré v Slovenskom Peňažníku majú dôsledne podobu *té, této,* ako to žiadal Czambel,[10] napr. *té pijavice, této kúpele.* To isté možno povedať aj o písaní *e* namiesto dvojhlásky *ie* v slovesných tvaroch *mreť, rozprestreť, vyhoveť, pozreme.* Iba ojedinele sa vyskytne podoba s *ie,* napr. *mrieť.*

Analýza hláskoslovia a pravopisu v dvoch ročníkoch Slovenského Peňažníka svedčí o tom, že spisovná slovenčina bola v prvom desaťročí 20. stor. zo stránky pravopisnej a hláskoslovnej pomerne jednotná a ustálená. Túto tézu podporuje najmä fakt, že v prípade Slovenského Peňažníka ide o časopis redigovaný mimo martinského kultúrneho centra. Solídna jazyková úroveň tohto časopisu iste priamo súvisí aj s tým, že bol orientovaný národne.[11]

---

choval som aj v pravidlách Rukoväti. Ja som bol toto pravidlo odvodil zo skutočnosti. Prevahou písali a píšu spisovatelia: *prósa, materialismus.* Ale sám by som bol rád písal: *próza, materializmus* atp., aby sa vyhovelo výslovnosti." S. Czambel, c. d., 721.

[10] S. Czambel priamo vyzval slovenských spisovateľov, aby používali formu *té:* „Forma *té,* ktorá je jedine strojná, zo zákonov spisovnej reči plynúca a na ich základe oprávnená, stojí v Rukoväti na prvom mieste spomenutá, aby pritiahla na seba pozornosť spisovateľov. Je čas, aby sa jej spisovatelia ujali a vydobyli jej miesto, ktoré jej bezo sporu patrí" (c. d., 449). Pozri aj Rukoväť, 85.

[11] Z týchto príčin naň útočili maďarské vládne časopisy, napr. *Magyar Pénzügy* 1909, č. 5.

Myšlienku, že solídna úroveň *Slovenského Peňažníka* zo stránky jazykovej (pravopisnej a hláskoslovnej) iste súvisí aj s tým, že bol orientovaný národne, môže podporiť aj malé porovnanie. Práve v čase, keď začal vychádzať *Slovenský Peňažník,* vychádzal v B. Bystrici kalendár *Krajan.* Mali sme v rukách kalendár na rok 1909 (*Krajan, veľký obrázkový kalendár na običajný rok 1909,* Vydáva: vlastenecké spisy rozširujúci spolok v Besztercebánya. V Besztercebánya, tlačou F. Macholda, 1908). V porovnaní so *Slovenským Peňažníkom* je jazyková úroveň tohto kalendára veľmi nízka. Niekoľko dokladov. V tom istom článku sa napr. píše: *bolesť — boläsť — bolasť;* píšu *najvätší* i *najväčší; prutko; golier na košely; na vzdor veľkých bôlou; bol na svadbe Ďurkovi Balog; lepši skromný osúd, ako almužna od tích, ktorí ich sirotámi učinili; s preniknutým srdcom a so slzavými očami pohledli naň, s hlbokou úctou sa mu klaňali, keď cez jejich rady kráčal.* Atď. Kalendár je orientovaný promaďarsky a zameraný proti sociálnej demokracii.

V tvarosloví nezaznamenávame výraznejšie rozdiely oproti dnešnému stavu. Iste to bude súvisieť s relatívnou uzavretosťou tvaroslovného systému, čo však neznamená, že je bez zmeny.[12] Pravda, aj tu môžeme upozorniť na niektoré osobitnosti.

Pri skloňovaní cudzích slov zakončených na *-um* prípona neodpadá,[13] nachádzame tu teda tvary *direktoriuma, minimuma, v territoriume.* Nominatív pl. podstatných mien *kapitál, pivovár* (!) má príponu *-e: kapitále, pivováre.* V gen. sg. vzoru *ulica,* resp. *dlaň* sa vyskytuje prípona *-i: z hotovizni, z praxi.* Našli sme genitív plurálu týchto *klamství.* Zaznamenávame odchýlky v kategórii rodu a čísla pri podstatných menách: *patričný percent, svetochýrny kúpeľ Sliač.*

Základný tvar minulého času pri vzore *padnúť* má podobu *vyzdvihnul, nahliadnul.* Nakoniec zaznamenávame ojedinelý výskyt tvaru *musejú.*

Rozbor syntaktických prostriedkov ukazuje, že veta v Slovenskom Peňažníku je zväčša prehľadná, presná, logicky stavaná. Perfektne stavané vety, ktoré sa zbavili zbytočnej ozdobnosti a kvetnatosti, nachodíme najmä v článkovej časti. Akoby sa aj v tejto súvislosti uplatňovala Czambelova zásada: Môžeš-li niečo vysloviť slovom, dvoma, nepriberaj k tomu viac slov (S. Czambel, O spisovnej reči slovenskej, 586).

Aj v zložených súvetiach — ktoré nie sú zriedkavé — sa medzivetné vzťahy spravidla vyjadrujú veľmi zreteľne a jasne, napr.: *Keď ten zhruba nahliadneme do štatistiky vzájomného obchodu medzi Rakúskom a Uhorskom, presvedčíme sa, že Uhorsko má dôvody na to, aby si svoj priemysel hľadelo vybudovať.*

Okrem hypotaktických spojovacích výrazov, ktoré sú aj dnes bežné, sme zaznamenali niekoľko takých, ktoré sa dnes nevyskytujú vôbec alebo sa používajú len zriedkavo. Sú to tieto spojky:

poneváč m. *pretože: Poneváč* je to teda u nás aktuelná otázka, nasledovne chcem teraz prehovoriť;

jestli m. *ak: Jestli* sú požičky s úplnou solídnosťou dľa predpisu zákona a stanov poskytované a *jestli* je hlavne pri odhadnutí hodnoty nemovitostí každé nadužitie vylúčené . . .;

koľký — toľký m. *aký — taký: . . .* povoľovať len veľmi nepatrný, najradšej nijaký kredit, alebo najviac len *toľký, koľký* oni vo svojom vlastnom záujme musia splácať aj bez súdobného konania;

[12] Pozri J. Ružička, *Vývinové tendencie v slovenskej gramatike,* Jazykovedné štúdie VII, 1963, Bratislava, 100.

[13] Pravidlá o skloňovaní cudzích slov nemá ani Czambel celkom jednoznačne formulované. Podľa neho „aj stredné slová, ktoré vychodia na *-m: dátum, fórum, publikum . . .*", sa skloňujú tak, ako sa skloňujú slová „vychodiace na *-ismus* (alebo skrátené na *-ism*), pričom ako príklad uvádza slovo *katechismus (katechism),* v množnom čísle *katechismusy* (resp. *katechismy*); z toho by vychádzalo, že ani prípona *-um* pri skloňovaní neodpadá. Pri slovách na *-ium* je to jednoznačnejšie, tam pri vzorovom slove *evanjelium* prípona *-ium* odpadá. Pozri S. Czambel, *Rukoväť,* 67 n.

nakoľko m. *pretože:* Okrem provísie zarábaly by i na úrokoch, *nakoľko* by poskytovaly preddavky na zbožie;
ktorý v takej pozícii, kde by sme dnes radšej využili vzťažné zámeno *kto*, resp. *čo:* Divné je, že od niekoho, *ktorý* nám nie je naklonený ...

Z druhej strany však treba upozorniť, že veta v Slovenskom Peňažníku má niektoré zvláštnosti, ktorými sa výrazne líši od dnešnej vety. Najviac osobitností sme zaznamenali pri slovoslede. Rozbor ukázal, že zhodný prívlastok stojí omnoho častejšie za podstatným menom ako dnes,[14] napr.:

dľa *zpráv časopiseckých, zákon uhorský, zákon tento, ponosy této,* publikovať *meno dlžníkovo; v národo-hospodárskom snažení svojom* nemôžeme zostávať bez programu; celkový hospodársky stav *národa slovenského.*

Pravda, ťažko by bolo vystopovať zásady, ktoré určujú postponovanie zhodného prívlastku. Medzi prípadmi, v ktorých je zhodný prívlastok anteponovaný, a prípadmi s postponovaným zhodným prívlastkom niet podstatného rozdielu, napr.:

Pôvodne myslelo sa na vynesenie *sústavného, úplne nového exekučného zákona, v organickom súvise s dávno želaným, avšak pre neblahé politické pomery ešte posiaľ nehotovým novým občianskym pravotným poriadkom.*

V častejšom postponovaní zhodného prívlastku treba vidieť rezíduá staršieho stavu.[15]
Podobne treba hodnotiť aj postavenie polovetnej konštrukcie pred podstatným menom, na ktoré sa vzťahuje, napr.:

V tomto bode najzávažnejšia novota je *vyňatie ku prevodzovaniu živností potrebných zvierat;* poskytovanie akýchkoľvek *na intabulácii sa zakladajúcich požičiek.*

Niekedy polovetná konštrukcia s príčastím, stojaca pred nadradeným podstatným menom, robí výpoveď ťažkopádnou, napr.: *výkričná cena často ďaleko prevyšuje skutočnú hodnotu* predávať sa majúceho domu. — Zdá sa, že v tomto prípade by bola vhodnejšia prívlastková vedľajšia veta.
Ak je však podstatné meno rozvité iným zhodným prívlastkom, resp. viacerými zhodnými prívlastkami, stojí polovetná väzba za ním, napr.:

---

[14] O postavení zhodného prívlastku pozri J. Ružička, *Poznámky o polohe zhodného prívlastku,* Slovenská reč 23, 1958, 35—40; J. Oravec, *Postavenie zhodného prívlastku v slovenčine,* Jazykovedné štúdie IV, Bratislava 1959, 63—72.
[15] Na rozhraní 19. a 20. stor. (1880—1918) býva v priemere 12 % zhodných prívlastkov v postpozícii. Ale niektorí autori postponovali až 25 %. Pozri J. Findra, *Hlavné znaky štýlu náukovej prózy na rozhraní 19. a 20. stor.,* referát na konferencii Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia (Trnava 1969).

Snáď ani jeden z novších uhorských zákonov, majúcich bezprostredný hospodársky dosah, nevyvolal toľko rôznych mienok, ako práve exekučná novella.

V Slovenskom Peňažníku ako odbornom časopise je celkom prirodzený výskyt trpného rodu. Môžeme konštatovať, že sa využíva vcelku náležite.[16] Pokiaľ ide o slovosled, v zloženom tvare trpného rodu stojí pomocné sloveso *byť-som* dosť často za trpným príčastím plnovýznamového slovesa. Aj v tomto prípade ide zrejme o doznievanie stavu z minulého storočia. Najskôr tu možno hovoriť o vplyve rečníckeho štýlu. Niektoré príspevky v Slovenskom Peňažníku boli skutočne prednesené ústne na zhromaždeniach úradníkov.

Príklady: ... musí exekútor toľko hotového groša zo zápisu vynechať, aby zásoba zodpovedne *doplnená byť* mohla. — Za správcu *vyvolený je* Matúš Dula. — V medziach pravdepodobnosti celkom präcisne *vypočítané je* ...

Ako archaizujúci prvok hodnotíme aj používanie a postavenie ukazovacieho zámena *tento, táto, toto* (niekedy *tenže*) na konci vety. Toto zámeno sa používa v takej funkcii, v akej dnes používame privlastňovacie zámená *jeho, jej, ich,* ktoré zastupujú podstatné meno z predchádzajúcej vety, aby sa neopakoval výraz. Napr.:

Naše peňažné ústavy maly by sa hlavne interesovať o úrodu jednotlivých vidiekov, ju u seba koncentrovať a starať sa o odpredaj *tejže.* — Posledne vyskytly sa húfnejšie a považlivejšie ponosy ohľadom účinkovania novozaloženej pohraničnej stráže, tak že i smerodajné kruhy pátrajú po príčinách a pravdivosti *týchto.*

Takisto archaickým prvkom je postavenie slovesa na konci vety,[17] napr.:

Tento základ od 400 000 korún menší na žiaden pád *nemôže byť.* — Dovoľuje totiž, aby licitáciu pýtajúci veriteľ dal faktickú hodnotu domu súdobným znalcom *ustáliť.* — História dokazuje, že čo sa dakedy za dobrý skutok *považovalo,* ...

V súvislosti so slovosledom sa ešte pristavíme pri zvratnom zámene *sa.* V tom čase, keď začal vychádzať Slovenský Peňažník, platila zásada, že zvratné zámeno má stáť tesne pri slovese. V Slovenskom Peňažníku sa pomerne dôsledne držia tejto zásady. Možno uviesť hodne dokladov o po-

---

[16] Pozri *Morfológia slovenského jazyka,* Bratislava 1966, 551.

[17] Na rozhraní 19. a 20. storočia malo 20 % slovies v prísudku koncové postavenie. Pozri J. Findra, c. m., 8.

stavení zvratného zámena za slovesom, ale nie sú zriedkavé ani prípady so zvratným zámenom pred slovesom.[18] Napr.

Novodobá technika vyžaduje, aby účtovanie *dialo sa* čo najlepšie. — V stĺpci úrokov však *sčitujú sa* len úroky na budúci rok; úrok do konca polroku *sa* opäť *zistinuje*. — Ostatne k tejto otázke ešte *sa vrátime*. — Ačpráve *sa nedá* s istotou predvídať,... — všemožne *sa pričiňme*, aby...

Ale sú aj prípady, že medzi zvratným zámenom *sa* a slovesom stojí skupina slov; slovosled je prirodzený, plastický, napr.:

Možno súdiť, že *sa* tam pomery so dňa na deň *zlepšujú*. — Keď *sa* roku 1903 v ministerstve obchodu po prvý raz *začali zaoberať* myšlienkou poistenia,... — Ak *sa* napr. agrárnici *starajú* o to...

Pokiaľ ide o slovesné väzby, treba upozorniť na zrejmé preferovanie genitívnych väzieb pred akuzatívnymi. Genitív sa dôsledne využíva po slovesách v zápore. Väzba s genitívom sa však vyskytuje aj v takých prípadoch, kde dnes dávame prednosť akuzatívu. Zvýšená frekvencia genitívu je v súlade so starším úzom.[19] Príklady:

Tohoto *zákazu* posiaľ v zákone *nebolo*, no pritom všetkom súdobná prax *nevykazuje* ani jedného *pádu*, že by veriteľ bol danej *svobody použil;* Na poli osvetovom *neuznáva* jeho *nárokov*. — V takom páde je sväz povinný *poskytnúť* každému svojmu ústavu ... *materiálnej podpory*.

Ojedinele nachádzame v Slovenskom Peňažníku aj nesprávne väzby. Najviac dokladov na nesprávnu väzbu sme našli pri inštrumentáli prostriedku, kde sa nenáležite využíva predložka *s*. Väzba predložky *s* s inštrumentálom sa v takýchto pozíciách už aj začiatkom 20. stor. hodnotila ako nesprávna.[20] Príklady:

Banka so zmenkovým obchodom môže si *pomôcť s reeskontom*. — *S touto myšlienkou zaoberali sa* aj veľkí učenci prastarých časov.

Keďže Slovenský Peňažník je odborný časopis, neprekvapuje, že sa

[18] O polohe zvratného zámena *sa* vyslovil Czambel zásadu: „Zvratné zámeno *sa* klať čo najbližšie k slovesu, ku ktorému patrí." S. Czambel, c. d., 157. Nežiadal teda, aby *sa* stálo za slovesom. Situácia zrejme nebola taká jednoznačná, ako o tom svedčí Zochov článok *O tej našej slovenčine* v Slovenskom Obzore 2, 61 n., v ktorom sa hovorí: „V Martine ruštia a stavajú *sa, ho, mu, si, mi* atď. za sloveso." Pozri aj Škultétyho odpoveď *O prízvuku v slovenčine*, Slovenské Pohľady 28, 1908, 251 n., Zochovu odpoveď *O prízvuku v slovenčine*, tamže, 374 n. a Škultétyho odpoveď, tamže, 381.

[19] Pozri Šk (Škultéty), *Pozor na genitív! Záporný genitív v slovenčine*, Slovenské Pohľady 19, 1899, 362—367. O väzbe genitívu píše Czambel, c. d., 206 n.

[20] Pozri S. Czambel, c. d., 218.

v ňom vyskytujú i druhotné predložky, ktoré vznikli prepozicionalizáciou pádu substantív.[21] Svedčí to o tendencii po intelektualizácii a zomknutosti výrazu. Napr.:

ponosy *ohľadom účinkovania* novozaloženej pohraničnej stráže; *ohľadom dnešného stavu* svetovej konjunktúry sú rôzne mienky; *behom tohoto roku* má zvýšiť Uhorská papiereň svoj kapitál: *cieľom inkassovania* kúpnej ceny.

Aj zvýšenú frekvenciu polovetných konštrukcií si možno vysvetliť zameraním časopisu, v ktorom sa vyskytuje dosť článkov odborného charakteru. Najväčšiu frekvenciu majú väzby s prechodníkom a potom s činným príčastím prítomným a trpným príčastím, napr.:

Jestvoval síce aj posiaľ istý druh dane pod menom dane dôchodkovej, avšak táto bola dľa svojej podstaty vecnou *daňou, obťažujúcou priemyselné podniky.* — Namiesto dosavádnej všeobecnej dôchodkovej prirážky, ktorá, ako známo, vzdor svojmu pomenovaniu „prirážka" bola priamou daňou, bude každý *poplatník, platiaci daň od pozemku,* domu, obchodu, úroku atď., platiť stupničnú všeobecnú dôchodkovú *daň, priliehajúcu k osobným pomerom poplatníka a obťažujúcu jeho celkový súhrnný dôchodok.* — To jest taký zákon, ktorý *priliehajúc, alebo aspoň usilujúc sa priliehať k systému* starého zákona, a dľa možnosti *neprotiviac sa osnovným zásadám* a duchu, prevádza zmenu jednotlivých jeho ustanovení. — ... kto má vlastne znášať *ťarchu, spojenú s pensionovaním úradníkov, zamestnaných* pri daktorom podniku.

V istých konštrukciách sa slovesné prídavné mená končia spravidla na *-o.* Niekedy sa tvar pomocného slovesa vynecháva. Príklady:

Štatisticky *je dokázano; žiadúcno je,* aby sa zaujímala o ne...[22]

K zjavným syntaktickým chybám, ktoré sa takto hodnotili aj pred polstoročím, patrí nenáležité hromadenie spojok, napr.:

... i o tom, *že kto* má osoh z tohto zákona. — ... o tom však, *že prečo* platia i zamestnávatelia... — *Že čo* je právny základ trestu, na to máme trojaké theorie...

Tieto a podobné prípady spolu so slovosledom slovesa, zhodného prívlastku, zložených slovesných tvarov a polovetných konštrukcií svedčia o tom, že ešte ani začiatkom 20. stor. nebola výstavba modernej slovenskej vety dokončená.

---

[21] O prepozicionalizácii pozri *Morfológia slovenského jazyka,* Bratislava 1966, 669. Pozri aj J. Oravec, *Slovenské predložky v praxi,* Bratislava 1968, 182 n.

[22] S. Czambel hodnotí takéto zakončenia tvaru trpného príčastia ako nesprávne, c. d., 512.

Pozorovania o jazyku Slovenského Peňažníka zhrnujeme takto.

1. Analýza dvoch ročníkov Slovenského Peňažníka ukázala, že slovenský spisovný jazyk bol zo stránky hláskoslovnej a pravopisnej začiatkom 20. stor. pomerne jednotný a ustálený. Tzv. martinský úzus sa zrejme prijímal ako záväzný aj mimo oblasti Martina. Súčasne možno vysloviť názor, že výsledky Czambelovej normatívnej práce neboli istej časti (národne orientovanej) inteligencie neznáme.

2. S výnimkou jednotlivostí nezaznamenávame v tvarosloví výraznejšie odchýlky oproti dnešnému stavu.

3. V porovnaní so stavom v prvých obdobiach vývinu spisovnej slovenčiny sa veta Slovenského Peňažníka zbavuje verbalizmu, zvecňuje sa. Rozbor ukázal, že začiatkom 20. stor. sa už využívajú mnohé z tých prostriedkov, ktoré má dnešná spisovná slovenčina. Pravda, aj v stavbe vety nachádzame rezíduá staršieho stavu. Hoci sa slovosled zbavuje klasicistickej strnulosti, práve tu zisťujeme zvyšky stavebných princípov, ktoré boli príznačné pre vetu predchádzajúcich období.

DISKUSIE

Jozef Jacko

PRAVOPIS A SKLOŇOVANIE NIEKTORÝCH MEXICKÝCH MIESTNYCH MIEN

V súvislosti s majstrovstvami sveta vo futbale v r. 1970 v Spojených štátoch mexických (Estados Unidos Mexicanos) sme sa v našej dennej tlači stretli s rozkolísanosťou pri zapisovaní (pravopise a skloňovaní) niektorých mexických miestnych mien. Ako je nám známe, šestnásť najlepších svetových futbalových mužstiev rozdelili do štyroch skupín. Hlavné mesto Spojených štátov mexických — México — bolo jedným z miest, v ktorých sa hralo najviac zápasov. Mužstvá druhej skupiny mali stretnutia v dvoch mexických mestách — Pueblo a Toluca. V Guadalajare hrali svoje zápasy mužstvá tretej skupiny a v Leone mužstvá štvrtej skupiny.

Zatiaľ čo v zapisovaní názvu Spojených štátov mexických — *Mexiko*, ďalej v zapisovaní hlavného mesta Mexika — *México* (Slovník slovenského jazyka VI, 284), ako aj v zapisovaní názvu mesta *Guadalajara* sme sa nestretli s rozkolísanosťou, v zapisovaní názvu ďalších mexických miest, v ktorých svetový futbalový šampionát prebiehal, sme videli rozkolísanosť v pravopise a pri názve mesta *Toluca* aj v morfológii. Napríklad v dennej tlači sa zapisovalo *Pueblo* i *Puebla* (nominatív): *Uruguaj — Švédsko (Pueblo)* — Pravda 10. 6. 1970; *Skupina 2: Uruguaj — Izrael (Pueblo)* — Práca 1. 6. 1970; *II. skupina — Pueblo — Uruguaj — Izrael 1:0* (Šport 4. 6. 1970); *Puebla: Uruguaj — Taliansko* (Šport 6. 6. 1970). S názvom *Puebla* (nominatív) sme sa stretli i na mape Severná Amerika (učebná pomôcka pre školy II. a III. stupňa), Praha a Banská Bystrica 1952. Nominatívny tvar *Puebla* sa uvádza napokon aj v Slovníku slovenského jazyka VI, 291. Z dokladov (všetky neuvádzame) sme však zistili, že v súčasnosti sa toto mexické mesto v nominatíve v prevažnej miere zapisuje ako *Pueblo*. Za tento spôsob písania by sme boli aj my, a to preto, že i význam všeobecného podstatného mena *pueblo* (v španielčine mužského rodu) ukazuje na oprávnenosť tohto tvaru v nominatíve. Všeobecné podstatné meno *pueblo* v španielčine označuje: 1. národ, ľud a 2. mesto, dedinu, obec (J.

Dubský, *Španělsko-český slovník,* Praha 1963, str. 569). Naproti tomu všeobecné podstatné meno *puebla* (v španielčine ženského rodu) označuje obec, dedinu (teda nie mesto).

Aj miestne meno *Leon* sa v dennej tlači zapisovalo dvojako: *Leon* i *León,* napr.: *Bulharsko — Maroko (Leon)* — Pravda 11. 6. 1970; *Leon: NSR — Anglicko* (Ľud 13. 6. 1970); *Skupina 4 v Leone: Peru — NSR, NSR —Anglicko (León)* — Ľud 10. 6. 1970; *IV. skupina — León* (Šport 5. 6. 1970); *Skupina 4: Peru — Bulharsko (Leon)* — Práca 1. 6. 1970; *León* (mapa Severná Amerika, c. d.).

Analogicky podľa súčasného zápisu zemepisných názvov cudzích štátov (a teda aj miestnych mien cudzích štátov) v spisovnej slovenčine treba pripustiť dvojakú podobu: *Leon* aj *León.* V súčasnej spisovnej slovenčine sa napríklad dvojakým spôsobom zapisujú zemepisné mená: *Kanada — Canada, Brazília — Brasilia, Kapské Mesto — Cape Town, Kalifornia — California.* Pri zapisovaní používame teda v spisovnej slovenčine v týchto prípadoch zdomácnenú podobu *(Kanada)* aj pôvodnú podobu *(Canada),* ktorá je potrebná najmä pri písaní do príslušného cudzieho štátu (mesta). Za zdomácnený považujeme aj zápis mesta *Leon,* zatiaľ čo zápis *León* treba pokladať za pôvodný (španielsky). Tak ako v názve mesta *México* sa v španielčine píše dĺžeň nad samohláskou *é,* aj v miestnom mene *León* sa píše dĺžeň nad samohláskou *ó,* pričom dĺžeň signalizuje nie kvantitu (ako v slovenčine), ale prízvuk, ktorý v slove *León* je na poslednej slabike. Aj v miestnom mene *México* dĺžeň označuje v španielčine prízvuk (v tomto slove na prvej slabike). Treba poznamenať, že mesto *México* sa v spisovnej slovenčine zapisuje len pôvodným pravopisom, zatiaľ čo názov Spojené štáty mexické — *Mexiko* sa zapisuje zdomácneným pravopisom.

V miestnom mene *Toluca* v nominatíve sme sa stretli len so zápisom *Toluca,* no pri skloňovaní tohto mena sme videli rozkolísanosť v kmeni, napr.:

V premiére druhej skupiny v Toluce *pred 18 000 divákmi získali favorizovaní Taliani tesné víťazstvo* (Pravda 4. 6. 1970). — *Len 5000 divákov sledovalo tento zápas* v Toluke, *hoci kapacita štadióna je 32 000* (Pravda 8. 6. 1970). — V Toluke *sa hralo rýchlejšie* (Práca 18. 6. 1970). — *Skupina 2* v Toluce: *Taliansko — Izrael* (Ľud 10. 6. 1970). — *Veľké sklamanie zažili mexickí fanúškovia* v Toluce, *kde ich miláčkovia dokázali vzdorovať favorizovaným Talianom iba jeden polčas.* — V Toluce *hrali Mexičania s Talianskom* (Ľud 15. 6. 1970). — V Toluce *viedli Švédi 1:0 gólom Turesona* (Šport 8. 6. 1970). — *Pripravujú prenosy z Mexica, Leónu, Guadalajary,* Tolucy *a Puebla na všetky kontinenty* (Smena 6. 6. 1970). — *Sovietsky zväz bude hrať štvrťfinálové stretnutie s Uruguajom na Aztéckom štadióne v Mexiku a Mexiko cestuje do* Toluky, *kde sa stretne s Talianskom* (Šport 13. 6. 1970).

Z dokladov teda vidíme, že rozkolísanosť je v genitíve: *(do) Tolucy* i *Toluky* a v lokáli: *(v) Toluce* i *Toluke.*

O skloňovaní cudzích podstatných mien typu *Benfica* písal L. Kučera (SR 27, 1962, 374—375). Z novinových športových reportáží uvádza doklady na gen. sg. (*mužstvo* Benficy *Lisabon, prípad* Benfici *Lisabon*). Odporúčal, aby sa pôvodný pravopis zachovával pri tomto slove (a iných podobných slovách) len v nom. sg., kým v ostatných pádoch navrhoval namiesto písmena *c* písať písmeno *k*: *Benfiky, Benfike, Benfiku, o Benfike, s Benfikou.* Nakoniec poznamenáva, že takýto spôsob písania je už zaužívaný v češtine.

O skloňovaní podstatných mien tohto typu sa v *Morfológii slovenského jazyka* (Bratislava 1966, str. 127) píše: „Miestne mená *Bologna, Campagna* sa skloňujú podľa výslovnosti, a nie podľa pravopisu; napr.: G. sg. *Bologne*, D. sg. *Bologni* (vysl. Boloňa, Boloňe, Boloňi). Takto sa podľa výslovnosti skloňujú aj mená *Tosca, Benfica;* napr.: G. sg. *Toscy* (vysl. *Tosky*), *Benficy* Lisabon (Benfiky Lisabon)." Škoda, že Morfológia slovenského jazyka neuvádza pri skloňovaní podstatných mien tohto typu aj ostatné pády sg., najmä lokál sg. Dokonca pri podstatnom mene *Tosca* v gen. sg. popri pravopise upozorňuje aj na jeho výslovnosť, no pri spojení v gen. sg. *Benficy Lisabon* v zátvorke už neuvádza aj jeho výslovnosť (ako pri slove *Tosca*), ale len podobu *Benfiky Lisabon* (podoba iba výslovnostná, či aj pravopisná?). Podľa dokladov, ktoré sme uviedli, no aj podľa Morfológie slovenského jazyka treba o spomenutej morfologickej (a s ňou súvisiacej pravopisnej) rozkolísanosti diskutovať. Odporúčali by sme sa vrátiť ku Kučerovmu návrhu. Vo výslovnosti je v genitíve sg. *i — „Toski, Benfiki"*, podoba *Toscy, Benficy* nie je najšťastnejšou kombináciou (je proti duchu nášho pravopisu). Aj druhá časť definície Morfológie slovenského jazyka je nejasná. Ak totiž máme skloňovať podstatné mená typu *Tosca, Benfica* podľa výslovnosti, a nie podľa pravopisu, treba ich skloňovať takto: *Benfik-y, Benfik-e, Benfik-u, (o) Benfik-e, Benfik-ou.* Navrhujeme preto ponechať pri podstatných menách typu *Tosca, Benfica, Toluca* domácu (pôvodnú) podobu len v nominatíve singuláru, v ostatných pádoch treba uvedené podstatné mená skloňovať dôsledne podľa výslovnosti, ktorej treba prispôsobiť aj pravopis. Takáto morfologická kombinácia by plne zodpovedala zásadám slovenského pravopisu i výslovnosti.

Diskutabilná je aj otázka skloňovania podstatných mien (miestnych) cudzieho pôvodu stredného rodu. Máme na mysli miestne meno *México.* O skloňovaní podstatných mien stredného rodu typu *México* sa nič nehovorí ani v Morfológii slovenského jazyka. Naše doklady ukazujú, že sa v dennej tlači skloňovalo toto miestne meno podľa výslovnosti s ponechaním prísmena *-c-* aj v ostatných pádoch, napr.: *Pripravujú prenosy z* Mé-

xica, *Leónu, Guadalajary, Tolucy a Puebla na všetky kontinenty* (Smena 6. 6. 1970), resp. miestne meno *México* sa ponímalo ako nesklonné v spojení *México City,* napr.: *Otvárací zápas* v México City *medzi Mexikom a Sovietskym zväzom sa skončil bezgólovou remízou 0:0* (Pravda 1. 6. 1970). Navrhovali by sme pri skloňovaní miestneho mena typu *México* ponechať aj v ostatných pádoch v kmeni spoluhlásku *-c-*, pretože v spojení s relačnými morfémami nedochádza k neobvyklému spojeniu hláskových skupín v spisovnej slovenčine. Skloňovanie podstatného mena *México* by v spisovnej slovenčine vyzeralo takto: *(do) Méxic-a, (k) Méxic-u, (na) Méxic-o, (v) Méxic-u, (za) Méxic-om.* Vo všetkých pripadoch však treba vyslovovať kmeňovú spoluhlásku *-k-: (z) Méxika, (k) Méxiku, (na) Méxiko, (v) Méxiku, (za) Méxikom.*

Stručný záver: V spisovnej slovenčine analogicky podľa zapisovania niektorých cudzích zemepisných mien zdomácneným i pôvodným pravopisom *(Kanada— Canada)* treba pripustiť dvojtvar aj v miestnom mene *Leon: Leon* i *León.* Pri miestnom mene *Pueblo* odporúčame používať v 1. páde podobu *Pueblo* a skloňovať ho podľa vzoru *mesto.* Miestne meno *Toluca* navrhujeme zapisovať pôvodným pravopisom len v nominatíve, v ostatných pádoch prispôsobiť pravopis výslovnosti a skloňovať ho podľa vzoru *žena: (z) Toluk-y, (k) Toluk-e, (na) Toluk-u, (o) Toluk-e, (za) Toluk-ou.* Obdobne navrhujeme skloňovať aj mená *Tosca, Benfica* a pod. Miestne meno *México* navrhujeme skloňovať podľa vzoru *mesto* s ponechaním kmeňového *-c-* aj v ostatných pádoch: *(z) Méxic-a, (k) Méxic-u, (v) Méxic-u, (za) Méxic-om.*

SPRÁVY A POSUDKY

Päťdesiat rokov Jozefa Mistríka

Jozef Mistrík nás svojím okrúhlym výročím vlastne prekvapil. Nik by si nepomyslel, keby nebolo neúprosných záznamov v matrike, že tento vitálny, pracovitý a rozhľadený jazykovedec, bez prestania hľadajúci nové podnety i nové metódy, dožíva sa päťdesiatich rokov svojho plodného života.

Rozličné okolnosti spôsobili, že k vedeckej práci sa dostal pomerne neskoro. Ale už vo svojej pedagogickej činnosti sa usiloval o presnejšie, vedecké riešenie svojich úloh. Hneď vo svojich prvých prácach venovaných stenografii — hádam by sme ich mohli označiť ako predvedecké, pravda, bez pejoratívneho významu tohto slova — nestráca zo zreteľa jazykové súvislosti a popritom využíva aj štatistické údaje. Je iste príznačné, že prvý záznam v jeho bibliografii je práve štúdia *Máme slovenskú štatistiku frekvencie slov* a že táto práca bola publikovaná v časopise Slovenský stenograf.

Treba už tu povedať, že toto úsilie o presnosť údajov, ohľad na štatistické metódy sa u J. Mistríka prejavuje stále a že vrcholí v rozsiahlej knižnej publikácii *Frekvencia slov v slovenčine* (Bratislava 1969), v ktorom podal aj rozhľadený teoretický úvod. (Časť týkajúcu sa publicistických textov už predtým spracoval a publikoval v *Slovníku tlače* — 1968.)

Štatistické údaje však nie sú pre J. Mistríka iba údajmi o výskyte a frekvencii, iba holými číslami. Neúnavne sa vo svojej práci usiluje dopátrať sa fungovania týchto údajov hlavne v štylistickej oblasti. Patria sem najmä práce o dĺžke slova a vety, o predponách, ale predovšetkým jeho súhrnnejšie, zhrnujúce práce o štatistických metódach v štylistike, publikované v ruštine *(Voprosy jazykoznanija)* a v angličtine *(Recueil linguistique de Bratislava)*.

Pravdaže, štylistické záujmy J. Mistríka sa neobmedzujú na štatistické metódy. Svedčí o tom viacero štúdií v časopisoch i zborníkoch. Pritom skutočnosť, že publikoval sériu živo, pútavo a pritom odborne napísaných pohľadov na dielo niektorých našich autorov, najmä mladších, svedčí nielen o jeho odbornej fundovanosti, ale aj o individuálnych predpokladoch pre citlivé vnímanie umeleckého diela. Neobyčajne dôležitý je aj druhý fakt: úsilie po systematickom podávaní štylistických údajov a vlastností. Z jeho *Praktickej slovenskej štylistiky* (1961) sa postupne, ale pritom neobyčajne rýchlo vyvinula *Slovenská štylistika* (1965) a napokon *Štylistika slovenského jazyka* (1970). Najmä táto posledná verzia predstavuje široký záber do štylistickej problematiky (doplnený vždy o históriu problému), rozšírený spravidla o vlastné zistenia štatistickej povahy. S touto prácou sa trocha prekrýva *Kompozícia jazykového prejavu* (1968), lebo vlastne mala tvoriť časť veľkej štylistiky.

Ďalšia široká oblasť Mistríkových záujmov je gramatická stavba, resp. syntaktická problematika. Vyjadrenie našla v dôkladných štúdiách o „okrajových" slovných druhoch (častice, otázka enklitík), ale predovšetkým v dobre konci-

povanej monografii *Slovosled a vetosled v slovenčine* (1966), ktorá prináša mnoho nových poznatkov o poriadku slov a viet.

Napokon treba spomenúť — hoci to nijako nie je posledná položka v širokej palete záujmov J. Mistríka — oblasť jazykovej kultúry. Prejavil sa v nej množstvom publikovaných drobností, ale aj úsilím vplývať na jazyk tlače a rozhlasu, no predovšetkým dvoma knižnými publikáciami. Jeho *Slovenčina pre každého* (1967) podáva základné poučenie o slovenskom jazyku a *Abeceda sekretárky* (1968) účelne spája poučenia o jazyku s poučeniami o organizácii práce, ba dokonca s kurzom stenografie a písania na stroji.

Skutočne by nemalo zmysel vypisovať a hodnotiť tu všetky Mistríkove práce. Veď ich hodnotenie by napokon vyznelo rovnako: statočné úsilie preniknúť k podstate problémov, osvetliť ich zo všetkých strán a pritom vnímavo pozorovať aj iné než štatistické hodnoty.

A napokon, bolo by zrejme predčasné toto hodnotenie uzatvárať. Veď čakáme od J. Mistríka ešte veľa, veľa práce i prác a želáme mu pre to všetky predpoklady, najmä však predpoklad najhlavnejší: dobré a pevné zdravie.

J. Horecký

Docent PhDr. Jozef Mistrík, DrSc., pracovník Filozofickej fakulty Univerzity J. A. Komenského v Bratislave, sa narodil 2. februára 1921 v Španej Doline, okr. Banská Bystrica.

Súpis prác Jozefa Mistríka za roky 1953—1970

Táto bibliografia jazykovedných prác doc. Jozefa Mistríka je usporiadaná chronologicky a ďalej podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a štúdie v odborných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) školské učebnice (len prvé vydanie), iné články, referáty, drobné príspevky, správy a pod. Napokon sa osobitne uvádza redakčná činnosť. Drobné príspevky alebo správy, ktoré vyšli v tom istom ročníku časopisu v tejže rubrike alebo v tej istej publikácii, sa uvádzajú súhrnne. Názvy kníh, štúdií a ostatných prác a časopisov a zborníkov sa uvádzajú v pôvodnom pravopisnom znení.

1953

Máme slovenskú štatistiku frekvencie slov. — Slovenský stenograf 8, 1953/54, 85—86.

Reforma slovenského pravopisu a stenografie. — Slovenský stenograf 8, 1953/54, 37—39.

1954

Štatistické dáta o frekvencii slov v slovenčine. — Slovenský stenograf 8, 1953/54, 105—107.

K zásade názornosti pri vyučovaní slovenskej syntaxe. — Zprávy jazykového odboru Slovenského stenografického a jazykového ústavu 2, 1954/55, 51—56.

Názornosť pri vyučovaní v ĽKR. — Ľudové kurzy ruštiny 2, 1954, č. 1, str. 5—7.
Metodika písania v ĽKR. (Pomocný materiál na tému aktívu inštruktorov.) — Ľudové kurzy ruštiny 2, 1954, č. 2, str. 10—12. — Odtlačené aj v publikácii Metodika Ľudových kurzov ruštiny, Bratislava 1954.
Poznámky k metodike písania v ĽKR. — Ľudové kurzy ruštiny 2, 1954, č. 8—9, str. 8—10.

1955

Ruština. Učebnica pre ľudové kurzy ruštiny I—III. Martin, Osveta 1955. 8°. 168, [2] + 138, [2] + 173, [2] s. (spoluautor).
Metodické komentáre k učebnici Ruština I pre ĽKR. Martin, Osveta 1955. 8°. 46, [1] s.
K funkcii slova v hovorenom prejave. — Slovenský stenograf 9, 1954/55, 105—106.

Poznámky k metodike ruského jazyka v ĽKR. — Učiteľské noviny 5, 1955, č. 46, str. 6.
Vysvetľovanie a precvičovanie učiva. — Ľudové kurzy ruštiny 3, 1955, č. 4, str. 13—15.

1957

Poznámky k metodike slovosledu. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 3, 1957, 321—325.
Výskum úrovne poslucháčov ĽKR v písaní a pravopise. — Ľudové kurzy ruštiny 5, 1957, č. 9—10, str. 11—13.
Jazykové okienko I. Bratislava, Československý rozhlas 1957. 8° 62 s. (rozmn.).
O používaní predložky *po* na rozdiel od predložky *pre*. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 3, 1957, 31. — Tamže: O predložkách *u* a *pri* (31—32). — *Neni* = *nie je* (32). — O *minútu*, či *za minútu*? (32). — [Slová na *-ľovať* a *-lovať*] (84). — [„Procento" — *percento*] (84). — *Značí*, či *znamená*? (84). — [Správne používanie slova *nechať*] (84). — [„Za prvé" — *po prvé*] (84). — [*Dvoma* — „dvomi" — *troma, tromi*] (84). — [„Sošit, sostaviť..." *zošit, zostaviť...*] (84). — *Na internáte — do internátu* (147). — *Je treba — treba* (147). — Hráte *na husle*, či *na husliach*? (147). — O koncovke *-ský* (147—148). — *Lebo* nie je *alebo* (148). — O koncovke *-ik*, *-ík* (148). — *Liniár — linonár — pravítko* (148). — *Padnul — padol* (148). — *Neužívajte* modrý atrament (148). — Nezamieňajte *okrem* a *mimo* (148). — *Sestrine* a *bratove pero* (č. 4, 3. str. obálky; v ďalšom určenie strán pri číslach sa týka obálok). — *Strašne zlatý* (č. 4, str. 3). — *Moc malý* (č. 4, str. 3). — *Stavať sa — zastaviť sa* (č. 4, str. 3). — *Než — kým* (č. 4, str. 3). — Máme v slovenčine slovo *zahájiť*? (č. 4, str. 3). — Ešte niekoľko slov (č. 4, str. 3). — *Násobitelia — násobitele* (č. 4, str. 3). — Ešte niekoľko výrazov (č. 4, str. 3). — *Špatný — škaredý* (č. 6, str. 3). — V kníhkupectve stála *fronta*? (č. 6, str. 3). — Nedajte si šiť oblek *dľa miery!* (č. 6, str. 3). — *Smieť — smú* (č. 6, str. 3). — Nepíšte *s ceruzkou* ani *s perom* (č. 6, str. 3). — *Jak, ak — ako* (č. 6, str. 3). — *V zelovoci*, či *v zelovoce*? (č. 6, str. 3). — Kedy píšeme pred *ako* čiarku (č. 6, str. 3). — *Kedy — keď* (č. 6, str. 3). — *Vidieť, rozumieť*? (č. 6, str. 3). — *Ľudom*, či *ľuďom*? (č. 8, str. 3). — Písať v dátume čiarku? (č. 8, str. 3). — *Tí, títo, tie, tieto* (č. 8, str. 3). — *A* tiež *i...* (č. 8, str. 3). — *Zrovnávať — porovnávať* (č. 8, str. 3). — Ešte niekoľko slov (č. 8, str. 3). — Na vyjadrenie účelu používame predložku „na" a nie „k" (340). — *Cestou — prostredníctvom* (340). — *Sem — tu* (340). — *Zem — krajina* (340).
Okienko štylistiky pre stenografov. — Slovenský stenograf 12, 1957/58. — Jednotlivé príspevky publikované v rubrike r. 1957: O slohových vrstvách slov (9). — O radení vedľajších viet toho istého druhu (9). — O dvoch predložkách vedľa seba (10). — Tautológia (28). — O slovoslede niektorých modálnych častíc vo vete (28). — Čo je to gnómický prézens (28). — Šablónovitosť a frázovitosť prejavov (42). — Rozpor medzi slovesným vidom a obsahom vety (42). — O väzbách slovies

„záležať“ a „závisieť“ (42—43). — O slovesno-menných väzbách (64). — Vidové varianty v štýloch (64—65).

1958

Enklitiky v slovenčine. — Jazykovedné štúdie III. Spisovný jazyk, Bratislava 1958, 277—293.

Problém vyučovania interpunkcie. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 4, 1958, 132—136.

O bulharských učebniciach ruštiny pre kurzy. — Ľudové kurzy ruštiny 6, 1958, č. 6, str. 25—26.

Kapitoly z gramatiky, štylistiky a pravopisu. (Jazykové okienko II.) Bratislava, Československý rozhlas 1958, 4°. 83 s. (rozmn.).

Zasadať... — Slovenský jazyk a literatúra v škole 4, 1958, 31. — Tamže: *Jeden a pol ráz*, či *jeden a pol raza?* (31). — *V krátkom čase — o krátky čas* (31—32). — *Chutiť — chutnať* (32). — *Usilovať sa* (32). — *Priemyseľ — priemysel* (32). — *Mimo koho, čoho; mimo koho, čo?* (32). — *Dosiahnúť*, či *dosiahnuť* (32). — *Jestli* (32). — *Dielčí — čiastkový* (32). — *Cukráreň — cukrárňa?* (32). — *Matkine slová?* (32). — *Koľaje — koľajnice* (32). — *Trojdenný výlet*, či *trojdňový* (č. 2, 3. str. obálky; ďalšie určenie strán pri číslach sa týka obálok). — *Roka — roku* (č. 2, str. 3—4). — *Sedem ráz — sedemkrát* (spolu, či osobitne?) (č. 2, str. 4). — *Až — ak* (č. 2, str. 4). — Ako píšeme slovo *napríklad* (č. 2, str. 4). — *Cieľom čoho* sme sa zišli? (č. 2, str. 4). — *Malinovka, slivka, plávky* (č. 2, str. 4). — Nikdy 2 *diele*, ale *diely* (č. 2, str. 4). — Treba predložky opakovať? (č. 3, str. 3—4). — *Žeby — že by* (č. 3, str. 4). — Ako je to so slovom „vada“? (č. 4, str. 3—4). — Sú slová „šetriť“ a „sporiť“ synonymá? (č. 4, str. 4). — *Brániť, obrana — chrániť...* (č. 5, str. 3). — Máme príponu *-ľavý*, či *-lavý?* (č. 5, str. 3). — *Silná kniha?* (č. 5, str. 4). — *Pondelkový — pondelňajší* (č. 6, str. 3—4). — *Von — vonku* (č. 6, str. 4). — Slovesné podstatné meno vo vete (č. 7, str. 3). — Budúci čas ako štylistický prostriedok (č. 7, str. 3—4). — Prítomný čas slovies ako štylistický prostriedok (č. 7, str. 4). — Rozpor medzi slovesným vidom a obsahom vety (č. 8, str. 3). — Šablónovitosť a frázovitosť prejavov (č. 8, str. 3). — Tautológia a pleonazmus (č. 8, str. 3—4). — O slovesno-menných väzbách (č. 8, str. 4). — *Týždenná*, alebo *týždňová* dovolenka? (č. 9, str. 3—4). — Eufónia a kakofónia v jazykovom prejave (č. 10, str. 3). — *Chýbal — chyboval — chybel — chybil* (č. 10, str. 3—4) — O dvojici *predovšetkým — najmä* (č. 10, str. 4).

Jazyková výchova. — Slovenský stenograf 13, 1958—59. — Jednotlivé príspevky publikované v rubrike r. 1958: O predpone „pre“ a „prie“ (7). — *Trojdenný výlet*, či *trojdňový výlet?* (7—8). — *Nasledovný*, či *nasledujúci?* (8). — Je správny výraz *prevádzať?* (8). — *Týždenná*, alebo *týždňová dovolenka?* (21—22). — *Von — vonku* (22—23). — Máme príponu *-ľavý*, či *-lavý?* (42). — *Silná kniha* (42—43). — *Brániť, obrana... — chrániť — ochrana...* (56—57).

Okienko štylistiky pre stenografov. — Slovenský stenograf 12, 1957/58. — Jednotlivé príspevky publikované v rubrike r. 1958: O jednočlenných vetách (76). — Spojka „a“ plus častice „i, aj“ (87—88). — Budúci čas ako štylistický prostriedok (88—89). — Prítomný čas slovies ako štylistický prostriedok (106). — O používaní zámen *tento, táto, toto* (107). — Funkcia deminutívnych prípon (122—123). — „Vzťažné“ vety vyjadrujúce samostatný dej? (123). — O nespisovných výrazových prostriedkoch (142). — Nepreťažujme funkčne slovo *len* (142—143). — Treba predložky opakovať? (154—155).

Konferencia o slovenskej skladbe. — Slovenská reč 23, 1958, 362—371 (správa o konferencii o otázkach slovenskej skladby, konanej v dňoch 9.—11. 6. 1958 v Bratislave). — Ďalšia (stručná) autorova správa o tejže konferencii pod rovnakým názvom: Slovenský jazyk a literatúra v škole 4, 1958, 288.

1959

Základy ruštiny pre pracovníkov obchodu. Praha, Vydavatelství vnitřního obchodu 1959. 8°. 97, [1] s.

K otázke častíc v slovenčine. — Jazykovedné štúdie IV. Spisovný jazyk, Bratislava 1959, 201—228.

Gramatická a lexikálna charakteristika slova *len* v spisovnej slovenčine. — Slovenská reč 24, 1959, 345—356 (spoluautor).

K realizácii aktuálneho členenia. — Slovenská reč 24, 1959, 193—212.

O našej štatistike hlások. — Slovenský stenograf 13, 1958/59, 97—98.

Kolmo — zvisle. — Slovenská reč 24, 1959, 313—314.

O dvoch predložkách. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 5, 1959, č. 1, 3. str. obálky. — Tamže (na obálkach čísiel): *Poď — poďme* ako prísudky (č. 1, str. 3—4). — *Vše* (č. 1, str. 4). — *Bolo pohýbať — bolo treba pohýbať* (č. 1, str. 4). — *Mať rád — ľúbiť — milovať* (č. 2, str. 3). — Časová spojka *ako* u Kukučína (č. 2, str. 4). — Porovnávacia spojka *ani u Kukučína* (č. 2, str. 4). — Poznámka k častici *raz* (č. 2, str. 4). — *Počiatok — začiatok* (č. 3, str. 3—4). — O predpone „pre-" a „prie-" (č. 3, str. 4). — Je správny výraz „prevádzať"? (č. 3, str. 4). — O slovesách *dívať sa, hľadieť, pozerať* (č. 4, str. 3—4). — Slovesá dicendi (č. 5, str. 3—4). — Máme v slovenčine slovo *pohoda?* (č. 5, str. 4). — *Otoč sa ku mne?* (č. 6, str. 3—4). — Opytovacie zámená vo funkcii neurčitých zámen (č. 6, str. 4). — Sú slová *skryť* a *schovať* synonymá? (č. 6, str. 3—4). — Poznámky k slovu *omyl* (č. 7, str. 4). — *Na chatu* aj *do chaty* (č. 8, str. 3). — *Rozbité sklo*, či *roztlčené?* (č. 8, str. 3). — O slovese „riadiť" (č. 9, str. 4). — *Obyčajne — zväčša* (č. 9, str. 4). — *Oň, cezeň, poň, zaň...* (č. 10, str. 3). — K používaniu zámen *tento, táto, toto* (č. 10, str. 3—4). — O časticiach *naozaj, ozaj* (č. 10, str. 4). — Schôdza bude *odpoludnia*, či *popoludní?* (č. 10, str. 4).

Jazyková výchova. — Slovenský stenograf 13, 1958/59. — Jednotlivé príspevky publikované v rubrike r. 1959: Eufónia a kakofónia v jazykovom prejave (71—72). — *Chýbal — chyboval — chybel — chybil* (72). — O dvojici *predovšetkým — najmä* (92). — *Mať rád — ľúbiť — milovať* (92—93). — Časová spojka *ako* u Kukučína (104). — Porovnávacia spojka *ani* u Kukučína (104). — Poznámka k častici *raz* (104). — Je správny výraz „prevádzať"? (105). — *Počiatok — začiatok* (120—121). — *O minútu*, či *za minútu?* (135). — *Začať sa* (135). — *Rad — rada* (135). — *Nechal si — dal si?* (135—136). — *Po prvé...* (136). — *Dvoma — troma — tromi — štyrmi...* (136). — Nikdy nie *na izbu*, ale *do izby!* (136). — *Trebi...* (152). — Hráte *na husle*, či *na husliach?* (152). — O koncovke *-ský* (152). — Nezamieňajme slovíčko *lebo — alebo!* (153). — *-ik* (153) — *Lineár — linonár — pravítko* (153. — *Padnul*, či *padol?* (153). — *Užívať...* (153).

Jazyková poradňa pre stenografov a stenotypistky. — Slovenský stenograf 14, 1959/60. — Jednotlivé príspevky publikované v rubrike r. 1959: *Okrem* nie je *mimo* a *mimo* nie je *okrem* (8). — *Násobitele*, či *násobitelia?* (8). — *Dvadsaťjeden — jedenadvadsať* (8). — *Moc malý?* (8). — *Stavíť sa — zastaviť sa* (8). — *Zaistiť — zabezpečiť* (8). — *Než* (28). — Máme v slovenčine slovo „zahájiť"? (28). — *Špatný — škaredý* (28). — V papiernictve stála *fronta?* (28). — Nedajte si šiť oblek *dľa miery!* (28). — Nepíšte *s ceruzkou* ani *s perom!* (28). — Časová spojka *keď*, či *kedy?* (36). — *Ľudom*, či *ľuďom?* (36). — *Zrovnávať* a *porovnávať* (36). — *Behom týždňa — do týždňa* (36). — *Na obed*, či *na obede?* (50). — Nesprávne používanie častice „až" (50). — *Detvanka*, či *Detvianka?* (51). — Máme účelovú predložku „k"? (51). — *Cestou — prostredníctvom* (51).

1960

Elipsa v diele M. Kukučína. — Jazykovedné štúdie V. K jazyku a dielu Martina Kukučína, Bratislava 1960, 89—114.

Príspevok ku klasifikácii súvetí. — Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského — Philologica 11—12, 1959—1960, 27—45, rus. res. 45—46.

***Priesvitný, priehľadný* a *priezračný*.** — Slovenský jazyk a literatúra v škole 6, 1960, č. 1, 3. str. obálky. — Tamže (na obálkach čísiel): Poloha častice *tiež* vo vete

(č. 2, str. 3). — Slová *zároveň* a *súčasne* (č. 2, str. 3—4). — *Pár* nie je vždy dva (č. 3, str. 4). — *Asi (zo)* plus číslovka (č. 3, str. 4). — *Raný — ranný — raňajší* č. 4, str. 4). — *Aký — ktorý* v otázkach (č. 4, str. 4). — O slovách *pásik* a *páska* (č. 5, str. 4). — *Jedna, dve, tri* (č. 5, str. 4). — Pozorujeme a usmerňujeme frekvenciu slov (č. 6, str. 3). — *Dvojaký — dvojitý* (č. 6, str. 3). — *Plynulý — plynný* ... (č. 8, str. 3—4). — Používajme správne predložku *cez* (č. 8, str. 4). — Slovesá *zvoniť* a *cengať* (č. 9, str. 3). — Bojovať *o mier?* (č. 9, str. 3—4). — *Jednotka — jednička* (č. 10, str. 4).

Jazyková poradňa pre stenografov a stenotypistky. — Slovenský stenograf 14, 1959/60. — Jednotlivé príspevky publikované v rubrike r. 1960: Keď zápor, tak zápor (72). — *V krátkom čase — o krátky čas* (72). — *Chutiť — chutnať* (72). — *Priemyseľ — priemysel* (72). — *Cukráreň — cukrárňa?* (72). — *Koľaje, či koľajnice* (83). — *Vymenovať, vyhlásiť, pokladať niečím?* (83—84). — *Zvláštny* nemusí byť vždy *osobitný* a naopak (84). — Pred príponou *-ka* je tvrdé *-n-* (104). — *Udretý,* či *udrený?* (104). — *Nenaväzujte* s nikým známosti! (104). — *Rozhodci,* či *rozhodcovia?* (104). — *Prísaha — prisahať* (104). — *Závisieť na niečom?* (117). — *Obyčajne — zväčša* (117). — *Pár* nie je vždy dva (145). — *Asi (zo)* plus číslovka (145—146). — *Aký — ktorý* v otázkach (146). — *Raný — ranný — raňajší* (146—147).

Jazyková poradňa pre stenografov a stenotypistky. — Slovenský stenograf 15, 1960/61. — Jednotlivé príspevky publikované v rubrike r. 1960: O príklonkách (12—13). — Poznámky ku koncovke *-lý* a *-ný* (25—26). — O elipsách v predložkových pádoch (50). — Teraz niečo „o vo vlaku napísanom liste" (50). — Nepoužívajme predložky zbytočne (50). — Pracujete *cez čas* alebo *nad čas?* (50). — K charakteristike ústneho prejavu (60—61).

1961

Praktická slovenská štylistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961. 8°. 198 s. — 2. vyd. (upravené a zrevidované): 1963. 196 s.

Intonácia rozhlasovej reči. Študijný zošit Metodického kabinetu č. 6. Bratislava, Československý rozhlas 1961. 4°. 50 s.

Prevádzať opravu? — Slovenský jazyk a literatúra v škole 7, 1961, č. 3, 4. str. obálky. — Tamže (na obálkach čísiel): Poznámky k štylistike viacnásobného vetného člena (č. 4, str. 3—4). — Poznámky k štylistickému využívaniu neurčitku (č. 5, str. 3). — O trpnom rode v slovenčine (č. 5, str. 3—4). — Tvorme priraďovacie súvetia správne (č. 6, str. 3—4). — O anakolúte, kontaminácii a zeugme (č. 6, str. 4). — Učiteľ išiel *do hodiny?* (č. 7—8, str. 3). — *Základná deväťročná škola v Španej Doline* (č. 7—8, str. 3—4). — *Doba — čas* (č. 7—8, str. 4). — České „celkem, během" (č. 10, str. 4).

Jazyková poradňa pre stenografov a stenotypistky. — Slovenský stenograf 15, 1960/61. — Jednotlivé príspevky publikované v rubrike r. 1961: K charakteristike písomného prejavu (79). — Ústny a písomný prejav z hľadiska stenografa (102—103). — Funkcia deminutívnych prípon (122—123). — „Vzťažné" vety vyjadrujúce samostatný dej? (123). — O použití tzv. polovetných väzieb (129—130). — Poznámka k štýlu zápisnice a protokolu (152—153).

1962

O gramatických prostriedkoch expresívnosti. — Slovenská reč 27, 1962, 144—159.

Častice a intonácia. — Slovenská reč 27, 1962, 270—276.

K otázke vybraných slov. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 8, 1962, 163—167.

O časticiach. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 8, 1962, 36—39.

Poznámky k ruskému a slovenskému slovosledu. — Ľudové kurzy ruštiny 10, 1962, 213—216.

Dobrodruh. — Slovenská reč 27, 1962, 62. — Tamže: *Lesník, horár, hájnik* (63—64). —

Počúvate *rozhlas po drôte?* (320). — K slovám typu *bisťu, veruže, hja* a pod. (320). — *Uspokojive — uspokojivo* (376). — *Na divadlo — do divadla* (376—377).

Odpovede na šesť otázok učiteľov. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 8, 1962, č. 2, 4. str. obálky. — Tamže (na obálkach čísiel): Odpovede na dopyty (č. 3, str. 4). — Mám tri jablká a dvoch bratov, spolu ich je päť? (č. 4, str. 4). — Odpovede na dotazy (č. 5, str. 4). — Niekoľko odpovedí na listy učiteľov (č. 6, str. 4).

Odpovede na dotazy. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 9, 1962/63, 64. — Tamže (na obálkach čísiel): Pozdrav „opakujeme", či „opätujeme"? (č. 3, str. 3). — Čo je správne: „takisto" alebo „tak isto"? (č. 3, str. 3). — Aké gramatické tvary používať pri známkovaní (č. 4, str. 4). — *Číslica, číslo, číslovka* (č. 4, str. 4).

1963

Niektoré otázky jazyka súčasnej slovenskej prózy. — Jazykovedné štúdie VII. Spisovný jazyk, Bratislava 1963, 161—169.

K jazyku a štýlu reportáže. — Slovenská reč 28, 1963, 143—155.

K lyrizovanej próze poviedok Kde pijú dúhy. — Slovenská reč 28, 1963, 77—88.

Poznámky k jazykovým prostriedkom. — Rozhlasová reportáž ako umelecký dokument. Fonozošit materiálov zo seminára Metodicko-výskumného kabinetu Československého rozhlasu v Bratislave č. 2, Bratislava 1963, 60—65.

L. Dvonč, Bibliografia slovenskej jazykovedy za roky 1957—1960, Martin 1962. — Jazykovedný časopis 14, 1963, 190—191 (ref.).

[Diskusný príspevok na konferencii o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o problémoch jazykovej kultúry, konanej v dňoch 2.—4. 4. 1962 v Bratislave.] — Jazykovedné štúdie VII. Spisovný jazyk, Bratislava 1963, 61—62.

Záver k diskusii. — Jazykovedné štúdie VII. Spisovný jazyk, Bratislava 1963, 178 (k diskusii o autorovom referáte Niektoré otázky jazyka súčasnej slovenskej prózy na konferencii o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o problémoch jazykovej kultúry, konanej v dňoch 2.—4. 4. 1962 v Bratislave).

Je v slove „proamerický" česká predpona? — Slovenský jazyk a literatúra v škole 9, 1962/63, č. 5, 4. str. obálky. — Tamže: O kontaminániách (č. 7, 3. str. obálky).

Poznámka o rozmerovom rytme. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 10, 1963/64, č. 3, 4. str. obálky. — Tamže: O slovách *klasifikácia* a *kvalifikácia.*

1964

K otázke štýlov, postupov a útvarov v systematike štylistiky. — Slovenská reč 29, 1964, 144—151.

Výboje v štýle najnovšej prózy. — Slovenské pohľady 80, 1964, č. 10, str. 26—32. — Publikované aj v zb. Jazyk a štýl modernej prózy, Bratislava 1965, 33—47.

Prostriedky na vyjadrovanie tempa deja u Jašíka. — Slovenská reč 29, 1964, 10—17.

Jazyk v dievčenskom románe Jediná. — Slovenská reč 29, 1964, 270—278.

Jazykový prejav a jeho štylistické vlastnosti. — Štylistické rozbory umeleckých textov, Bratislava 1964, 5—17.

K Jašíkovmu románu Námestie svätej Alžbety. — Štylistické rozbory umeleckých textov, Bratislava 1964, 141—149.

O jednej Karvašovej veselohre. — Štylistické rozbory umeleckých textov, Bratislava 1964, 231—238.

O dubletách. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 10, 1963/64, č. 5, 4. str. obálky. — Tamže: O skratke pre dekagram. — K slovu *doposiaľ.*

Čo je litotes? — Slovenský jazyk a literatúra v škole 11, 1964/65, č. 4, 3. str. obálky.
O jazyku a štýle súčasnej prózy. — Kultúrny život 19, 1964, č. 24, str. 6 (správa o konferencii o jazyku a štýle súčasnej prózy, konanej v dňoch 4.–5. 6. 1964 v Smoleniciach. — Ďalšie autorove správy o tejže konferencii: Konferencia o jazyku a štýle súčasnej prózy, Slovenská reč 29, 1964, 357–365. — Konferencia o jazyku a štýle modernej prózy, Slovenský jazyk a literatúra v škole 11, 1964/65, 59–61. — Konferencia o jazyku a štýle súčasnej prózy, Jazykovědné aktuality 1965, č. 2–3, str. 46.

1965

Slovenská štylistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1965. 8°. 312 s.
Expresívnosť syntaktických konštrukcií v kontexte. — Jazykovedné štúdie VIII. Spisovný jazyk — Štylistika, Bratislava 1965, 85–109.
K štýlu rozhlasovej publicistiky. — O štylistike a štýloch rozhlasového prejavu, Bratislava 1965, 14–28, rus. res. 65–67, nem. res. 73–75, franc. res. 81–83, angl. res. 89–91.
Kompozícia v štýle prózy pre mládež. — Zlatý máj 9, 1965, 346–348, 450–453. — Publikované aj v zb. Jazyk a umelecké dielo, Bratislava 1966, 48–65.
O štýle najmladšej slovenskej prózy. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 11, 1964/65, 161–165.

Na obranu slovnej zásoby. — Kultúrny život 20, 1965, č. 39, str. 5 (spoluautor).
[Diskusný príspevok na V. medzinárodnom zjazde slavistov, konanom v dňoch 17.–23. 9. 1963 v Sofii.] — Slavianska filologija VII, Sofija 1965, 376–377.
Poznámka k slovám „cvičenie" a „úloha". — Slovenský jazyk a literatúra v škole 11, 1964/65, č. 5, 4. str. obálky. — Tamže (na obálkach čísiel): *Takisto, či tak isto?* (č. 5, str. 4). — *Nepozerajme televízor,* ale *televíziu* (č. 6, str. 3). — O *automatizácii* a *mechanizácii* (č. 6, str. 3). — O písaní čiarky v jednom type rozvitého tvaru (č. 7, str. 4). — O nadbytočnej interpunkcii (č. 9, str. 4).
O *číslicіach* a *číslach.* — Slovenský jazyk a literatúra v škole 12, 1965/66, č. 1, 3. str. obálky. — Tamže: Ako rozumieť časovému údaju uvedenému predložkami *od — do* (č. 3, 4. str. obálky).
Prieskum terénu. — Kultúrny život 20, 1965, č. 12, str. 9 (správa o konferencii o jazyku a štýle prózy pre mládež, konanej v dňoch 11.–13. 3. 1965 v Smoleniciach). — Ďalšia autorova správa o tejže konferencii: Konferencia o jazyku a štýle detskej prózy, Jazykovědné aktuality 1965, č. 2–3, str. 47–50.

1966

Slovosled a vetosled v slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 8°. 276, [4] s.
Morfológia slovenského jazyka. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 8°. 895, [1] s. (spoluautor).
Dĺžka slova a štylistická štruktúra textu. — Jazykovedný časopis 17, 1966, 113–120.
Kompozícia v štýle prózy pre mládež. — Jazyk a umelecké dielo. Sborník z konferencie o jazyku a štýle, Bratislava 1966, 48–65.
Kapitoly o štýle mladej prózy. — Slovenské pohľady 82, 1966. — Jednotlivé príspevky: Šikulov jazyk a štýl (č. 4, str. 60–64). — Profil Kotovho štýlu (č. 5, str. 43–48). — Skica o Johanidesových skiciach (č. 6, str. 55–60). — Skladba Hykischovho prejavu (č. 7, str. 43–47). — K portrétu Andreja Chudobu (č. 8, str. 65–68). — Štýl mladej prózy je produktívny (č. 11, str. 69–72).

Štylistika v škole. — K teórii vyučovania slovenského jazyka a literatúry, Bratislava 1966, 170—179.

O otázke špecifickosti literatúry pre mládež. — Jazyk a umelecké dielo. Sborník z konferencie o jazyku a štýle, Bratislava 1966, 181—183.

[Diskusný príspevok na konferencii o slovníku spisovnej slovenčiny, konanej v dňoch 21.—23. 6. 1965 v Smoleniciach.] — Slovenská reč 31, 1966, 83—84.

Poznámky k vyučovaniu častíc. — K teórii vyučovania slovenského jazyka a literatúry, Bratislava 1966, 87—88.

Záverečné poznámky. — K teórii vyučovania slovenského jazyka a literatúry, Bratislava 1966, 200—202 (záver k diskusii o autorovom referáte na konferencii o metodike vyučovania slovenského jazyka, konanej v dňoch 11.—12. 2. 1965 v Smoleniciach).

O jazyku a štýle v televízii trocha kriticky. — Televízia 2, 1966, č. 53, str. 2.

P. Postal, Constituent Structure: A Study of Contemporary Models of Syntactic Description, The Hague 1964. — Jazykovedný časopis 17, 1966, 201 (ref.).

Stojaté vody a tápanie v štylistike. [M. Ivanová-Šalingová, Štylistika, Bratislava 1965.] — Slovenské pohľady 82, 1966, č. 2, str. 131—133 (rec.).

Odpoveď J. Mistríka. — Slovenské pohľady 82, 1966, č. 7, str. 121—122 (na príspevok Odpoveď M. Šalingovej na recenziu J. Mistríka, Slovenské pohľady 82, 1966, č. 7, str. 119—121).

Poznámka k tendenciám v štylistike ústneho prejavu. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 12, 1965, č. 5, str. 3.

Príchod — odchod, vchod — východ, nástup — výstup. — Jazyková poradňa IV, Bratislava 1966, 21—22. — Tamže: *Vakácie — prázdniny* (45—46). — *Hoztrígle — plecnice* (46—47). — *Klasifikácia* a *kvalifikácia* (59—60). — O slove *dobrodruh* (71—72). — Významový rozdiel slov *opakovať — opätovať* (164—165). — O dvojici slov *sporiť — šetriť* (167—168). — O slovách *von, vonku* (183—184). — O častici *kieže* (197). — Miesto slova *vari* v slovenčine (198—199). — O slove *priehrada* (217—218). — O pomenovaní *detská striháreň* (223—224). — *V predajni Textil*, či v predajni textilu? (308—309). — Poznámka k predložkám *na* a *do* (310—311). — O nesprávnych väzbách (311—312). — Poznámka o slovoslede dvoch predmetov (333—334). — *V čo najväčšom počte*, alebo ‚čo v najväčšom počte'? (334—335). — Zákazy a príkazy bývajú stručné (340—341). — Využívajme príčastia na skracovanie viet (342—343). — Zlozvyky v spontánnych prejavoch (344—345). — *Žena — manželka — pani* (367—368). — Čo je lepšie — *áno*, či *hej?* (369—370). — K dvojici slov *len — iba* (372—373). — Film *premietajú*, či *dávajú?* (391—392). — Ako hodnotiť slová *rata, ratovať?* (422—423). — Štylistické zaradenie slov typu *predávno, prenikdy* (423—424). — Jeden význam častice *čo* (424—425). — O všadesúcom slovku *ako* (426—427). — Jedna poznámka k písaniu veľkých písmen (455—456). — Píše sa v dátume čiarka? (461—462).

Zpráva o činnosti Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV za funkčné obdobie 1963—1965. — Slovenská reč 31, 1966, 180—183.

Valné zhromaždenie Združenia slovenských jazykovedcov. — Slovenská reč 31, 1966, 178—180 (správa o valnom zhromaždení, konanom v dňoch 13.—14. 1. 1966 v Bratislave).

Zpráva o konferencii o hovorenej slovenčine. — Slovenská reč 31, 1966, 174—176 (správa o konferencii a výskume hovorenej podoby spisovnej slovenčiny, konanej v dňoch 7.—9. 10. 1965 v Smoleniciach).

1967

Slovenčina pre každého. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967. 8°. 192, [4] s.

Jazykovo-intonačné prostriedky recitátora. Bratislava, Osvetový ústav 1967. 4°. 48 s. (rozmn.).

Matematiko-statističeskije metody v stilistike. — Voprosy jazykoznanija 16, 1967, č. 3, str. 42—52.

Zákonitosť v distribúcii jazykových prvkov. — Slovenská reč 32, 1967, 210—215.
O slohových postupoch. — Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského — Philologica 19, 1967, 23—48, rus. res. 49.
Pokus o sémantickú analýzu predikačných kategórií pomocou exaktných metód. — Jazykovedný časopis 18, 1967, 120—127, angl. res. 127—128.
Z kvantitatívneho výskumu lexiky slovenskej ľudovej piesne. — Slovenská reč 32, 1967, 328—335.
Signály systému vertikálneho rozloženia slov v slovenčine, češtine a v ruštine. — Slavica Slovaca 2, 1967, 40—45.
Dĺžka vety pri štylistickej charakteristike. — Slovenská reč 32, 1967, 19—25.
Stredné hodnoty dĺžky vety pri štylistickej typológii. — Slovenská reč 32, 1967, 78—82.
Umelecké prvky v publicistickom štýle. — O jazyku a štýle slovenskej publicistiky, Bratislava 1967, 98—107.
Ján Čajak ml., Zuzka Turanová. — Rozbory umeleckej prózy, Bratislava 1967, 13—22.
Peter Jilemnický, Víťazný pád. — Rozbory umeleckej prózy, Bratislava 1967, 38—45.
Milo Urban, Za vyšným mlynom. — Rozbory umeleckej prózy, Bratislava 1967, 53—62.
Anton Hykisch, Naďa. — Rozbory umeleckej prózy, Bratislava 1967, 122—130.
Martin Rázus, Maroško. — Rozbory umeleckej prózy, Bratislava 1967, 173—181.

Slovo k umeleckému prednesu. — Kultúrny život 22, 1967, č. 50, str. 12.
[Diskusné príspevky na seminári o jazyku a štýle slovenskej publicistiky, konanom v dňoch 3.—4. 10. 1966 v Bratislave.] — O jazyku a štýle slovenskej publicistiky, Bratislava 1967, 145—146, 154—157.
Úvod. — Rozbory umeleckej prózy, Bratislava 1967, 3 (spoluautor).
Medzinárodná konferencia o štylistike a poetike v Moskve. — Slovenská reč 32, 1967, 174—176 (správa o konferencii, konanej v dňoch 22.—26. 11. 1966 v Moskve). — Ďalšia správa: Mezinárodní konference o stylistice a poetice v Moskvě, Slavia 36, 1967, 334—335 (spoluautor).

1968

Kompozícia jazykového prejavu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 8°. 172, [4] s.
Slovník tlače. Bratislava, Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov pri Výskumnom ústave kultúry a verejnej mienky b. r. 8°. 73, [1] s. (rozmn.).
Abeceda sekretárky. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 8°. 221, 14 s. (priebežne v texte aj o jazyku).
Quantitative Methods and Stylistic Typology. — Recueil linguistique de Bratislava 2, 1968, 31—39.
Meranie zrozumiteľnosti prehovoru. — Slovenská reč 33, 1968, 171—178.
Posun sémantiky slova pri transportovaní [!] textu. — Dialog 1968, č. 1, str. 71—80, franc. res. 228—229, angl. res. 244—245, rus. res. 257.
Predpony ako parametre štýlov. — Slovenská reč 33, 1968, 292—296.
[Interpretácia básne J. Stachu Obrad s plameňom.] — Romboid 3, 1968, č. 4, str. 27—28. — Znovu odtlačené v publikácii O interpretácii umeleckého textu 2, Bratislava 1970, 44—46.

Štylistika novinárskej tvorby. — Žurnalistika v tlači, rozhlase a televízii III. Novinárska tvorba, Martin 1968, 133—157.

Z kvantitatívneho výskumu slovenskej ľudovej piesne. — Slavica Slovaca 3, 1968, 241—245.

Prednes prózy a poézie — to sú dve veci? — Umelecké slovo 6, 1968, 5.
Umelecká pauza — sviatok v básni. — Umelecké slovo 6, 1968, 42.
Presah je miestom napätia. — Umelecké slovo 6, 1968, 59.
Štylistika rytmu. — Umelecké slovo 6, 1968, 86.
Čo s pohybom pri recitácii? — Umelecké slovo 6, 1968, 111.
Slovo v časovom priestore. — Umelecké slovo 6, 1968, 131.
Slovný prízvuk a vetný dôraz v próze. — Umelecké slovo 6, 1968, 163.
Melódia v službách štylistiky recitátora. — Umelecké slovo 6, 1968, 183—184.
Slovo recitované a čítané. — Umelecké slovo 6, 1968, 206—207.
Výber textu na recitovanie. — Umelecké slovo 6, 1968, 227.
Slovenčina na javisku. — Umelecké slovo 6, 1968, 255.
Text má horizontálny i vertikálny rozmer. — Umelecké slovo 6, 1968, 274—275.
Prague Studies in Mathematical Linguistics I, Praha 1966; II, Praha 1967. — Slovo a slovesnost 29, 1968, 341—344 (ref.).
Cvičenie a *úloha*. — Jazyková poradňa 5, Bratislava 1968, 65—66. — Tamže: Aký je rozdiel medzi významom slova *týždenný* a *týždňový* (187—188). — Pozor na slovosled! (223—224). — O zhode prísudku s podmetom pri skratkách (233—234). — Používate v spoločenskom styku nepriame pomenovanie? (263—264). — Citové privlastňovanie (268—269). — O príznakovom pritakávaní (269—270). — Čo možno vyjadriť siedmym pádom (270—271). — O jednej expresívnej konštrukcii (272—273). — *Tranzistorový prijímač — tranzistor* (306—307). — Hovorovosť skrátených pomenovaní (307—308). — Kto premenoval *Bratislavu* na *Blavu?* (308—310). — Niekoľko slov o intonácii (310—311).
Signály XIV. Hviezdoslavovho Kubína. — Umelecké slovo 6, 1968, 268—269 (zhodnotenie vystúpenia dospelých recitátorov poézie i prózy na XIV. Hviezdoslavovom Kubíne, konanom v dňoch 2.—5. 10. 1968 v Dolnom Kubíne).
Na margo XIV. Hviezdoslavovho Kubína. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 15, 1968/69, 119—121 (na margo pretekov v umeleckom prednese, konaných v dňoch 2.—5. 10. 1968 v Dolnom Kubíne).
Medzinárodný kongres lingvistov. — Slovenská reč 33, 1968, 52—53 (správa o X. medzinárodnom kongrese lingvistov, konanom v dňoch 28. 8. — 2. 9. 1967 v Bukurešti).
Konferencia o štylistike a poetike v Poľsku. — Slovenská reč 33, 1968, 255—256 (správa o medzinárodnej konferencii, konanej v dňoch 8.—10. 4. 1968 vo Varšave).

1969

Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969. 8°. 726, [1] s.
Rekurencie v texte. — Slovenská reč 34, 1969, 276—282.
K štylistike televízneho prejavu. — Otázky žurnalistiky 11, 1969, 38—43.
[Interpretácia poviedky Rudolfa Slobodu Uru.] — Romboid 4, 1969, č. 2, str. 18—20.
Scenérie Hrúzovho antikultizmu. Štylistická interpretácia textu. Romboid 1969, č. 3, str. 19—23.
O kultúre kontextu. — Kultúra slova 3, 1969, 193—195.
Le style c'est l'homme. — Hviezdoslavov Kubín XV, Zápisník 1—2, 1969, 10—12.
Využitie frekvencie slov pri tvorbe jazykových učebníc. — Bilten pokrajinskog zavoda za izdavanje udžbenika 2, 1969, č. 7, str. 20—29, srboch. res. 27—29.

Modulácia dĺžky, šírky a hustoty novinárskeho výrazu. — Otázky žurnalistiky 12, 1969, č. 2, str. 18—23.
Úprimne filozofujúci Sloboda. — Slovenské pohľady 85, 1969, č. 2, str. 82—86.
Rytmus introspektívneho Kužela. — Slovenské pohľady 85, 1969, č. 3, str. 58—63.
Lenčova psychoanalytická próza. — Slovenské pohľady 85, 1969, č. 4, str. 62—67.
Smutné ženské prózy Čeretkovej-Gállovej. — Slovenské pohľady 85, 1969, č. 5, str. 77—81.
Ťažkého človek oproti človeku. — Slovenské pohľady 85, 1969, č. 6, str. 62—66.
Štýl a metóda Kláry Jarunkovej. — Slovenské pohľady 85, 1969, č. 7, str. 113—117.
Jarošovo putovanie medzi vecami. — Slovenské pohľady 85, 1969, č. 8, str. 81—85.
Blažkovej výraz plný pohybu. — Slovenské pohľady 85, 1969, č. 9, str. 115—119.
Beňove lyrické reflexie. — Slovenské pohľady 85, 1969, č. 10, str. 86—89.
Humor Vlada Bednára. — Slovenské pohľady 85, 1969, č. 11, str. 114—118.
Dramatizovaná próza Petra Balghu. — Slovenské pohľady 85, 1969, č. 12, str. 55—59.
Jazyk a detská recitácia. — Deti a umelecký prednes, Bratislava, Osvetový ústav 1969. 4°. (rozmn.), 25—34.

Inšpirácia recitátora. — Javisko 1, 1969, 20—21.
Čo je rétorika? — Javisko 1, 1969, 38—39.
Recitácia na javisku, v rozhlase a televízii. — Javisko 1, 1969, 82—83.
Najcitlivejšie miesta v básni. — Javisko 1, 1969, 107—108.
Ako dlho má trvať recitácia. — Javisko 1, 1969, 140—141.
Divadlo poézie ako žáner. — Javisko 1, 1969, 175.
Miera sebavyjadrenia recitátora. — Javisko 1, 1969, 206—207.
Človek v recitácii. — Javisko 1, 1969, 237.
O recitačných štýloch. — Javisko 1, 1969, 276—277.
Báseň a smútok. — Javisko 1, 1969, 296—297.
Čo je to vlastne interpretácia? — Javisko 1, 1969, 340—341.
Poézia oslobodzuje. — Javisko 1, 1969, 353—354.
K päťdesiatke Pavla Ondrusa. — Slovenská reč 34, 1969, 171—172.

1970

Štylistika slovenského jazyka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970. 8°. 154, [7] s.
Základné syntakticko-sémantické procesy v slovenčine. — Jazykovedný časopis 21, 1970, 47—53.
Exaktné metódy pri výskume a vyučovaní slovenčiny. — Slovenčina moja. Zborník z konferencie o slovenskom jazyku a literatúre, Bratislava 1970, 50—58.
Postupy v Karvašovej dramatike. — Romboid 5, 1970, č. 1, str. 43—47.
Králikova divadelná dráma. — Romboid 5, 1970, č. 2, str. 36—41.
Charakterová dráma Ivana Bukovčana. — Romboid 5, 1970, č. 3, str. 52—57.
Dilema človeka v Laholovej dráme. — Romboid 5, 1970, č. 4, str. 23—27.
Dramatizované dedukcie Barča-Ivana. — Romboid 5, 1970, č. 5, str. 32—36.
Štruktúra Rusnákovho dramatického textu. — Romboid 5, 1970, č. 6, str. 32—36.

O umeleckej interpretácii Sládkovičovej poézie. — Na vlastný čas sa odvolaj. Bratislava, Obzor 1970. 8°. Str. 147—155.
Štylistika rozhlasového prejavu. — Žurnalistika v tlači, rozhlase a televízii IV. Novinár v rozhlase, Martin 1970, str. 73—94.

Recitácia ako žáner. — Javisko 2, 1970, 18—19.
Sila a schopnosti intonácie. — Javisko 2. 1970, 46—47.
Niekoľko slov o zborovej recitácii. — Javisko 2, 1970, 81—82.
Ako ďaleko je melodráma od recitácie. — Javisko 2, 1970, 106—107.
Od autora po percipienta. — Javisko 2, 1972, 134.
Ide o poetiku, a nie o techniku recitátora. — Javisko 2, 1970, 172—173.
Recitátorova tvár. — Javisko 2, 1970, 209—210.
Oblek recitátora nie je bezvýznamná vec. — Javisko 2, 1970, 274.
Ako recitovať dialóg. — Javisko 2, 1970, 300—301.
Dospelí recitátori na 16. Hviezdoslavovom Kubíne. — Javisko 2, 1970, 327.
Odsek textu pri recitácii. — Javisko 2, 1970, 337—338.
Epika — lyrika a vek recitátora. — Javisko 2, 1970, 370—371.
O modernej jazykovede (interwiev). — Bratislavský Večerník 15, Bratislava 22. 4. 1970, str. 5.
[Diskusné príspevky na VI. medzinárodnom zjazde slavistov, konanom v dňoch 7.—13. 8. 1968 v Prahe.] — VI. mezinárodní sjezd slavistů v Praze 1968. Praha 7—13. VIII. 1968. Akta sjezdu 1, Praha 1970, 100—101, 111—112, 135—136; Akta sjezdu 2, Praha 1970, 431—432.

Prekladateľská činnosť

Ako počúvať hudbu. Bratislava, Práca. 1963. 8°. 142 s. (pôv. názov: Miroslav Barvík, Jak poslouchat hudbu.)
Jan Amos Komenský, Informatórium školy materskej. Bratislava, Rektorát Univerzity Komenského 1970. 8°. 80 s.

Redakčná činnosť

Redakčná činnosť v časopisoch: Javisko 1, 1969 — 2, 1970 (člen redakčnej rady). — Ľudové kurzy ruštiny 5, 1957 — 7, 1959 (člen redakčnej rady). — Otázky žurnalistiky — 12, 1970 (člen redakčnej rady). — Slovenská reč 32, 1967 — 35, 1970 (člen redakčnej rady). — Slovenský stenograf — (člen redakčnej rady).
Redakčná činnosť v publikáciách: Metodika Ľudových kurzov ruštiny. Príručka pre aktív pracovníkov ĽKR. Zostavil autorský kolektív SK-ĽKR pri Slovenskom výbore SČSP, Bratislava 1954 (redaktor). — Štylistické rozbory umeleckých textov, Bratislava 1964 (spoluredaktor). — Jazykovedné štúdie VIII. Spisovný jazyk — Štylistika, Bratislava 1965 (výkonný redaktor). — Jazykovedné štúdie IX. Dejiny a dialektológia, Bratislava 1966 (výkonný redaktor). — Rozbory umeleckej prózy, Bratislava 1967 (spoluredaktor).

Zostavil L. Dvonč

Za profesorom Brunom Meriggim (1927—1970)

Koncom novembra 1970 sme nemohli uveriť prekvapujúcej zvesti, že náhle prestalo tĺcť srdce nášho dobrého priateľa a spolupracovníka — Bruna Meriggiho, profesora slavistiky na univerzite v Miláne. Nedávno predtým sa zúčastnil na pracovnej porade o Slovanskom jazykovom atlase, a nebolo ešte na ňom badať, že ho čaká taký krutý osud: veď umrel sotva štyridsaťtriročný.

Bruno Meriggi študoval slavistiku v Ríme, od r. 1956 bol docentom vo Florencii a v roku 1964 sa stal profesorom slavistiky v Miláne. Pracoval aj v medzinárodných slavistických komisiách, najmä v dialektologickej a gramatickej. V týchto funkciách bol viac ráz i na Slovensku. Aktívne sa zúčastnil napríklad na konferencii o základných otázkach slovenskej syntaxe (9.—11. júna 1958) a zasiahol do diskusie vtipným rozborom konštrukcií typu *bolí ma hlava*. Tento príspevok vyšiel v zborníku Jazykovedné štúdie IV. 1959, str. 119 n. s nadpisom *K otázke neosobných slovies a spony.*

Záujem prof. B. Meriggiho o slovenčinu a o slovenskú gramatiku bol obdivuhodný. Z jeho rúk vyšla veľmi hodnotná kniha *La lingua slovacca*, vydaná vo Florencii 1956, ktorá i dnes dobre vyhovuje talianskym adeptom slavistiky ako seriózne poučenie o fonológii a morfológii, aj ako úvod do dejín spisovnej slovenčiny. Viacerí posudzovatelia tejto gramatiky zhodne poukázali na vedeckú cenu Meriggiho práce, najmä na jeho úsilie samostatne riešiť viaceré problémy slovenskej morfológie.

Ako väčšina slavistov pôsobiacich na neslovanských univerzitách aj B. Meriggi mal väčší záujem o literatúru, a to poľskú, českú a slovenskú. Dokazujú to jeho štúdie o Mickiewiczovi i Wolkrovi, ako aj jeho kniha *Storia delle litterature ceca e slovacca*, vydaná v Miláne 1958. Je to spoľahlivý prehľad dejín českej i slovenskej literatúry od počiatkov po päťdesiate roky. Udivuje tu spoľahlivosť faktov a bystrosť úsudku i hodnotenia hlavných diel českej a slovenskej literatúry. Treba konštatovať, že sa slovenská literatúra — podobne ako slovenský jazyk — zásadne chápe ako osobitná jednotka v súbore slovanských literatúr a jazykov.

Bruno Meriggi sa staral aj o propagáciu našej kultúry v Taliansku. Prekladal články (napr. aj Gottwaldove prejavy), písal reportáže, najviac však uverejňoval preklady umeleckých textov, hlavne z češtiny (napr. Olbrachtovu Annu proletárku). Aj tým prejavoval svoje sympatie k novému Československu.

Krátky život profesora Bruna Meriggiho bol darom pre modernú slavistiku, a preto jeho neočakávaná smrť sa nám vidí ako nenahraditeľná strata: škoda, večná škoda mladého človeka, milého kolegu a statočného vedca!

J. Ružička

Vedecká konferencia o diele Martina Hattalu

V rámci osláv šesťstoročného jubilea mesta Trstenej a storočnice miestneho gymnázia uskutočnila sa 22. októbra 1970 vedecká konferencia o jazykovednom diele veľkého trstenského rodáka Martina Hattalu. Vhodným úvodom k tejto udalosti bolo slávnostné odhalenie pamätnej tabule venovanej tomuto významnému kodifikátorovi spisovnej slovenčiny. Po príhovoroch pamätnú tabuľu odhalil prof. J. Ružička, riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Konferenciu usporiadal Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV v spolupráci s miestnymi stranickými a štátnymi orgánmi a zúčastnili sa na nej jazykovedci z JÚĽŠ SAV, zo slovenských vysokých škôl i z Karlovej univerzity v Prahe, predstavitelia školskej správy, stredoškolskí profesori a ďalší kultúrni pracovníci. Prítomní boli aj študenti trstenského gymnázia.

Po otvorení pozdravili konferenciu predstavitelia centrálnych a okresných orgánov i zástupca družobného mesta Hořic. Po tejto slávnostnej časti sa začalo vlastné rokovanie.

Úvodné slovo o mieste M. Hattalu vo vývine našej jazykovedy predniesol J. Ružička. Ako východiskovú myšlienku vyzdvihol, že k dielam M. Hattalu sa treba vrátiť, lebo sa doteraz primerane nezhodnotili. Hattalovu kodifikáciu spisovnej slovenčiny z r. 1852 (v Krátkej mluvnici slovenskej) označil za kultúrny čin; bol to pokus riešiť jazykovú otázku Slovákov v novej situácii. Táto kodifikácia slovenského spisovného jazyka značí syntézu češtiny a štúrov-

činy. Hattala nebol za štúrovskú spisovnú slovenčinu, ale i proti bernolákovskej kodifikácii mal výhrady; ani štúrovci, ani bernolákovci ho nepokladali za svojho reprezentanta, videli v ňom predstaviteľa kultúrnej politiky šafárikovského zamerania.

M. Hattala bol dobrý jazykovedec, sledoval najmä nemeckú lingvistickú produkciu. Biologizujúcim prístupom k spoločenskovedným javom, najmä k jazyku, pripisoval obmedzené možnosti. Bol vnímavý voči novým metodologickým prvkom v jazykovednej práci a v osobitnom spise sa pokúsil fonologický systém opísať matematickými (kvantitatívnymi) metódami. Jeho výklad jazykových javov je systematický a výstižný.

Pražské prostredie, v ktorom Hattala dlhé roky žil ako profesor slovanskej filológie na Karlovej univerzite, ho neprijalo za svojho. V českej jazykovede do r. 1918 sa jeho práce neprijímali, nenadväzovalo sa na ne. Napriek ľudským nedostatkom, ktoré mal, nemožno súhlasiť s názorom, že bol brzdiacim elementom v českej jazykovede. Nikoho neobmedzoval v odbornom ani metodologickom rozvoji, nikomu nerobil prekážky ani v pracovnom postupe.

Referát o živote M. Hattalu predniesol E. J ó n a. Upozornil, že konferencia sa viaže aj na 120. výročie vyjdenia prvej (latinsky písanej) Hattalovej gramatiky slovenského jazyka. Potom sa sústredil na študentské roky M. Hattalu. Spomenul jeho pobyt v Subotici, kde si osvojil viacej cudzích jazykov, ďalej v Bratislave a v Trnave, kde sa národne uvedomil, a potom najmä vo Viedni, kde študoval teológiu na tzv. Pázmáneu a kde sa venoval aj štúdiu slavistiky a porovnávacej jazykovedy. Viedeň bola vtedy veľkým slavistickým centrom, bolo tu veľa Slovanov, ktorí boli orientovaní na myšlienku slovanskej vzájomnosti v Kollárovom a Šafárikovom duchu. Tu aj Hattala získal hlboké slovanské presvedčenie, ktoré potom v mnohom ovplyvňovalo jeho myslenie a konanie. Hattala patril ku generácii, ktorá podporovala Štúra, ale neschvaľoval jeho kodifikáciu spisovnej slovenčiny. V recenzii Hodžovho spisu Epigenes Slovenicus vcelku prijal Hodžove náhľady na slovenský pravopis. Počínal si pritom ako nestranný historik (sám sa staval mimo).

Štúdiá zavŕšil v r. 1848 a po krátkom výkone kňazského povolania a po niekoľkých rokoch vyučovania v Bratislave sa r. 1854 habilitoval za docenta slovanskej filológie na Karlovej univerzite v Prahe. O krátky čas sa tu stal profesorom a v tejto funkcii pôsobil v Prahe do r. 1891. Tam žil aj na odpočinku, umrel r. 1903 vo veku osemdesiatdva rokov.

Hattalov význam vidí referent v tom, že rozhodujúcim spôsobom pomohol pri ustálení slovenského spisovného jazyka, ktorý sa potom prijal v Matici slovenskej. M. Hattala dobre vystihol gramatickú stavbu slovenčiny.

Potom nasledovali koreferáty.

K. H a b o v š t i a k o v á hovorila o vzťahu hattalovskej kodifikácie k bernolákovčine. Podľa jej názoru Hattala upravil štúrovčinu tak, že vniesol do nej viacero prvkov z Bernolákovej slovenčiny.

J. O r a v e c zhodnotil Hattalove syntaktické práce. Povedal, že ak máme k Hattalovej práci vo fonológii, v morfológii a v pravopise výhrady, jeho spracovaniu syntaxe treba vysloviť obdiv. Je to tým dôležitejšie, že skladba v jeho Mluvnici jazyka slovenského (z roku 1864—65) je prvá sústavná syntax slovenského spisovného jazyka. Hattalove syntaktické práce dosiaľ nie sú docenené, hoci sú lepšie ako jeho práce z iných oblastí jazykovedy.

V mene Karlovej univerzity v Prahe, ako i v mene pražských bohemistov

a slovakistov odovzdal konferencii pozdrav A. Jedličk a. Povedal, že sa už pripravilo nové hodnotenie M. Hattalu; toto hodnotenie je vcelku kladné. Za doteraz platné a živé v Hattalovom diele označil najmä tri okruhy jeho činnosti: spracovanie syntaxe, stanovisko k problémom českej jazykovej kultúry i k niektorým osobnostiam českého kultúrneho života a napokon k otázkam vyučovania gramatiky na školách. V spracovaní skladby má Hattalovo dielo priekopnícky význam. K vtedajšej českej spisovnej norme mal zásadné stanovisko. Musel sa brániť proti útokom za to, že príklady čerpal zo súčasných autorov. Hattala mal dar zrozumiteľne vysvetľovať gramatiku a jeho teoretické požiadavky na metodiku jazykového vyučovania sú moderné a platné aj dnes.

Š. Ondruš hovoril o M. Hattalovi ako slavistovi a indoeuropeistovi. Táto oblasť Hattalovej činnosti je bohatá a stále živá. Vyzdvihol jeho postoj v niektorých teoretických otázkach jazykovedy a kultúry a ocenil Hattalu najmä ako autora niektorých slovanských etymológií, ktoré sú dodnes platné a uznávané.

Hattalov štýl na základe kvalitatívnej i kvantitatívnej analýzy prostriedkov jednotlivých jazykových rovín zhodnotil J. Findra. Náukový štýl v Hattalových dielach sa javí ako rozvíjanie prúdu, ktorý pramení u Ľ. Štúra (Štúr totiž položil základy odborného štýlu spisovnej slovenčiny). Hattalov štýl takto predstavuje istý medzistupeň medzi štúrovským obdobím a obdobím na konci 19. a na začiatku 20. storočia.

Po prednesení koreferátov, ktoré osvetlili Hattalovo dielo z viacerých strán, nasledovala diskusia. V nej sa venovala pozornosť predovšetkým hodnoteniu ďalších, resp. špeciálnejších úsekov jeho diela: J. Furdík hovoril o tvorení slov v Hattalovom diele, F. Kočiš vyzdvihol Hattalovo poňatie zloženého súvetia, J. Kačala zhodnotil spracovanie morfológie v Mluvnici jazyka slovenského. J. Matejčík si všimol niektoré otázky súvisiace s hodnotením Hattalovej kodifikácie, J. Štibraný zdôraznil, že Hattalovo dielo značí dôkladnejšie poznanie vtedajšej jazykovej praxe, M. Majtán sa sústredil na otázku, ako Hattala vo svojich prácach využíval ľudovú reč, a J. Dubníček sa venoval určeniu miesta M. Hattalu v dejinách spisovnej slovenčiny.

V závere zhodnotil výsledky rokovania J. Ružička. Poďakoval sa domácim organizátorom za starostlivosť, s akou podujatie pripravili, a konštatoval, že rokovanie splnilo svoj cieľ. Potvrdilo sa, že k M. Hattalovi sa treba vrátiť a vracať. Ako ukázal priebeh konferencie, Hattalovo dielo si to zasluhuje. Za veľký úspech rokovania označil to, že sa podarilo nájsť nový, kladný vzťah k Hattalovi, a to ako k vedcovi. M. Hattala bol solídny jazykovedec, mnohé jeho myšlienky majú trvalú hodnotu, aj dnes možno a treba na ne nadväzovať. Vysoko hodnotíme Hattalovo syntaktické dielo, cenné sú i výsledky jeho práce v slavistike, najmä v etymológii. Okrem vedeckého a spoločenského úspechu konferencie treba vyzdvihnúť aj to, že sa na konferencii podarilo odstrániť malú treciu plochu v česko-slovenských vzťahoch; Hattala je totiž jednou z tých významných osobností našej histórie, ktoré patria obidvom národom. To je kultúrno-politická devíza konferencie.

Materiál z konferencie sľúbili usporiadatelia vydať v osobitnom zborníku. Možno si len želať, aby sa tak stalo čo najskôr. Zaslúži si to Hattalovo dielo, ale aj konferencia, ktorá mala dobrú odbornú úroveň a splnila svoj cieľ aj z kultúrno-politického a spoločenského hľadiska. Jej organizátorom patrí vďaka.

J. Kačala

ROZLIČNOSTI

„Kostýmkový" oblek? – Pomenovanie „kostýmkový oblek" sme našli v čitateľskej rubrike Pravdy na víkend (31. 7. 1970): „Nakoľko (!) sme sa mienili v kúpeľoch zdržať dva dni, vzala som si nový kostýmkový oblek" (c. m., str. 2). Zaráža tu adjektívum „kostýmkový", v slovenčine nenáležité.

Slovník slovenského jazyka uvádza v hesle *kostým* (I, 752) adjektívum *kostýmový* aj deminutívum *kostýmček*, ale chýba adjektívum *kostýmčekový*. A škoda, že ho SSJ neuviedol, lebo ide o jeden z citlivých bodov slovenského odvodzovania slov. Deminutívum *kostýmček* patrí do skupiny deminutív typu *dar – darček* (nie „dárok" ani „darok"), *dom – domček* (nie „domok", *mlyn – mlynček* (nie „mlynok"), *komín – komínček, stroj – strojček* (hoci SSJ IV, 301 uvádza aj „strojok"), *strom – stromček* (hoci SSJ IV, 303 uvádza aj „stromok"). Od deminutív na *-ček* sa potom organicky odvodzujú príslušné adjektíva *darčekový (darčekový obchod, darčeková služba,* nie „darkový"), *mlynčekový* (tech. *mlynčekový rozprašovač*, SSJ II, 162, nie „mlynkový"), *stromčekový* (*stromčekové ozdoby; stromčeková slávnosť,* nie „stromkový"), a teda aj *kostýmčekový,* nie „kostýmkový". Prídavné meno *kostýmčekový* načim používať v terminológii z odboru módy a obliekania, najmä v bežnom pomenovaní *kostýmčekové šaty,* nie „kostýmkové šaty".

A v týchto súvislostiach sa treba pozastaviť aj nad združeným pomenovaním „kostýmkový oblek". Slovo *oblek* je primeraným názvom pre mužské oblečenie spoločenské i služobné, ktoré sa skladá zo saka a nohavíc, prípadne vesty. Ak SSJ (II, 427) v hesle *oblek* uvádza exemplifikáciu *dámsky oblek,* rozumie sa tým skutočne odev pre ženu, ušitý na spôsob mužského obleku (teda s nohavicami), to, čo dnes nazývame *nohavicový kostým.* Preto namiesto pomenovania „kostýmkový oblek" by bolo vhodnejšie jednoslovné pomenovanie *kostýmček,* prípadne pomenovanie *kostýmčekové šaty.*

Keď pisateľka použila pomenovanie „kostýmkový oblek", nie *kostýmový oblek,* rozumela tým odev ľahší ako kostým. Pomenovanie *kostýmček,* ktoré SSJ (c. m.) charakterizuje ako zdrob. expr., sa veľmi zriedka vyskytuje ako deminutívum v pravom zmysle slova. Trochu častejšie sa vyskytuje ako expresívum: môžeme ho použiť o peknom, vkusnom kostýme. Najčastejšie sa však slovo *kostýmček* používa na pomenovanie istého druhu kostýmov, a to ako pomenovanie dvojdielneho odevu pre ženu z ľahších šatových materiálov, nosené namiesto šiat, kým kostým je vlastne vychádzkové oblečenie. V tomto zmysle by bolo treba doplniť aj výklad pri slove *kostýmček.*

Na záver môžeme zhrnúť svoje poznámky takto:

K substantívu *kostým* prislúcha adjektívum *kostýmový,* k deminutívu *kostýmček* len *kostýmčekový* (nie „kostýmkový"). V tomto zmysle sa žiada doplniť príslušné heslo aj v Slovníku slovenského jazyka.

M. Marsinová